

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ: 2010–2020 роки

Аналітична доповідь
Наукове електронне видання

За повного або часткового відтворення цієї публікації посилання на видання обов'язкове

І. Г. Веремій (керівник авторського колективу); *М. О. Паламарчук* (вступ, висновки та пропозиції); *Р. Е. Юлдашев* (вступ, висновки та пропозиції); *Н. М. Гавриленко* (розділи 1, 2, 3 висновки та пропозиції, додатки 1–3); *Г. М. Широкий* (розділи 1, 2, 3 висновки та пропозиції); *Д. М. Серебрянський* (підрозділ 1.4, висновки та пропозиції).

За загальною редакцією *О. В. Литвиненка* та *О. О. Сінайка*

Трансформація зовнішньоекономічних відносин України з Російською Федерацією: 2010–2020 роки : аналіт. доп. / Веремій І. Г., Паламарчук М. О., Юлдашев Р. Е., Гавриленко Н. М., Широкий Г. М., Серебрянський Д. М ; за заг. ред. О. В. Литвиненка та О. О. Сінайка. – Наук. електрон. вид. – Київ : НІСД, 2021. – 94 с.

УДК 327(477:47)

Відповідальна за випуск *І. О. Корецька*
Редактор *Т. В. Карбовнича*

Виготовлювач
Національний інститут стратегічних досліджень,
вул. Пирогова, 7-а, м. Київ, 01030
Тел./факс: (044) 234-50-07; e-mail: info-niss@niss.gov.ua; <http://www.niss.gov.ua>

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ	5
1.1. Географічна й товарна структура зовнішньої торгівлі України	6
1.2. Структура зовнішньої торгівлі між Україною та Росією	11
1.3. ВЕЗ «Крим» та Азово-Чорноморський басейн	15
1.4. Несанкціонована торгівля Росії з тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей: економічні та політичні наслідки	17
Розділ 2. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	23
2.1. Заходи, які вживалися країнами світу щодо товарів російського походження, та їх вплив на економіку Росії	28
Розділ 3. ТОРГОВЕЛЬНІ ЗАБОРОНИ ТА ОБМЕЖЕННЯ У ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ	36
3.1. Українсько-російська санкційна політика	38
3.2. Торговельні суперечки в рамках СОТ	40
3.3. Російські заходи щодо України	42
3.4. Заходи України відносно Російської Федерації	60
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	71
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	76
ДОДАТКИ	77
<i>Додаток 1.</i> Окремі рішення Россільгоспнагляду про введення тимчасових обмежень на постачання рослинницької та тваринницької продукції, а також Росспоживнагляду щодо призупинення ввезення деякої української продукції.....	77
<i>Додаток 2.</i> Перелік офіційних документів президента РФ та уряду, якими запроваджувались обмежувальні заходи проти України	80
<i>Додаток 3.</i> Хронологія введення Україною заборони ввезення товарів, що походять із РФ	89

ВСТУП

Відносини між Російською Федерацією (РФ) та Україною визначаються насамперед міждержавним конфліктом із збройною складовою в Донецькій та Луганській областях. Спроба незаконної анексії Росією території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя в 2014 р. та їх окупації, збройне протистояння на Донбасі зумовлюють довгостроковий характер міждержавної конфронтації.

Цей конфлікт є асиметричним. Для України наслідки протистояння з РФ – життєво важливі, а перебіг конфлікту впливає майже на всі значущі соціальні процеси. Натомість керівництво Росії розглядає Україну переважно одним з полів конкуренції із Заходом задля «утвердження позицій Російської Федерації як одного з впливових центрів сучасного світу»¹.

Пострадянський простір визначений пріоритетом зовнішньої політики Росії, водночас більше значення надається співробітництву з державами, які беруть участь у російських інтеграційних проєктах².

Стратегією економічної безпеки РФ на період до 2030 року, ухваленою в 2017 р., пріоритетом розвитку російської економіки визначено створення умов для реалізації стратегічних національних пріоритетів РФ³. Так констатується підпорядкування економіки реалізації насамперед стратегічних цілей, визначених політичним керівництвом.

Довідково. Стратегія економічної безпеки РФ ґрунтується на таких підходах до ключових міжнародних трансформацій: руйнація однополярного світу та перерозподіл впливу на користь нових центрів економічного зростання й політичного тяжіння, які склалися за рахунок суттєвих змін у міжнародному праві, воєнно-політичній та економічній сферах; зміцнення тенденції поширення на сферу економіки викликів та загроз воєнно-політичного характеру, а також використання економічних методів для досягнення політичних цілей⁴.

Економічний тиск Росії, який був важливим інструментом її політики щодо України й до 2014 р., після початку агресії набув якісно нового рівня. Так само як і застосування воєнних інструментів, обмеження українського експорту,

¹Концепция внешней политики Российской Федерации. Утверждена Президентом Российской Федерации В. В. Путиным 30 ноября 2016 г. (п. 3, підпункт в). URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkV6BZ29/content/id/2542248

²Там само, пп. 49–53.

³Стратегия экономической безопасности Российской Федерации на период до 2030 года. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 13.05.2017 № 208 (п. 6). URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41921>

⁴Там само, пп. 8, 9.

припинення транзиту українських товарів російською територією, спрямоване, зокрема, на виснаження економічних ресурсів України та обмеження її розвитку, а також примушення політичних лідерів нашої держави до прийняття вимог Кремля.

Російська Федерація продовжує докладати зусиль для максимального послаблення залежності від економічної співпраці з Україною. Йдеться про зменшення ролі України як транзитної держави для експорту російських енергоносіїв, розірвання усталених коопераційних зв'язків, насамперед у сфері військово-промислового комплексу.

Російська політика практично не зважає на інтереси російського бізнесу, які зберігаються на території України, попри суттєве зменшення відповідної активності порівняно з максимальними рівнями, досягнутими на початку 2010-х років. Головним пріоритетом є прагнення утримати Україну в орбіті свого впливу, що в майбутньому має забезпечити компенсацію нинішніх втрат, зокрема й економічних.

Розділ 1

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ

Росія залишається одним з найбільших торговельних партнерів України. За деякими торговими позиціями Україна досі суттєво залежить від російського імпорту, це, зокрема, енергоносії, мінеральні продукти, ядерне паливо тощо. Більшість імпортованої російської продукції – товари, які мають стратегічне значення для України. Пошук альтернативних ринків постачання цієї продукції ускладнюється, по-перше, її транспортуванням, а по-друге, значно нижчою ціною, яку росіяни пропонують порівняно з іншими іноземними аналогами.

За останні десять років (2010–2020 рр.) обсяг зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Росією різко скоротився з максимального значення 48,63 млрд дол. США в 2011 р. (у т. ч. експорт товарів – 19,59 млрд дол. США, імпорт – 29,04 млрд дол. США) до 10,23 млрд дол. США в 2019 р. (у т. ч. експорт товарів – 3,24 млрд дол. США, імпорт – 6,99 млрд дол. США). Маючи регресивну спрямованість, цей рівень наблизився до стану початку 2000-х років. При цьому середньорічний темп приросту мав від’ємне значення й становив 12,9 %.

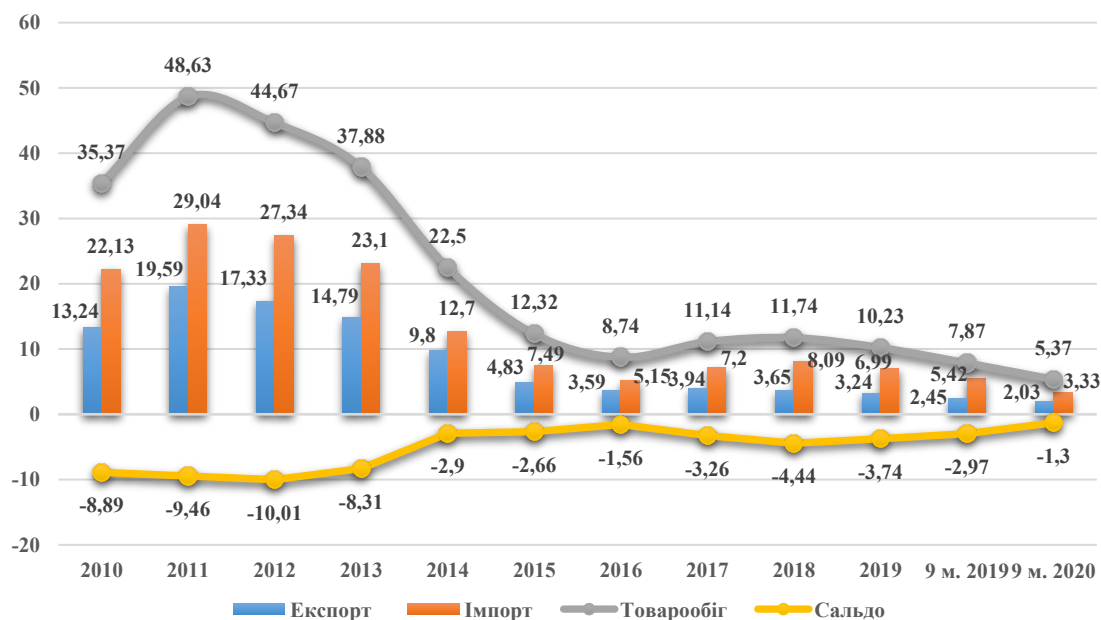

Рис. 1. Динаміка двосторонньої торгівлі товарами між Україною та РФ упродовж 2010–2019 рр. та за 9 міс. 2020 р., млрд дол. США

Джерело: Державна служба статистики України (далі – Держстат)⁵, власні розрахунки авторів.

⁵Див. тут і далі: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/zd/ztt/ztt_u/arh_ztt2020.html

Протягом зазначеного періоду обсяг зовнішньої торгівлі товарами між країнами впав до мінімального значення і в 2016 р. становив 8,74 млрд дол. США (у т. ч. експорт товарів – 3,59 млрд дол. США, імпорт – 5,15 млрд дол. США). Сальдо торгівлі України з РФ зберігається негативним, хоча й суттєво зменшилося порівняно з показниками 2010–2013 рр.

Динаміку двосторонньої торгівлі товарами між Україною та Росією впродовж 2010–2019 рр. та за 9 місяців 2020 р. відображено на *рис. 1*.

Торговельні обмеження між країнами залишаються одним із визначальних чинників зовнішньої торгівлі. Тенденція щодо скорочення обсягів зовнішньої торгівлі товарами відновилося в 2019 р. та триває і в 2020-му.

1.1. Географічна й товарна структура зовнішньої торгівлі України

Товарообіг України за географічними регіонами/країнами та їх питома вага в загальному обсязі зовнішньої торгівлі за період 2010–2019 рр. характеризується *рис. 2* та *3*.

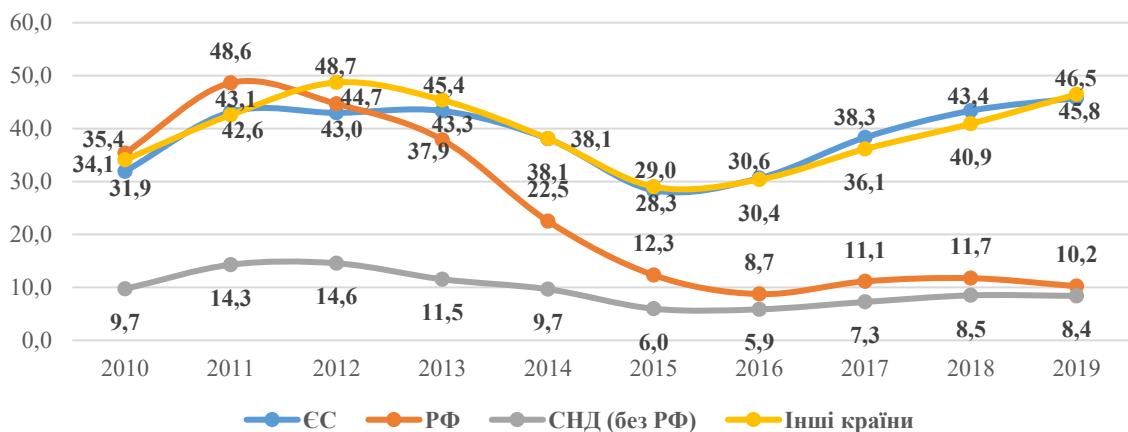

Рис. 2. Товарообіг України за географічними регіонами/країнами в 2010–2019 рр., млрд дол. США

Джерело: власні розрахунки авторів за даними Держстату.

Примітка. Сума часток може не дорівнювати 100 % через заокруглення.

Диверсифікація експортного ринку відображає також зміни в експортній продукції України. Частка сільськогосподарських товарів зросла з 38,2 % у 2015 р. до 44,2 % – у 2019 р. Водночас частка недорогочінних металів та виробів з них зменшилася з 24,8 % у 2015 р. до 20,5 % – у 2019 р.⁶

⁶Власні розрахунки авторів за даними Держстату.

Після кризового періоду 2013–2016 рр. зовнішня торгівля України стабільно зростає, хоча й середніми темпами (рис. 4). Особливо помітно розширилася торгівля України з ЄС, Китаєм, Індією, Близьким Сходом, США та деякими країнами Африки, у той час як торгівля з Росією стрімко скорочується.

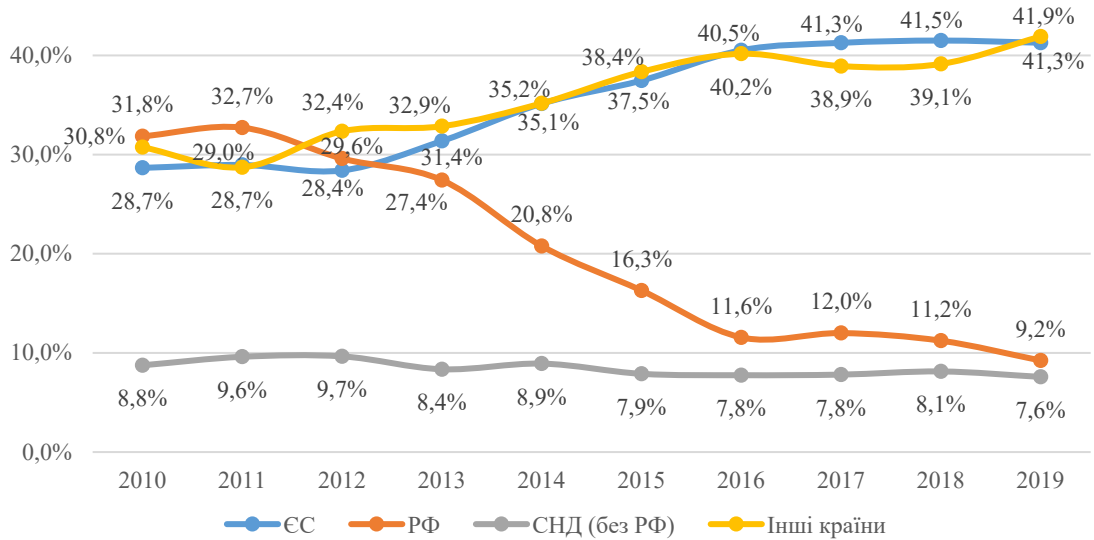

Рис. 3. Питова вага регіону/країни в загальному обсязі товарообігу України в 2010–2019 рр., %

Джерело: власні розрахунки авторів за даними Держстату.

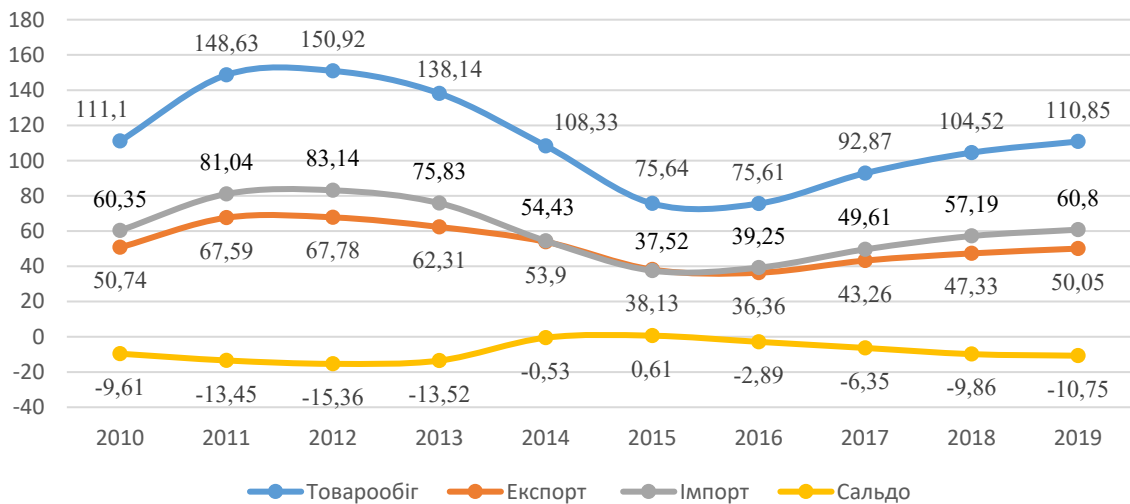

Рис. 4. Зовнішня торгівля товарами України впродовж 2010–2019 рр., млрд дол. США

Джерело: власні розрахунки авторів за даними Держстату.

Цьому періодові притаманне значне зменшення частки РФ та помірне – країн СНД (без РФ) у загальному обсязі товарообігу, які встановилися на найбільш мінімальному рівні за період – відповідно 9,2 та 7,6 %.

Отже, зменшення частки РФ та країн СНД (без РФ) у зовнішній торгівлі України компенсувалося збільшенням часток інших країн (зокрема, країн Азії, Африки, Америки та ін.) та ЄС.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що негативні чинники цього періоду, пов'язані зі збройною агресією, втратою тимчасово окупованих територій та частини економічного потенціалу, остаточно подолані.

Важливо звернути увагу на те, що в 2019 р. спостерігався вищий темп зростання торгівлі з країнами, які не входять до ЄС (врешті їх частка зросла до 41,9 %, а з країнами ЄС – зменшилася до 41,3 %).

Уповільнення темпів зростання торгівлі з ЄС свідчить про вичерпання потенціалу для розвитку взаємної торгівлі в рамках зони вільної торгівлі (ЗВТ), якій на заваді постали як тарифні, так і нетарифні бар'єри.

Тому в торговельних відносинах із ЄС відчувається нагальна потреба перейти до наступного етапу поглибленої лібералізації торгівлі. Амбітний перегляд умов зони вільної торгівлі з ЄС відкриє нові додаткові взаємовигідні можливості для обох сторін. Водночас ці можливості важливіші для України.

На *рис. 5* та *6* представлено розподіл експорту та імпорту товарів за регіонами/країнами в 2014 та 2019 рр. Про стійку тенденцію щодо зменшення частки РФ та інших країн СНД зазначалося вище, це підтверджується даними щодо експорту та імпорту товарів.

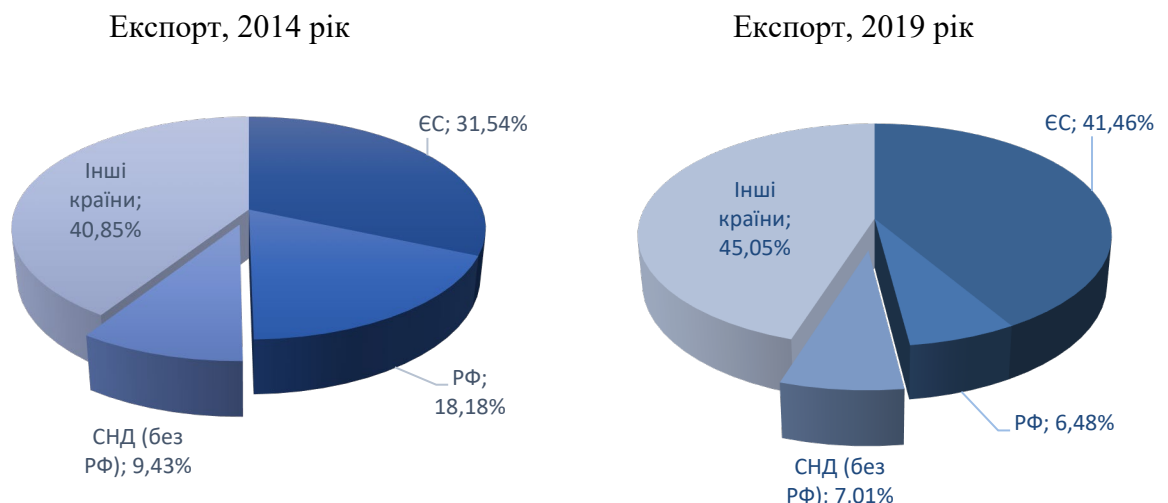

Рис. 5. Розподіл експорту товарів за регіонами/країнами, %

Джерело: власні розрахунки авторів за даними Держстату.

Основними імпортерами українських товарів у 2019 р. є країни з категорії «інші країни» (45,1 % загального експорту). Зокрема, це Китай (7,2 % загального експорту), Туреччина (5,2 %), Єгипет (4,5 %), Індія (4,0 %) та США (2,0 %). До країн ЄС експортовано 41,5 % товарів, із них до Польщі – 6,6 %, Італії – 4,8 %, Німеччини – 4,8 %, Нідерландів – 3,7 %, Угорщини – 3,1 %. На країни СНД (без РФ) припадає 7 % загального експорту, в т. ч. на Білорусь – 3,1 %, Молдову – 1,5 %, Азербайджан – 0,8 %, Казахстан – 0,7 %, Узбекистан – 0,4 %. Експорт до РФ становить 6,5 % від загального експорту.

Україна ввезла найбільше товарів із ЄС (41,1 % від загального імпорту) та інших країн (39,3 %). Найбільшими постачальниками товарів до України були такі країни ЄС: Німеччина (9,8 %), Польща (6,8 %), Італія (3,4 %), Франція (2,7 %), Угорщина (2,1 %). Серед інших країн провідними країнами в імпорті були Китай (15,1 %), США (5,4 %), Туреччина (3,9 %), Швейцарія (2,6 %), Японія (1,6 %). У країнах СНД (без РФ) закуплено 8,1 % товарів, у РФ – 11,5 %.

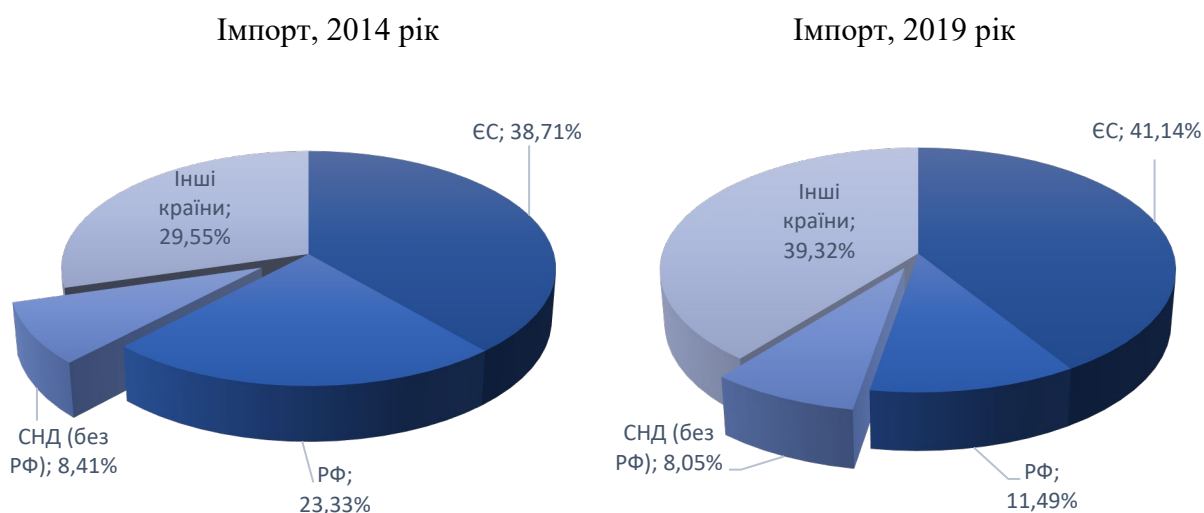

Рис. 6. Розподіл імпорту товарів за регіонами/країнами, %

Джерело: власні розрахунки авторів за даними Держстату.

Порівнюючи дані 2014 та 2019 рр., необхідно зважати на зміни, що відбулися серед основних країн-партнерів України в експорті та імпорті товарів (рис. 7 та 8). **Насамперед Китай⁷ став найбільшою країною, що є партнером України як в експорті, так і в імпорті, витіснивши з лідерської позиції Росію.** Польща посіла друге місце після Китаю серед країн призначення

⁷Основою українського експорту до Китаю є сільгосппродукція та руди, тоді як Україна переважно імпортує з КНР машини, устаткування й транспорт, пластмаси та полімерні матеріали.

українського експорту, перемістивши Росію на третю позицію. Ще однією, вартої уваги, обставиною, що характеризує зовнішню торгівлю з країнами-партнерами, є активність Туреччини, яка нарощує постачання своїх товарів на український ринок⁸.

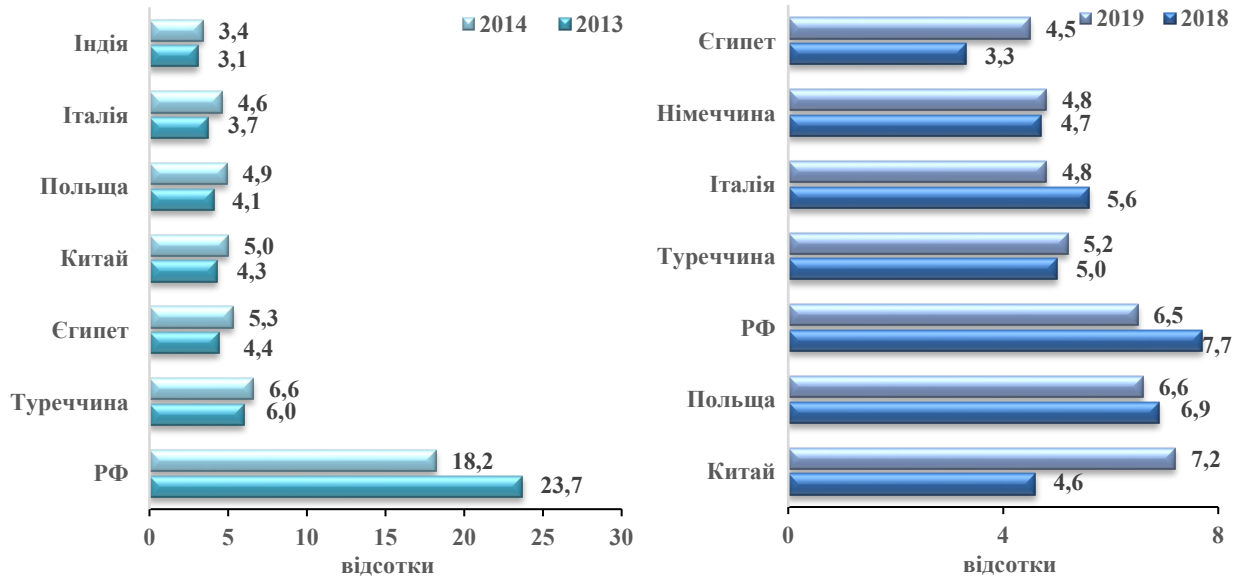

Рис. 7. Основні країни-партнери в експорті товарів у 2013–2014 рр. та 2018–2019 рр., %

Джерело: власні розрахунки авторів за даними Держстату.

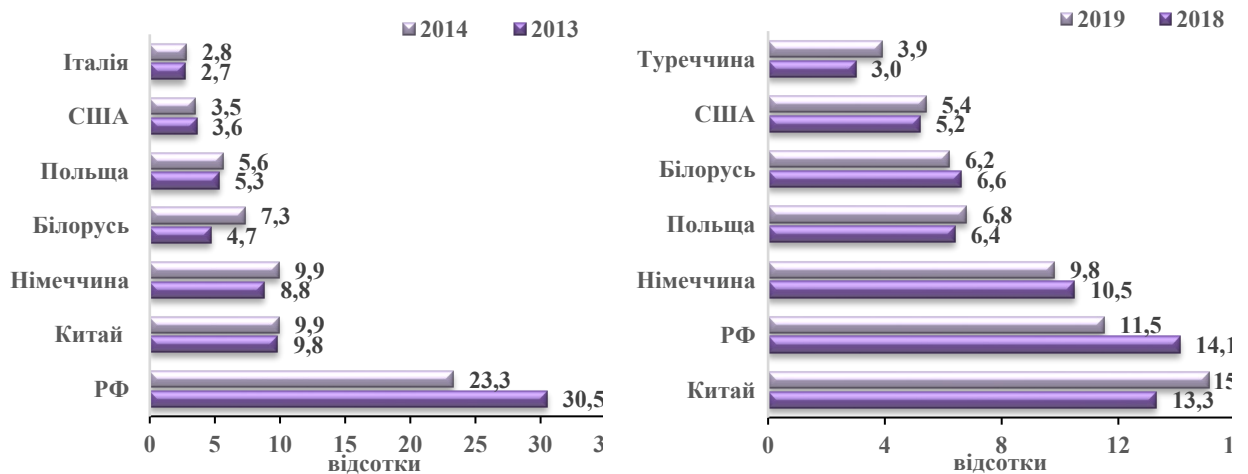

Рис. 8. Основні країни-партнери в імпорті товарів у 2013–2014 рр. та 2018–2019 рр., %

Джерело: власні розрахунки авторів за даними Держстату.

⁸У 2019 р. імпорт продукції, що походить із Туреччини, збільшився на 37,4 % порівняно з попереднім роком. Туреччина значно збільшила постачання до України машин, устаткування й транспорту, чорних металів та виробів із них, а також плодів істівних і горхів.

1.2. Структура зовнішньої торгівлі між Україною та Росією

В експорті українських товарів до Росії переважає продукція хімічної промисловості (частка збільшилася з 13,6 % у 2014 р. до 28,8 % – у 2019 р.), метали та вироби з них (частка збільшилася з 23,4 % у 2014 р. до 28,7 % – у 2019 р.), машини, устаткування та транспорт (частка зменшилася з 33,3 % у 2014 р. до 26,6 % – у 2019 р.). Суттєво знизилася частка експорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції (з 9,3 % – у 2014 р. до 2 % – у 2019 р.), а також деревини та целюлозно-паперових виробів (з 7,8 % – у 2014 р. до 3,3 % – у 2019 р.).

Товарна структура імпорту з Росії не зазнала серйозних змін. Найбільшу частку в імпорті, як і раніше, становлять паливо-енергетичні товари (58 %), продукція хімічної промисловості (14 %), машини, устаткування та транспорт (11,3 %), а також метали та вироби з них (8,7 %). Детальніша інформація представлена на *рис. 9* та в *табл. 1*.

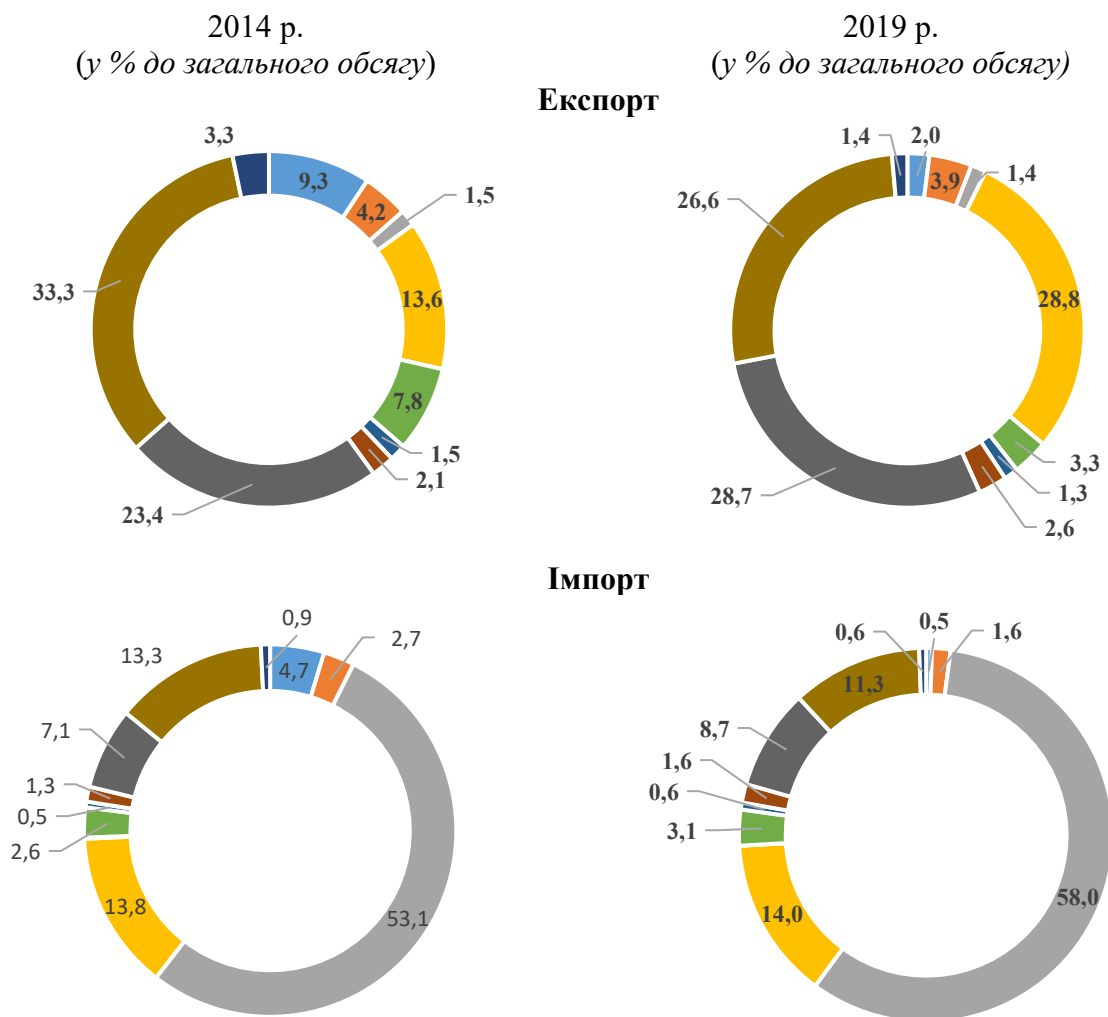

Рис. 9. Динаміка товарної структури українського експорту та імпорту до/з Росії у 2014 та 2019 рр.

Джерело: власні розрахунки авторів за даними Держстату.

Таблиця 1. Товарна структура українського експорту та імпорту до/з РФ у 2014 та 2019 рр.

Найменування	2014 р., у % до загального обсягу		2019 р., у % до загального обсягу	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
Продовольчі товари та сільськогосподарська сировина (групи 1–24)	9,3	4,7	2 ↓	0,5 ↓
Мінеральні продукти (групи 25–26)	4,2	2,7	3,9 ↓	1,6 ↓
Паливно-енергетичні товари (група 27)	1,5	53,1	1,4 ↓	58 ↑
Продукція хімічної промисловості (групи 28–40)	13,6	13,8	28,8 ↑	14 ↑
Деревина та паперові вироби (групи 44–49)	7,8	2,6	3,3 ↓	3,1 ↑
Текстиль, текстильні вироби, взуття (групи 50–67)	1,5	0,5	1,3 ↓	0,6 ↑
Вироби із каміння, скла, кераміка (групи 68–70)	2,1	1,3	2,6 ↑	1,6 ↑
Метали та вироби з них (групи 72–83)	23,4	7,1	28,7 ↑	8,7 ↑
Машини, устаткування та транспорт (групи 84–90)	33,3	13,3	26,6 ↓	11,3 ↓
Інші товари (групи 41–43, 71, 91–97)	3,3	0,9	1,4 ↓	0,6 ↓

Примітка. Стрілками позначено динаміку (зростання (↑) чи зниження (↓) показників).

Джерело: власні розрахунки авторів за даними Держстату.

Причиною падіння українського експорту до РФ було закриття російського ринку для багатьох українських товарів. Зокрема, у 2014 р. російська сторона вводила тимчасові обмеження на постачання української сільськогосподарської та харчової продукції, яка посідала значне місце в структурі українського експорту до РФ. Крім того, з 1 січня 2016 р. Росія в односторонньому порядку призупинила дію Договору про зону вільної торгівлі щодо України, а також ввела заборону на ввезення сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства й відновила дію ставок ввізного мита на імпорт товарів, країною походження яких є Україна. Наприкінці грудня 2018 р. російською стороною запроваджено нові обмеження на імпорт української промислової та харчової продукції.

Довідково. Постанова уряду РФ «Про заходи з реалізації Указу Президента Російської Федерації від 22 жовтня 2018 р. № 592» (із змінами та доповненнями) від 29.12.2018 № 1716-83 передбачає введення заборони на ввезення до РФ товарів, країною походження або країною відправлення яких є Україна, або які

переміщуються через територію України, відповідно до затвердженого переліку. Окремо також встановлюється заборона на експорт в Україну російської нафти і нафтопродуктів (а також етилену, пропілену, бутілену, вазеліну нафтового, парафіну, воску, нафтового коксу та бітуму, бітумних сумішей тощо). Зазначене рішення уряду РФ також визначає перелік товарів, вивезення яких з території РФ до України дозволяється з 1 червня 2019 р. виключно на підставі дозволів, що видаються Мінекономрозвитку РФ, зокрема вугілля, кокс, окремі види бензину, дизпаливо, скраплений газ тощо.

Детальний аналіз видів взаємних заборон та обмежень у двосторонніх торговельних відносинах між Україною та Росією подано в *Розділі 3*.

У відповідь на такі недружні дії Україна з січня 2016 р. запровадила торгові санкції проти Російської Федерації (застосувала імпорتنі мита та ембарго на окремі види продовольчих та промислових товарів). Крім того, у березні 2018 р. Кабінетом Міністрів України зупинено дію Програми економічного співробітництва з Росією на 2011–2020 роки, метою якої було збільшення торговельно-економічної та виробничої співпраці між країнами в цілому.

З 1 квітня 2019 р. на підставі Закону України № 2643-VIII⁹ припинено дію Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, учиненого 31 травня 1997 року.

Довідково. Договір набув чинності 1 квітня 1999 р. строком на десять років, з автоматичним продовженням на наступні десятирічні періоди, та став основоположним документом українсько-російських відносин.

Разом із тим Російська Федерація залишається головним постачальником енергетичних ресурсів для України. Так, у середньому за підсумками 2019 р. року та 9 місяців 2020 р., частка РФ в загальному обсязі імпорту вугілля становила близько 60 %, нафтопродуктів – майже 38 %. Крім того, біля 36 % нафтопродуктів імпортується в Україну з Республіки Білорусь, нафтопереробна промисловість якої також базується на російській сировині.

Довідково. Традиційною основою російського світового експорту є паливно-енергетичні товари. Їх питома вага в товарній структурі загального російського експорту становить в середньому 58–62 %.

Що стосується ядерного палива, то на сьогодні більше половини реакторів українських АЕС працюють на продукції російського виробництва. Одночасно диверсифікація постачань ядерного палива з інших країн

⁹ Див.: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2643-19#Text>

ускладнюється передусім необхідністю його адаптації для українських реакторів.

Довідково. На сьогодні основними постачальниками ядерного палива в Україну є російська компанія «ТВЕЛ» та американсько-японська компанія «Westinghouse», яка виробляє паливо на своєму заводі в Швеції. Зокрема, у 2019 р. Україна закупила ядерного палива на загальну суму 396,9 млн дол. США, що на 24,1 % менше, ніж у 2018 р. Для українських АЕС було закуплено паливо російського виробництва на 240,91 млн дол. США (або 60,7 %), шведського – на 155,98 млн дол. США (або 39,3 %).

Україна, Росія та країни Східної Європи використовують ядерне паливо «радянського дизайну». Технологією виробництва цього палива володіє російська компанія «ТВЕЛ». Компанія «Westinghouse» за фінансування Міністерства енергетики США в рамках Міжнародної програми США з ядерної безпеки налагодила виробництво палива альтернативної конструкції, яке підходить для використання українськими АЕС, проте це паливо дещо дорожче від російських аналогів.

Довідково. Підписання нового контракту між Енергоатомом та Westinghouse щодо постачання в Україну палива для реакторів типу ВВЕР-440 відбулося 30 вересня 2020 р. Крім того, сторони підписали Протокол про наміри з розвитку співробітництва між компанією-постачальником та Відокремленим підрозділом Державного підприємства «НАЕК «Енергоатом» – «Атоменергомаш»¹⁰. Цей документ передбачає локалізацію виробництва компонентів палива Westinghouse з ринком збуту за межами України, збільшення номенклатури компонентів палива, які можуть виготовлятися ВП «Атоменергомаш». Також передбачається виробництво обладнання для інспекції палива ВВЕР-1000 та/або ВВЕР-440.

Варто зазначити, що нові політико-економічні умови у відносинах із Росією, а також підписання Угоди про асоціацію з ЄС, змусили українських товаровиробників переорієнтувати своє виробництво та шукати нові ринки збуту. Одночасно Росія продовжує залишатися ключовим торговельним партнером України насамперед тому, що вона може запропонувати ємний ринок, низькі ціни й усталені зв'язки. Отже, Україна в середньостроковій перспективі не зможе повністю відокремитися від російського ринку, навіть попри невпинно зростаючу роль ЄС як основного торгового партнера України. Українська економіка залежить від імпорту російської нафти, нафтопродуктів та ядерного палива, хоча й намагається цю залежність зменшити.

¹⁰Див.: URL: <https://www.president.gov.ua/news/u-prisutnosti-prezidenta-pidpisano-kontrakt-na-prodovzhennya-64117>

1.3. ВЕЗ «Крим» та Азово-Чорноморський басейн

На сьогодні питання митного оформлення товарів, які переміщуються через адміністративний кордон Автономної Республіки Крим, урегульовано Законом України від 12.08.2014 № 1636-VII¹¹, яким утворено вільну економічну зону «Крим» (ВЕЗ «Крим»). Також цим Законом урегульовано інші аспекти правових відносин між фізичними та юридичними особами, які перебувають на тимчасово окупованій території або за її межами.

Проте проаналізувати обсяги торгівлі регіонів України з ВЕЗ «Крим» досить складно, оскільки статистичні дані Держстату подаються без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Водночас порівняльний аналіз зовнішньої торгівлі АР Крим у 2013 р. (дані Держстату) та 2019 р. (дані російської окупаційної влади) вказує на суттєве скорочення зовнішньої торгівлі, на що вплинули насамперед міжнародні санкції, серйозно обмеживши зовнішньоекономічну діяльність.

Довідково. У 2013 р. зовнішня торгівля АР Крим становила 1,9 млрд дол. США (експорт – 0,91 млрд дол. США, імпорт – 1,04 млрд дол. США), тоді як за даними т. зв. «Кримстату» обсяг зовнішньої торгівлі окупованого півострова в 2019 р. становив 93,4 млн дол. США (експорт – 33,5 млн дол. США, імпорт – 59,9 млн дол. США). Основними торговими партнерами т. зв. «Республіки Крим» у 2019 р. були (в порядку убування): Україна – 38,2 %, Білорусь – 17,9 %, Італія – 9,6 %, Туреччина – 3,9 %, Франція – 2,2 %.

Слід зазначити, що Азово-Чорноморський басейн – єдиний морський шлях забезпечення масових експортно-імпортних операцій України, Грузії, Румунії, Молдови, Болгарії, Азербайджану (через грузинські порти) та інших країн басейну Дунаю (Австрія, Угорщина, Сербія). Азово-Чорноморський басейн також є ключовим експортно-імпортним шляхом для РФ та Туреччини. Басейн забезпечує значну частку торгівлі згаданих вище країн та слугує для них морськими воротами.

Україна має найбільшу серед держав Азово-Чорноморського басейну довжину морського узбережжя (2759,2 км) і понад 72 тис. км² виключної (морської) економічної зони.

¹¹Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України: Закон України від 12.08.2014 № 1636-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1636-18#Text>

Значну частину національного валового внутрішнього продукту (ВВП) формують п'ять областей України, які мають вихід до моря та займають близько 27 % її території.

У Чорноморському регіоні Росія реалізує досить агресивну політику щодо захисту своїх інтересів, у т. ч. економічних (торгівля, енергетичні потоки).

З огляду на це на економічному напрямі Росія концентрує свої зусилля на створенні штучних бар'єрів для вільного торговельного судноплавства, а також залученні іноземних суден до незаконних морських торговельних перевезень до кримських портів. Такі заходи частково сприяють Росії у конкурентній боротьбі на світових ринках товарів та послуг, також і на світовому ринку зерна.

Довідково. Через українські морські порти в основному перевозяться зернові та олійні культури, залізна руда, вантажі в контейнерах, гравій, металопродукція, некаолінова глина, соняшникова олія, міндобрива, нафта та нафтопродукти, вугілля, скраплений газ тощо.

Зокрема, Росія здійснює економічний тиск на Україну, вдаючись до постійних зупинок українських та іноземних суден, обмежень через збудований т. зв. «Кримський міст» величини суден, які можуть потрапити в порти України на Азовському морі. Крім того, останнім часом посилюється перекриття Чорного моря під приводом військово-морських навчань.

Унаслідок окупації та введення міжнародних санкцій товарообіг Керченського, Севастопольського, Феодосійського та інших портів скоротився на 50–55 %. Нині вони використовуються для суден каботажного флоту. Разом із тим незалежними спостерігачами зафіксовані численні порушення щодо заборони заходу іноземних суден у порти, розміщені на тимчасово окупованих територіях Кримського півострова. Найбільше порушень здійснюють турецькі судна та компанії.

Можна припустити, що Росія, скоріш за все, на цьому етапі не застосовуватиме повномасштабне блокування українських морських портів та обмежиться лише провокаційними діями щодо України.

Масштаб та глибина обмежувальних дій Росії щодо українських морських портів великою мірою стримуються загрозою неминучої негативної реакції з боку критичної кількості заінтересованих сторін:

- країн, де розташовані штаб-квартири та ведуть свою діяльність транснаціональні корпорації (Cargill, Louis Dreyfus Company, Archer Daniels Midland Company, Bunge S.A., Glencore International, OLAM International Ltd та

ін.), які постачають українську сільськогосподарську продукцію на світові ринки;

- КНР, Туреччини та інших країн, які не заінтересовані в ескалації у Чорноморському регіоні, зокрема з огляду на необхідність забезпечення своєї продовольчої безпеки та роботи транзитного коридору «Один пояс – один шлях»;
- країн-постачальників матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства України.

Крім того, внаслідок загострення ситуації в Чорноморському регіоні зазнає втрат і Росія, оскільки торговельні потоки через російські чорноморські порти та порти Азовського моря є досить значними. Адже частка вантажообігу, яка припадає на російські порти Азово-Чорноморського басейну, є найбільшою серед усіх морських портів Росії і становить 30,7 % від їхнього загального вантажообігу.

1.4. Несанкціонована торгівля Росії з тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей: економічні та політичні наслідки

Після збройної агресії Російської Федерації в східних областях України спільні торговельні відносини суттєво ускладнилися та скоротилися як у кількісному, так і вартісному вимірах. Статистичні дані зовнішньоекономічної діяльності України та РФ, представлені в *табл. 2*, підтверджують таке погіршення. Проте такі дані одночасно засвідчують іншу ситуацію – невідповідність статистики зовнішньоекономічної діяльності України та РФ. Ця невідповідність зумовлена тим, що Російська Федерація в порушення норм міжнародного права та законодавства України здійснює торговельні відносини з **тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей** (далі – окремі райони Донецької та Луганської областей, ОРДЛО), які тимчасово не підконтрольні Урядові України, та обліковує у своїй статистиці такі операції як торговельні відносини з Україною. Відповідно українська сторона не обліковує такі зовнішньоекономічні операції, оскільки частина східних кордонів України, які розташовані на тимчасово непідконтрольній території України, не контролюються Урядом України¹².

¹²Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про закриття пунктів пропуску через державний кордон» від 18.0.2015 № 106-р було прийнято рішення, яким пункти пропуску через державний кордон з Російською Федерацією на тимчасово неконтрольованій українською владою території було закрито, про що Міністерство закордонних справ України довело до відома відповідні дипломатичні представництва та консульства.

Таблиця 2. Зовнішня торгівля товарами між Україною та Російською Федерацією у період 2014–2019 рр., млн дол. США

Показники	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Експорт у РФ (дані України)	9798,2	4827,7	3592,9	3936,6	3652,6	3242,8
Імпорт у РФ (дані РФ)	10 714,4	5642,8	3950,7	4944,1	5461,2	4834,6
Імпорт в Україну (дані України)	12 700	7492,7	5149,3	7201,8	8090,4	6985
Експорт в Україну (дані РФ)	11 346,1	7163,1	6280,3	7942,8	9522,8	6619,4

Джерело: побудовано за даними Держстату та міжнародної торговельної статистики World Integrated Trade Solution (WITS), International Trade Centre (ITC).

Наприклад, за даними торговельної статистики України, темпи зростання експорту українських товарів у РФ (2018 р. відносно до 2017 р.) становили 92 %, тобто зменшилися на 8 %. Проте, за даними статистики РФ, аналогічний показник становить 110 %. У вартісній оцінці відхилення в статистичних даних щодо експорту з України в РФ оцінюються в 1808,6 млн дол. США (табл. 2). Тобто така різниця – це і є незаконне експортне постачання з територій ОРДЛО до РФ, наприклад, антрацитового вугілля.

Щодо імпорту товарів із РФ, то ситуація практично синхронна з експортом. Якщо порівнювати дані за 2018 р., відхилення також є досить вагомими і становлять у вартісному вимірі 1 432,4 млн дол. США (без урахування вартості доставки товарів). Тобто також фактично підтверджується експорт товарів РФ на непідконтрольні Уряду України території.

Отже, товарні потоки (експорт/імпорт) між Україною та РФ, які проходять через східні кордони нашої країни на територіях ОРДЛО, неможливо проконтролювати, оскільки митні пости на цих територіях офіційно не працюють. Усе, що не проходить через такі пости, можна розцінювати як неофіційні товарні потоки (контрабанду). Тим більше, що при перетині т. зв. «кордонів» відповідно до «локального законодавства» ОРДЛО сплачуються митні та податкові платежі, що спрямовуються, зокрема, на підтримку незаконних збройних формувань у цих регіонах.

Для того щоб довести факти незаконної торгівлі, було проведено аналіз¹³ торговельної статистики імпорту товарів з Російської Федерації в Україну на

¹³Аналіз проводився шляхом зіставлення торговельних даних України та РФ методом «дзеркальної статистики», який у міжнародній статистичній практиці є одним із засобів перевірки достовірності даних та підвищення якості статистичної інформації зовнішньої торгівлі. Суть методу «дзеркальної статистики» полягає в зіставленні даних митної статистики про імпорт-експорт товарів із даними країн-партнерів про експорт-імпорт тих же товарів на їх територію. Зіставлення дає змогу розглядати кожен окремий товаропотік з двох точок зору: з позицій відправника вантажу та з позицій його отримувача. Розбіжності в оцінках понад

базі даних міжнародної торговельної статистики World Integrated Trade Solution (WITS), International Trade Centre (ITC) за товарними групами, які відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про заборону ввезення на митну територію України товарів, що походять з Російської Федерації» (зі змінами та доповненнями) від 30.12.2015 № 1147 заборонені до ввозу на митну територію України. Наявність у митній статистиці Російської Федерації таких груп товарів прямо свідчить про явну контрабанду, яка реалізується на державному рівні.

Результати такого аналізу представлені в *табл. 3*. Динаміка незаконної торгівлі товарами з року в рік зростає більшими темпами, ніж офіційна торгівля. Так, якщо в 2016 р. експорт РФ в Україну (в ОРДЛО) заборонених товарів становив 280,2 млн дол. США, то в 2019 р. він сягнув 455,5 млн дол. США. Навіть у період різкого зменшення зовнішньоекономічної активності у зв'язку з пандемією коронавірусної хвороби (COVID-19), контрабандні товарні потоки з РФ в ОРДЛО не зменшилися, а дещо збільшилися. Так, за 10 місяців 2020 р. обсяг незаконної торгівлі становить 399,3 млн дол. США. Якщо екстраполювати результати такої торгівлі за 10 місяців 2020 р. на весь 2020 р., то ймовірна річна сума перевищуватиме 480 млн дол. США.

прийнятті припущення можуть указувати на неузгодженість статистичного обліку в країнах-партнерах, але найчастіше вони свідчать про порушення митного контролю та обліку.

Таблиця 3. Оцінка контрабандного ввозу Російською Федерацією в Україну товарів, які заборонені до ввозу на територію України відповідно до постанови КМ України від 30 грудня 2015 р. № 1147¹⁴, тис. дол. США

№ з/п	Код згідно з УКТЗЕД	Назва товарної позиції	Роки					Питома вага товарної позиції, %
			2016	2017	2018	2019	2020 (січень–жовтень)	
1	0203	Свинина, свіжа, охолоджена або морожена	19 764	39 582	41 911	46 720	50 282	12,59
2	0207	М'ясо та їстівні субпродукти свійської птиці, зазначеної в товарній позиції 0105, свіжі, охолоджені або морожені	41 368	55 933	55 294	48 368	33 098	8,29
3	03	Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні	23 179	30 176	37 612	42 633	30 276	7,58
4	090121	Кава смажена з кофеїном	3862	4326	4817	5371	5349	1,34
5	09023000	Чай чорний (ферментований) і частково ферментований у первинних упаковках масою нетто не більш як 3 кг	9 964	11 561	11 447	11 052	10 040	2,51
6	15179099	Харчові суміші або продукти з тваринних і рослинних жирів, масел та олій або їх фракцій, крім харчових жирів, масел чи олій та їх фракцій товарної позиції 1516, інші	6863	10 418	10 705	11 233	8 864	2,22
7	1604	Готова або консервована риба; ікра осетрових (чорна ікра) та ікра інших риб	5650	8164	9215	11955	12158	3,04
8	1806901900	Шоколадні цукерки, з начинкою або без начинки	10382	10956	8231	9264	6124	1,53
9	21011100	Екстракти, есенції та концентрати кави	10804	10 366	10 067	10 685	10 562	2,65
10	21039090	Продукти для приготування соусів і готові соуси; смакові добавки та приправи змішані	3617	4563	4868	5405	4747	1,19
11	2203000100	Пиво із солоду (солодове), в пляшках місткістю 10 л або менше	33 528	18 526	18 171	15 416	10 674	2,67
12	220860	Горілка	5593	7080	7236	9655	5947	1,49
13	230910	Корм для собак або котів, розфасований для роздрібної торгівлі	5518	7768	9853	13 245	12 993	3,25
14	2309909610	Інші продукти, що використовуються для годівлі тварин**				8033	10 772	2,7
15	2402209020	Сигарети з вмістом тютюну	57 607	70 597	61 081	34 806	26 923	6,74

¹⁴Постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1147 регламентовано 159 товарних позицій, які класифікуються за кодами УКТЗЕД на рівні від 2-х до 10-ти знаків, заборонених до ввозу з РФ на територію України. У таблиці представлені 24 товарних позицій, питома вага кожної з яких у загальному підсумку незаконно ввезених товарів більше 1 %. Аналіз здійснено на базі даних міжнародної торговельної статистики World Integrated Trade Solution, International Trade Centre.

№ з/п	Код згідно з УКТЗЕД	Назва товарної позиції	Роки					Питома вага товарної позиції, %
			2016	2017	2018	2019	2020 (січень–жовтень)	
16	300420	Лікарські засоби (ліки) (за винятком тов., включених до тов. поз. 3002, 3005 або 3006 згідно з УКТЗЕД), що використовуються у ветеринарній медицині у дозованому вигляді (вкл. лік. засоби у вигляді трансдермальних систем) або розфасовані для роздр. торг.*				4217	6326	1,58
17	3102	Добрива мінеральні або хімічні, азотні			3294	16324	8905	2,23
18	3105	Добрива мінеральні або хімічні із вмістом двох чи трьох поживних елементів: азоту, фосфору та калію; інші добрива; товари цієї групи у таблетках чи аналогічних формах або в упаковках масою бруто не більш як 10 кг**				37932	5560	1,39
19	39012090	Поліетилен з питомою густиною 0,94 або більше*			3938	4339	4039	1,01
20	4814	Шпалери та аналогічні настінні покриття; папір прозорий для вікон**				3538	5448	1,36
21	6402	Взуття на підошві та з верхом з гуми або пластмаси**				3500	6089	1,52
22	8606300000	Вагони залізничні або трамвайні для перевезень вантажів коліями, несамохідні, вагони саморозвантажувальні (крім вагонів товарної підпозиції 860610), що були у користуванні, та які ввозяться в митному режимі імпорту***				0	7436	1,86
23	8703	Автомобілі легкові та інші моторні транспортні засоби, призначені головним чином для перевезення людей, включаючи вантажопасажирські автомобілі-фургони та гоночні автомобілі****					9660	2,42
24	8705	Моторні транспортні засоби спеціального призначення**				213	4857	1,22
25		Інші товарні позиції	42 476	48 525	51 583	101 637	102 164	25,6
		Усього за товарними позиціями, визначеними постановою КМ України від 30.12.2015 № 1147	280 175	338 541	349 323	455 541	399 293	100

Примітка. * – товарні позиції, заборонені до ввозу в Україну з 1 березня 2018 р.; ** – товарні позиції, заборонені до ввозу в Україну з 1 липня 2019 р.; *** – товарні позиції, заборонені до ввозу в Україну з 20 листопада 2019 р.; **** – товарні позиції, заборонені до ввозу в Україну з 1 січня 2020 р.

Джерело: побудовано за даними міжнародної торговельної статистики WITS та ІТС.

Такі обсяги товарних потоків є досить значущими й такими, що, з одного боку, впливають на фіскальні та макроекономічні показники України, а з іншого – дають значний фінансовий ресурс для підтримки незаконних збройних формувань. З урахуванням того, що на територіях ОРДЛО існує ніким не визнане локальне «податкове і митне законодавство», відповідно виникає питання сплати податкових і митних платежів компаніями, які ввозять заборонену продукцію на територію України, а це – пряме порушення статті 258-5 «Фінансування тероризму» Кримінального кодексу України та статті 2 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму.

Несанкціонована торгівля призводить до значних негативних процесів не тільки у сфері економіки (порушення конкуренції, закриття локальних виробництв, імпортозалежність тощо), а й у сфері публічних фінансів через несплату мита, податків, зборів до бюджету країни. Розрахунок потенційних фіскальних втрат бюджету України від несанкціонованої торгівлі РФ із тимчасово окупованими східними територіями України вражаюча. Так, за попередніми розрахунками, несплата мита, акцизного податку та ПДВ у 2016 р. становила 7428,7 млн грн, у 2017 р. – 8546,7 млн грн, у 2018 р. – 8095,3 млн грн, у 2019 р. – 6755,8 млн грн, за 10 місяців 2020 р. – 5 921,6 млн грн. Якщо ці кошти не були сплачені в бюджет України, то вони сплачені в «локальні бюджети» ОРДЛО, які отримують додатковий фінансовий ресурс, у т. ч. для фінансування своєї терористичної діяльності.

Слід відзначити, що ці розрахунки несанкціонованого імпорту РФ в Україну є мінімальними (бралися до уваги тільки ті позиції, які заборонені до ввозу на митну територію України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1147), але документально підтверджені РФ у формі міжнародних статистичних звітів міжнародної торгівлі. Фактичні розміри несанкціонованої торгівлі можуть бути значно більшими, а відповідно проблеми, пов'язані з нею, є набагато масштабнішими.

Отже, проведений аналіз торговельних відносин України з Російською Федерацією свідчить про існування важливої проблеми щодо незаконних експортно-імпортних поставок, обсяги яких щороку зростають, що є порушенням як чинного законодавства України, так і міжнародного права.

Розділ 2

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Період 2010–2019 р. характеризувався значними коливаннями обсягів зовнішньої торгівлі товарами Росії з максимальним значенням 842 млрд дол. США у 2012 р. (у т. ч. експорт товарів – 524,7 млрд дол. США, імпорт – 317,3 млрд дол. США) та мінімальним показником 468,1 млрд дол. США – у 2016 р. (у т. ч. експорт товарів – 285,7 млрд дол. США, імпорт – 182,4 млрд дол. США).

Після відновлення від наслідків світової фінансової кризи обсяг зовнішньої торгівлі товарами у 2011–2013 рр. встановився на відносно стабільному рівні (у середньому становив 835,3 млрд дол. США), проте згодом різко впав на 44,4 % із 841,3 млрд дол. США у 2013 р. до 468,1 млрд дол. США – у 2016 р. Пізніше спостерігалось поживлення зовнішньої торгівлі товарами, обсяг якої у 2018 р. зріс на майже 47 % порівняно з 2016 р. до 688,1 млрд дол. США. Загалом середньорічний темп приросту в 2010–2019 рр. мав позитивне значення і становив 0,7 %. За результатами 2010–2019 рр. сальдо в зовнішній торгівлі товарами залишалось позитивним з найбільшим зменшенням у 2016 р. до 103,2 млрд дол. США.

У 2019 р. товарообіг Росії скоротився на 3,1 % порівняно з попереднім роком і становив 666,6 млрд дол. США. При цьому експорт зменшився на 6 % до 422,8 млрд дол. США (за інформацією Мінекономрозвитку Росії, в основному через зменшення обсягів постачання паливно-енергетичних товарів, пшениці, сталевих напівфабрикатів та алмазів), а імпорт збільшився на 2,2 % до 243,8 млрд дол. США (за даними Мінекономрозвитку Росії, завдяки збільшенню обсягів ввезення лікарських засобів, сироваток і вакцин). Сальдо зовнішньої торгівлі Росії знизилося на 15,2 % і встановилося на рівні 179 млрд дол. США.

Очевидно, що скорочення обсягів зовнішньої торгівлі товарами продовжиться й у 2020 р. **Передбачається, що за базовим сценарієм товарообіг упаде до 604,5 млрд дол. США, а за консервативним – ще більше: до 583,4 млрд дол. США¹⁵ в основному за рахунок серйозного зменшення обсягу експорту товарів.**

¹⁵Згідно з прогнозом Мінекономрозвитку Росії.

Динаміку зовнішньої торгівлі товарами між Росією та країнами світу в 2010–2019 рр. представлено на *рис. 10*.

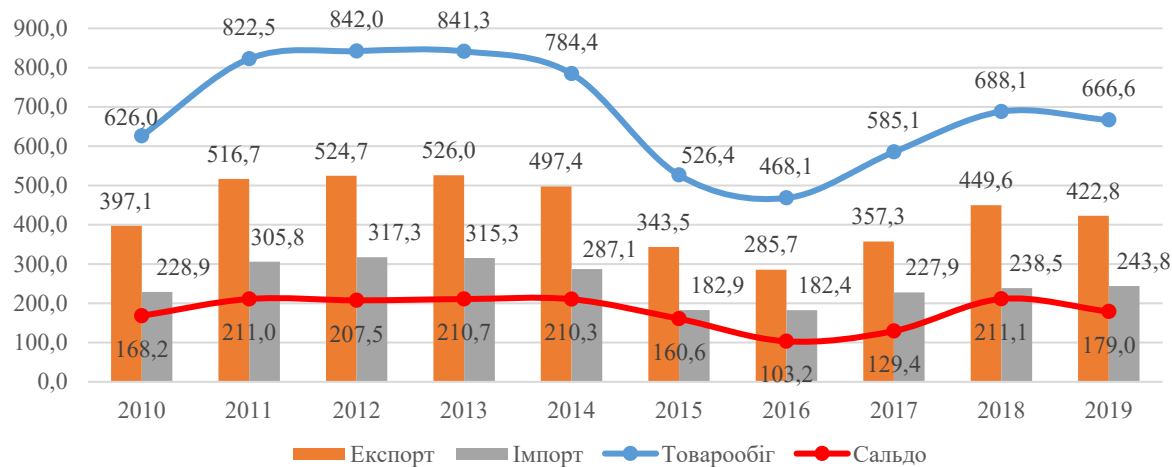

Рис. 10. Зовнішня торгівля товарами Росії у 2010–2019 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків за даними Росстату¹⁶, Мінекономрозвитку Росії¹⁷.

Основними торговельними партнерами Росії є ЄС та економіки Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (далі – АТЕС). У географічній структурі зовнішньої торгівлі Росії товарами першість залишається за ЄС (частка ЄС у 2019 р. скоротилася на 2 в. п. і становила 41,7 % загального обсягу російської зовнішньої торгівлі товарами, або 277,9 млрд дол. США), незважаючи на те, що товарообіг із ЄС і знизився на 18,8 % порівняно з 2014 р., у т. ч. експорт – на 15,7 %, імпорт – на 24,9 %.

Другою групою за обсягом зовнішньоторговельного обігу як у 2014 р., так і в 2019 р., є економіки АТЕС (частка збільшилася на 5,4 в. п. до 32 % російської зовнішньої торгівлі, або 212,6 млрд дол. США). Товарообіг з економіками АТЕС зріс на 1,9 %, у т. ч. експорт – на 6 %, імпорт зменшився на 2,6 %.

Частка країн СНД (включно й України) збільшилась у торгівлі з Росією на 1,4 в. п. до 12,1 %, хоча вартісні обсяги товарообігу знизилися на 4,4 % до 80,4 млрд дол. США. Зовнішньоторговельний обіг Росії за групами країн репрезентовано на *рис. 11*.

Серед основних країн-партнерів Росії в експорті та імпорті товарів відбулися деякі зміни, про що свідчать дані за 2014 та 2019 рр. (*рис. 12 та 13*). Так, **Китай посів перше місце в торгівлі товарами з Росією, витіснивши Нідерланди з позиції головного імпортера російських товарів.** Німеччина опинилася на

¹⁶Див.: URL: <https://rosstat.gov.ru>

¹⁷Див.: URL: <https://www.economy.gov.ru>

третьому місці, потіснивши Італію, яка посіла сьому позицію. Варто відзначити Туреччину та Білорусь, які знаходяться на четвертому та п'ятому місцях відповідно серед країн призначення російського експорту, та Японію, яка не змогла втримати статус основної країни-партнера Росії в експорті.

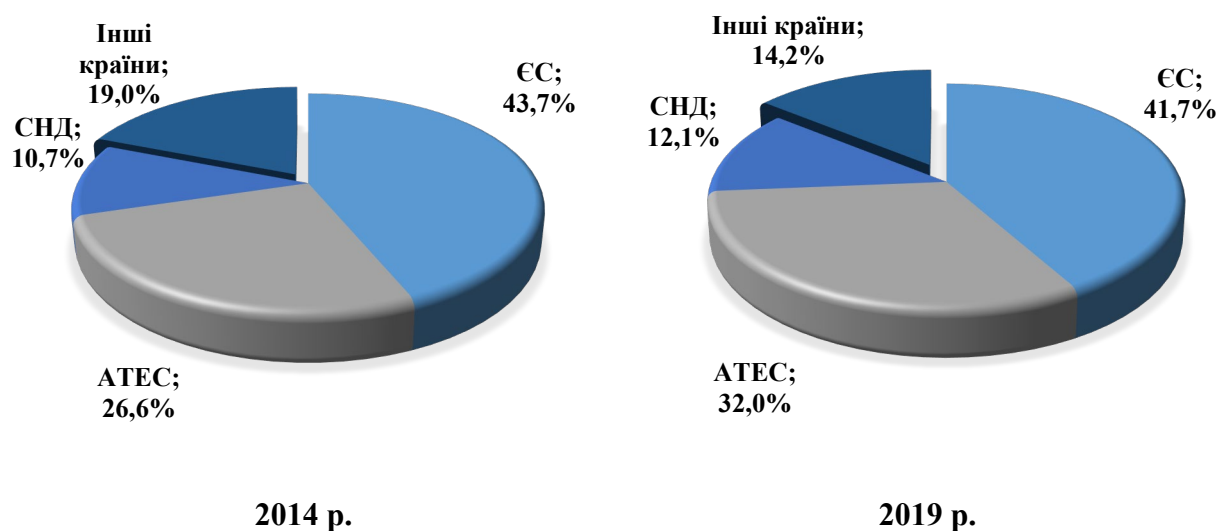

Рис. 11. Зовнішньоторговельний обіг Росії за групами країн, %

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків за даними Міжнародного центру торгівлі¹⁸, Мінекономрозвитку Росії¹⁹.

Проте перелік та вагомість країн-постачальників товарів на російський ринок не зазнали великих змін, за винятком того, що Україна через агресію Росії та її штучні по суті торговельні обмеження втратила позицію основної країни-партнера Росії в імпорті.

Разом із тим слід зазначити, що відповідно до Національного проєкту «Міжнародна кооперація та експорт» велику роль у забезпеченні зростання російської економіки відіграє реалізація експортного потенціалу.

У зв'язку з цим центральні органи виконавчої влади, суб'єкти Російської Федерації вживають заходи щодо формування сприятливих передумов для розвитку двосторонніх торговельно-економічних відносин, зокрема з такими пріоритетними країнами, як-от Китай, Індія, Японія, країни ЄАЕС та ін.

Порівняно з 2014 р. обсяг експорту Росії у 2019 р. зменшився на 15 %. Постачання мінеральних продуктів та паливно-енергетичних товарів знизилися на 23,5 % (частка зменшилася на 7,1 в. п. до 63,3 % загального

¹⁸Див.: URL: <https://www.trademap.org>

¹⁹Див.: URL: <https://www.economy.gov.ru>

обсягу експорту), продукції хімічної промисловості – на 7,7 % (частка збільшилася на 0,5 в. п. до 6,4 %), металів і виробів з них – на 7,3 % (частка збільшилася на 0,7 в. п. до 8,9 %). Слід відзначити збільшення експорту продовольчих товарів і сільськогосподарської сировини на 30,4 % (частка зросла на 2 в. п. до 5,9 %) і товарів групи «Дорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них» – на 28,8 % (частка зросла на 1,2 в. п. до 3,6 %), у т. ч. за рахунок збільшення експорту золота. Крім того, 2019 р. найбільше зростання обсягу експорту продемонстрували «інші товари» (включно й зброя та боєприпаси) – на 17,4 % (частка збільшилася на 0,6 в. п. до 2,1 %).

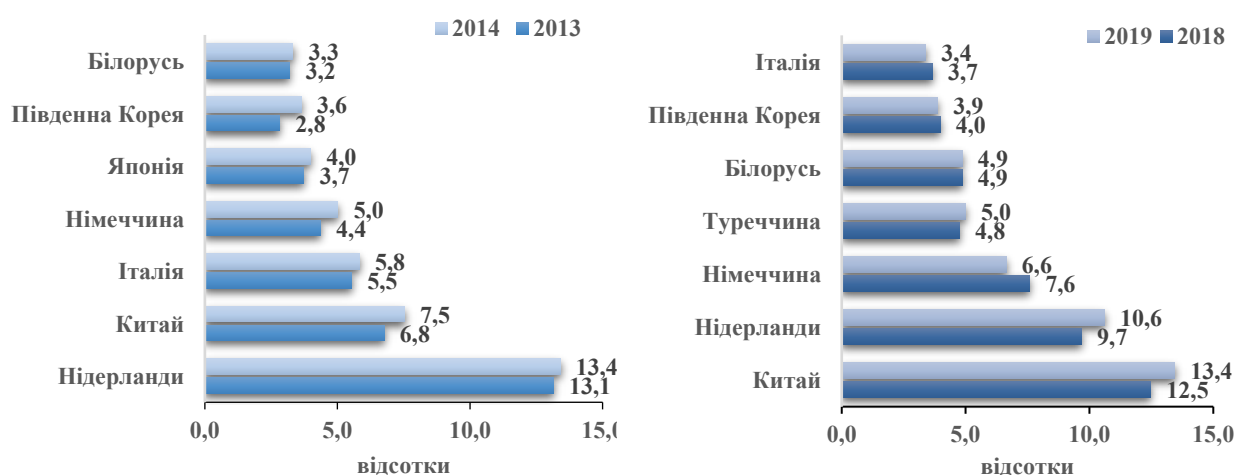

Рис. 12. Основні країни-партнери в експорті товарів у 2013–2014 рр. та 2018–2019 рр., %

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків за даними Міжнародного центру торгівлі²⁰.

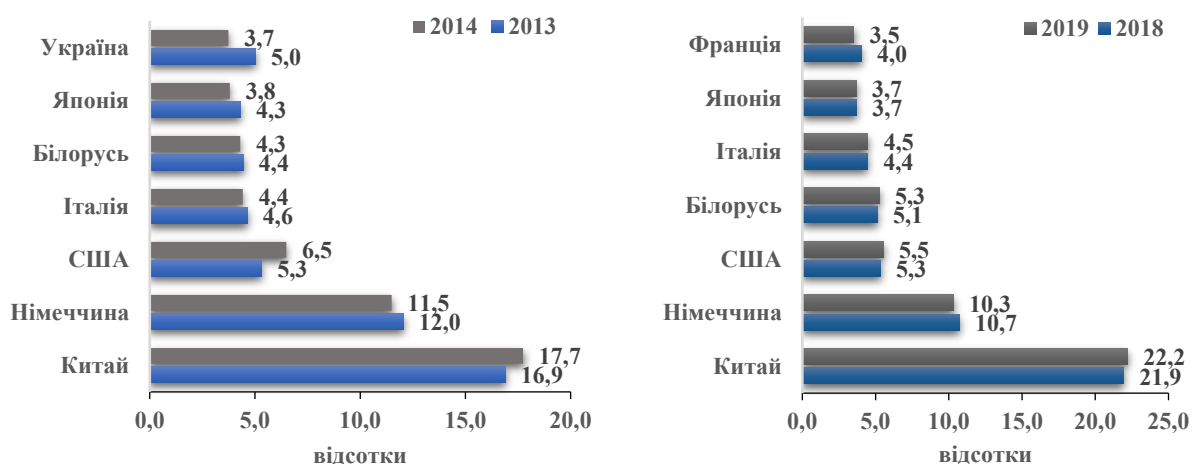

Рис. 13. Основні країни-партнери в імпорті товарів у 2013–2014 рр. та 2018–2019 рр., %

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків за даними Міжнародного центру торгівлі²¹.

²⁰Див.: URL: <https://www.trademap.org>

²¹Див.: URL: <https://www.trademap.org>

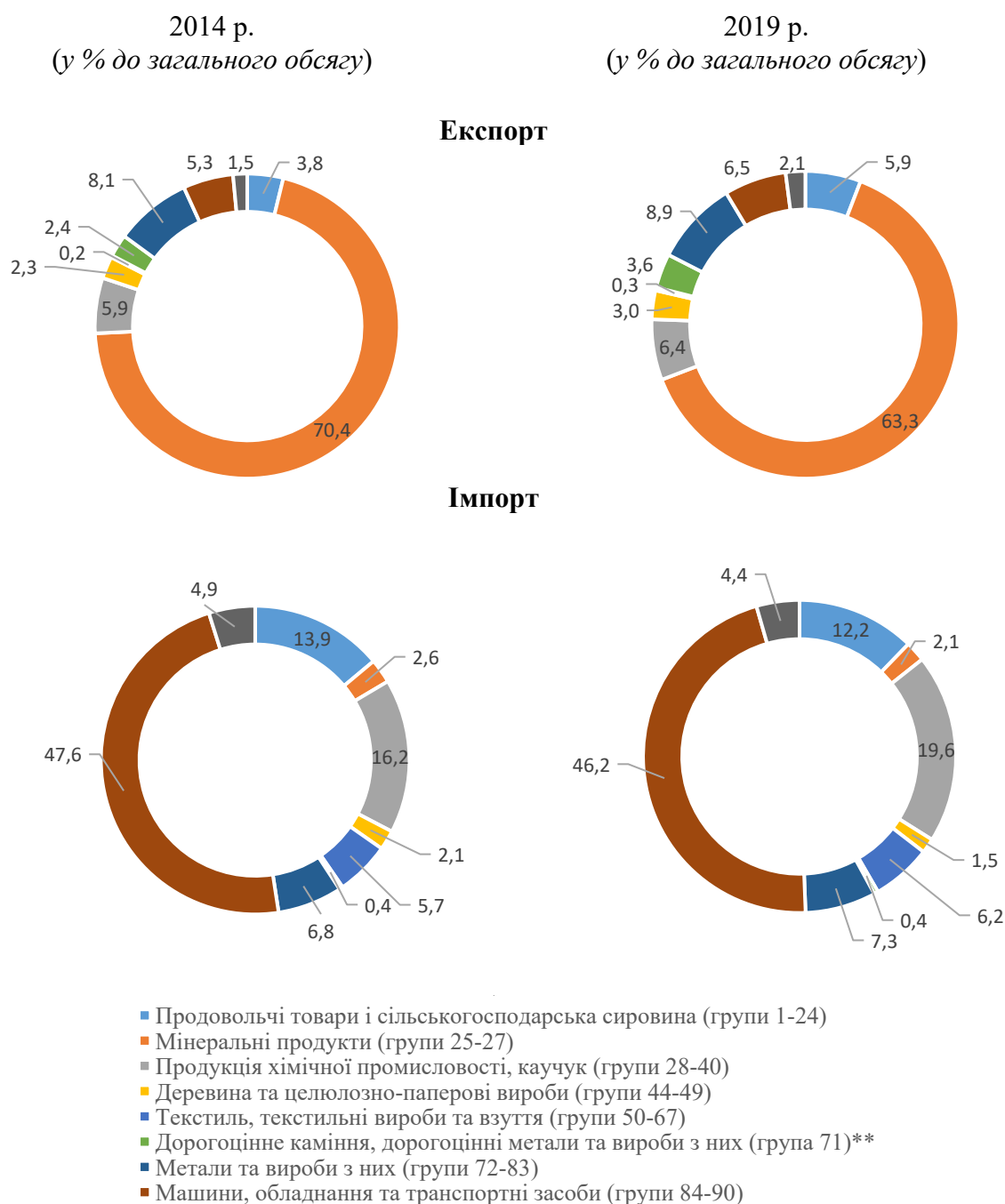

Рис. 14. Товарна структура російського експорту та імпорту

Джерело: побудовано за даними Росстату (2014 р.)²² та Федеральної митної служби РФ (2019 р.)²³.

Обсяг російського імпорту зменшився на 15,1 % порівняно з 2014 р. Зокрема, ввезення машин, обладнання та транспортних засобів скоротилося на 17,6 % (частка зменшилася на 1,4 в. п. до 46,2 % у загальному імпорті), імпорт продукції хімічної промисловості збільшився на 2,7 % (частка зросла на

²²Див.: URL: <https://rosstat.gov.ru>

²³Див.: URL: <https://customs.gov.ru>

3,4 в. п. до 19,6 %), імпорт металів і виробів з них скоротився на 8,4 % (частка зросла на 0,5 в. п. до 7,3 %), закупівля за кордоном текстилю, текстильних виробів і взуття зменшилася на 7,4 % (частка зросла на 0,5 в. п. до 6,2 %). Імпорт продовольчих товарів і сільськогосподарської сировини знизився на 25,3 % (частка скоротилася на 1,7 в. п. до 12,2 %).

Детальну інформацію щодо товарної структури експорту та імпорту подано на *рис. 14*.

Збільшенню експорту та зменшенню імпорту продовольчих товарів і сільськогосподарської сировини сприяло впровадження Росією у 2014 р. продовольчого ембарго у відповідь на міжнародні санкції.

У зовнішньоекономічній політиці Росії пріоритетом є збільшення обсягу експорту несировинних неенергетичних товарів. Так, згідно з Національним проєктом «Міжнародна кооперація та експорт» очікується, що обсяг експорту несировинних неенергетичних товарів у 2024 р. становитиме 250 млрд дол. США, у т. ч. продукції машинобудування – 60 млрд дол. США, а обсяг експорту продукції АПК досягне 45 млрд дол. США на рік, що вбачається малоімовірним з огляду на прогнози щодо виробництва сільськогосподарської продукції²⁴.

2.1. Заходи, які вживалися країнами світу щодо товарів російського походження, та їх вплив на економіку Росії

За інформацією Мінекономрозвитку Росії, торговельні обмеження, введені країнами світу проти російських товарів, завдали російському ринку збитків в обсязі 6,3 млрд дол. США, що становить 1,4 % загального експорту товарів, і є, на перший погляд, несуттєвими в цілому, але водночас чутливими для деяких галузей.

Так, в основному країни вводили в дію антидемпінгові та спеціальні захисні мита, ліцензування, квоти, технічні бар'єри, санітарні та фітосанітарні заходи, а також санкції. За розрахунками Мінекономрозвитку Росії, найбільше від обмежень постраждали: металургія – 4 млрд дол. США, сільське господарство – 1 млрд дол. США та хімічна промисловість – 0,6 млрд дол. США.

Загалом проти товарів, вироблених у Росії за рік, наприкінці 2018 р. було введено 159 обмежень 62 країнами, у т. ч. ЄС (25 заходів і 2,4 млрд дол.

²⁴ОЕСР та ФАО в огляді сільського господарства на період 2020–2029 рр. прогнозують збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в Росії на 12 % до 2029 р.

США збитків), Україною (22 заходи і 1,2 млрд дол. США збитків) та Індією (16 заходів і 0,8 млрд дол. США збитків). За даними Мінекономрозвитку Росії, у 2019 р. їх кількість зросла на кінець року до 190 тарифних і нетарифних обмежень.

Водночас Мінсільгосп Росії зазначає, що за останні шість років Росія скоротила постачання продуктів харчування з-за кордону майже на третину: з 43,3 млрд дол. США в 2013 р. до 30 млрд дол. США – у 2019-му²⁵, а російський аграрний експорт збільшився в 1,5 раза і становив 25,6 млрд дол. США за підсумками 2019 р. проти 16,8 млрд доларів – у 2013 р.

Довідково. За оцінкою Мінсільгоспу РФ, за шість років імпорт свинини скоротився майже в 10 разів (з 2,6 млрд дол. США до 270 млн дол. США), м'яса великої рогатої худоби – в 2,5 раза (з 3,2 млрд дол. США до 1,3 млрд дол. США), птиці – майже вдвічі (з 911 млн дол. США до 410 млн дол. США), а овочів і молочної продукції – на третину. Ввезення томатів зменшилося на 42,1 % з 1,1 млрд дол. США до 639 млн дол. США, яблук та груш – на 50,8 % з 1,2 млрд дол. США до 586 млн. дол. США. За оцінкою Мінсільгоспу, зафіксовано істотне збільшення постачання за кордон м'ясної та олійно-жирової продукції, продукції харчової та переробної промисловості. Росія увійшла в число лідерів з постачання пшениці, олії, риби, цукру та низки інших категорій.

За минулі шість років значно збільшилися обсяги державної підтримки АПК. У 2013 р. на заходи Держпрограми розвитку сільського господарства було виділено 197,9 млрд руб. – у 2019 р. обсяг фінансування становив 311,5 млрд руб. За той час виробництво агропромислової продукції збільшилася на 22,4 %. У результаті, як зазначають у міністерстві, галузь стала «одним із драйверів російської економіки». Згідно з прогнозом відомства в поточному сільськогосподарському році (з 1 липня 2020-го до 30 червня 2021-го) Росія здатна збільшити постачання пшениці за кордон на 4,5 % – до 35 млн т. За цим показником країна може помітно випередити інших великих експортерів, таких як Євросоюз (28,5 млн т), США (26 млн т) і Канада (24,5 млн т).

За підсумками 2019 р. основними покупцями російського продовольства стали Китай (на частку країни припало 13 % від усієї кількості постачання аграрної продукції), Туреччина (10 %), Казахстан (7,3 %), Південна Корея (6,3 %) та Єгипет (6 %).

Точно оцінити втрати, яких зазнала Росія від міжнародних заходів, доволі складно, але їх дія у поєднанні з іншими викликами, з якими зіштовхнулася російська економіка, помітна. Так, після світової кризи 2008–2009 рр. економіка Росії два роки поспіль демонструвала позитивну динаміку реального ВВП з темпом приросту, який становив 4,5 % у 2010 р. та 5,5 % – у 2011 р., що є найбільшими показниками за останнє десятиліття. Період із

²⁵Див.: URL: <https://mcx.gov.ru/press-service/news/minselkhoz-rossii-podvel-itogi-shesti-let-deystviya-prodembargo/>

2012 до 2016 рр. характеризувався порівняно з Україною відносно меншим економічним спадом, який був зумовлений як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками (рис. 15). При цьому зміна реального ВВП Росії відбувалася за траєкторією, відмінною від динаміки світової економіки, яка демонструвала певну стабільність.

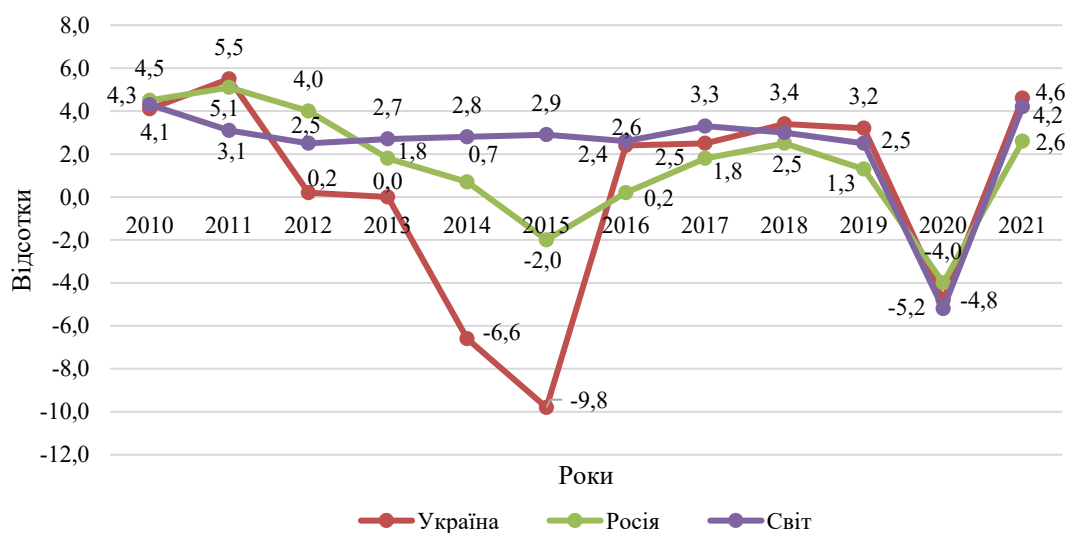

Рис. 15. Зміна реального ВВП України, Росії та Світу в 2010–2019 рр. та прогноз на 2020–2021 рр., у % до попереднього року

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків за даними Світового банку²⁶, МВФ²⁷, Держстату, Мінекономіки.

До внутрішніх чинників, які позначилися на економіці Росії, можна віднести девальвацію російського рубля, високий рівень інфляції (у 2014–2015 рр.), виведення капіталів за кордон, сировинну спрямованість експорту, монополізацію ринків, грошово-кредитну політику Центробанку Росії та загалом російську модель соціально-економічного розвитку.

Серед зовнішніх чинників, зокрема, необхідно виокремити застосування до Росії міжнародних санкцій за спробу незаконної анексії території Автономної Республіки Крим і тимчасову збройну окупацію окремих районів Донецької і Луганської областей, збиття лайнера малайзійських авіаліній МН-17.

В основному санкції полягали у візових обмеженнях, заморожуванні активів причетних громадян та організацій Росії за кордоном, забороні на продаж військового обладнання, товарів подвійного призначення, забороні на експорт нових технологій для видобутку нафти з глибоководних, арктичних та сланцевих родовищ. Чутливими були обмеження щодо фінансування деяких

²⁶ Див.: URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/12/16/russias-economy-loses-momentum-amid-covid-19-resurgence-says-new-world-bank-report>

²⁷ Див.: URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020>

великих державних компаній, включно й великих компаній оборонного та енергетичного секторів і російських банків.

У відповідь Росія запровадила в 2014 р. власні контрсанкції (окремі економічні спеціальні заходи), заборонивши ввезення низки сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства (живих свиней, м'ясо-молочної продукції, риби та ракоподібних, фруктів, горіхів та овочів, жирів, солі та інших харчових продуктів) з країн, які ввели санкції проти Росії – США, Канади, ЄС, Норвегії, України, Албанії, Чорногорії, Ісландії, Ліхтенштейну. Наразі в листопаді 2020 р. дію контрсанкцій було продовжено на весь 2021 р. – із 1 січня до 31 грудня²⁸.

Росія використовує контрсанкції як додатковий інструмент у рамках політики імпортозаміщення для захисту внутрішнього ринку. Однак, як свідчить світовий досвід, надмірні протекціоністські заходи призводять до зменшення конкуренції на внутрішньому ринку, що не стимулює російські компанії до підвищення ефективності їх діяльності й зміцнення конкурентоспроможності.

Міжнародні санкції негативно вплинули на економічний розвиток Росії, що підтверджується економічними дослідженнями. Так, у 2019 р. МВФ дійшов висновку, що впродовж 2014–2018 рр. санкції щороку знижували темпи зростання ВВП Росії на 0,2 відсоткових пункти²⁹.

Довідково. Головний економіст американського відділення французького банку BNP Paribas Деніел Ан припустив, що втрати російської економіки від санкцій Заходу за останні приблизно шість років могли становити близько 8 % національного ВВП³⁰.

Російська економіка також суттєво постраждала від падіння світових цін на нафту (*рис. 16*), які обвалилися внаслідок перевиробництва нафти, та уповільнення зростання економік деяких країн-імпортерів нафти і передусім Китаю. Одночасно із зниженням цін на нафту відбувається девальвація російського рубля, що пов'язано з втратою економікою Росії значної частини прибутків від продажів нафти за кордон.

Падіння цін на енергоносії, міжнародні санкції, російські контрсанкції, загроза застосування додаткових санкцій, а також геополітична напруга формували ситуацію невизначеності, що не сприяло російській зовнішній торгівлі (*рис. 17*) і залученню внутрішніх та іноземних інвестицій в економіку (*рис. 18*).

²⁸Постанова уряду РФ від 7 серпня 2014 р. № 778 (із змінами) ; Указ Президента РФ від 21.11.2020 № 730 (Див.: URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202011210001>).

²⁹Див.: URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/08/01/Russian-Federation-2019-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-48549>.

³⁰Див.: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0014292120302178?via%3Dihub#aep-article-footnote-id1>

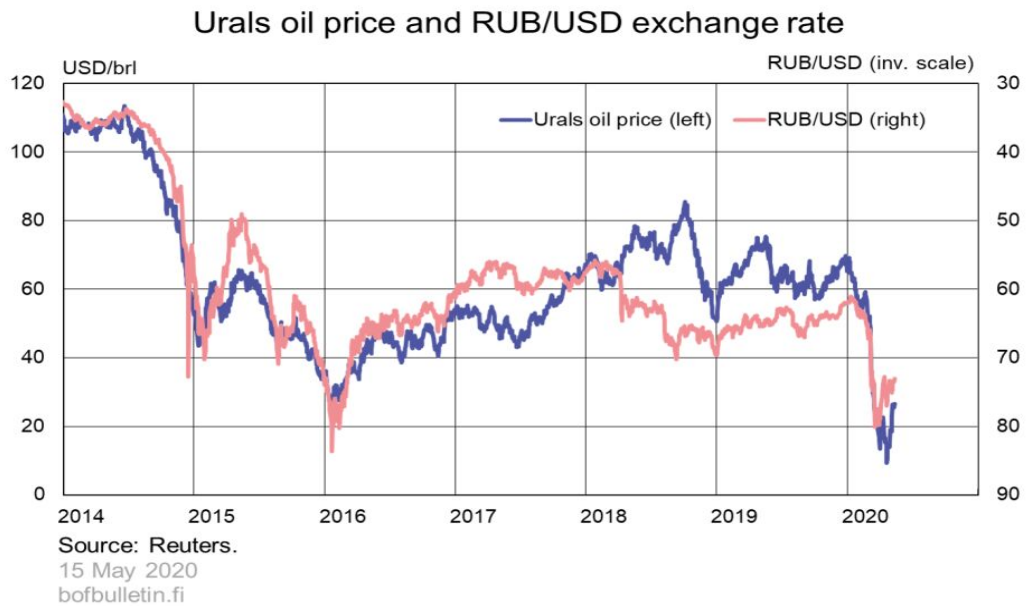

Рис. 16. Ціна на нафту марки «Юралс» та курс російського рубля до долара США

Джерело: Reuters, Банк Фінляндії.

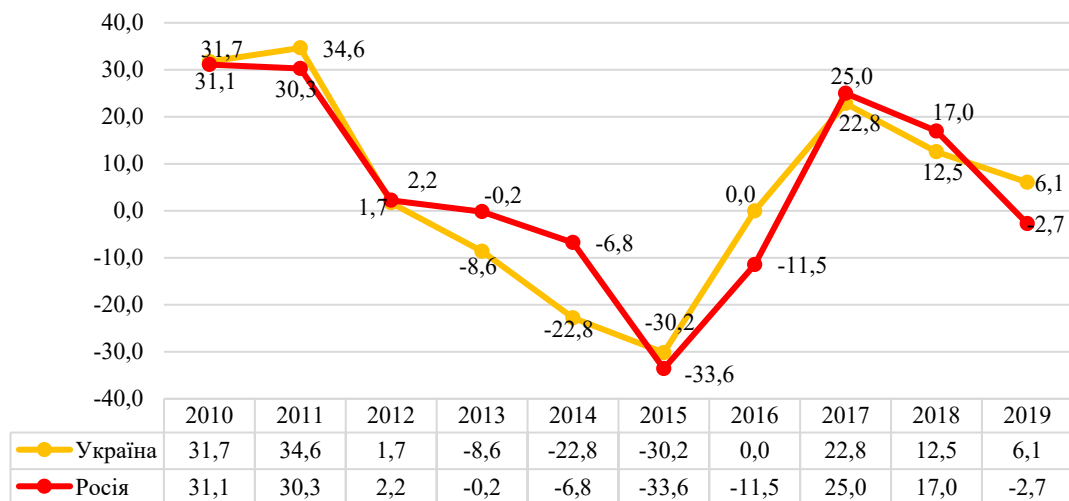

Рис. 17. Зміна обсягів зовнішньої торгівлі товарами України та Росії у 2010–2019 рр., у % до попереднього року

Джерело: дані СОТ³¹, Держстату, власні розрахунки.

Необхідно зазначити, що реакція світової спільноти на агресивні дії Росії позначається також і на нашій державі, зокрема це проявляється значною мірою у чималому послабленні заінтересованості фінансових організацій та іноземних компаній в інвестуванні як в економіку РФ, так і в економіку України (рис. 18).

³¹Див.: URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2020_e/wts2020_e.pdf

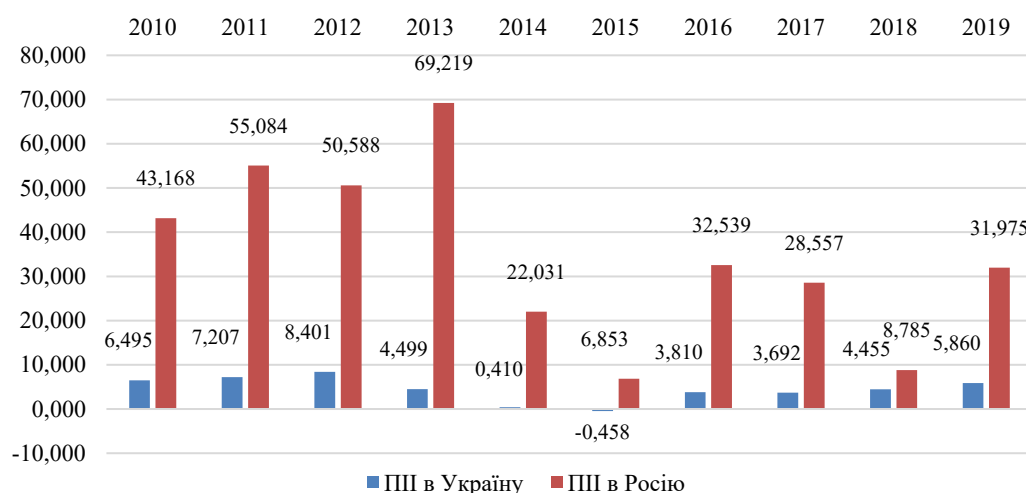

Рис. 18. Прямі іноземні інвестиції в Україну та Росію (чистий приплив) у 2010–2019 рр., млрд дол. США

Джерело: дані НБУ³², Світового банку³³, власні розрахунки.

З падінням реального ВВП нерозривно пов'язане й зменшення доходів російських домогосподарств. Рівень реального наявного доходу домогосподарств Росії почав реагувати на проблеми в економічній сфері уже з IV кварталу 2014 р. і досі так і не відновився порівняно з максимальними показниками 2013–2014 рр. (рис. 19).

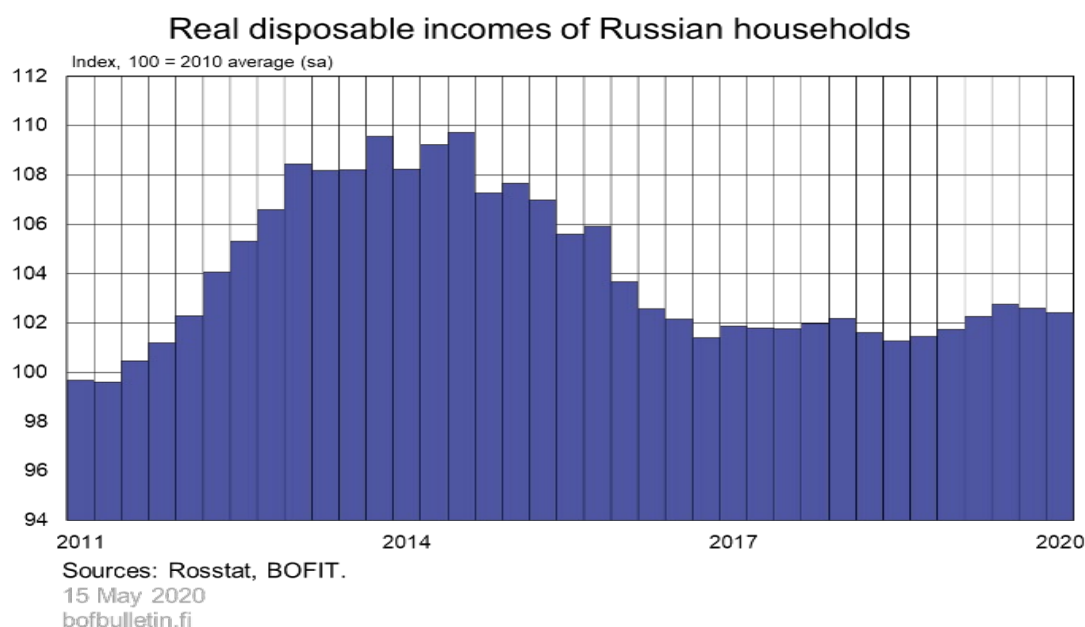

Рис. 19. Реальний наявний дохід домогосподарств Росії, %

Джерело: Росстат, Банк Фінляндії.

³²Див.: URL: <https://bank.gov.ua>

³³Див.: URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=RU>

Варто зазначити, що в умовах обмеженості фінансових ресурсів дефіцит бюджету фінансувався за рахунок Резервного фонду Росії³⁴, Фонду національного достатку та інших джерел.

Економіка Росії продемонструвала пожвавлення після рецесії 2015–2016 рр. і досягла піку в 2018 р. (реальний ВВП зріс на 2,5 %), незважаючи на обмежувальну фіскальну та монетарну політику, яку проводив уряд Росії.

Згідно з дослідженнями МВФ, цьому сприяло переважно зростання цін на нафту, що збільшило обсяг експорту енергоносіїв, тоді як імпорт значно уповільнився через знецінення російського рубля. На послаблення російської валюти додатково впливали такі фактори, як-от вплив капіталу з ринків країн, що розвиваються, та пов'язана із санкціями проти Росії невизначеність, що зростала.

У 2019 р. зростання реального ВВП пригальмувало до рівня 1,3 %, що було зумовлено насамперед зниженням цін на нафту та реакцією приватного сектору на підвищення ставки ПДВ з 18 до 20 %.

Очікувалося, що зростання реального ВВП буде підтримуватися за рахунок політики розширення внутрішнього попиту, у т. ч. шляхом збільшення витрат державного сектору в контексті реалізації прийнятих програм розвитку секторів економіки та 13 національних проєктів, спрямованих на покращення інфраструктури, сектору охорони здоров'я, демографічної ситуації, науки, освіти, культури, на підтримку підприємництва, розвиток міжнародної кооперації та експорту тощо.

Проте в 2020 р. до наявних проблем в економіці Росії додалися негативні наслідки, спричинені пандемією COVID-19. У результаті поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) економічна ситуація найбільше погіршилася в таких галузях російської економіки: транспорт, туризм, готельний бізнес, громадське харчування, побутове обслуговування населення, охорона здоров'я, роздрібна торгівля тощо. Крім того, до потрясінь на ринках, спричинених пандемією COVID-19, додалася цінова війна між Росією та Саудівською Аравією на ринку нафти, що призвело до різкого обвалу цін.

У зв'язку з чим, за оцінками Світового банку, прогнозується значне падіння реального ВВП Росії до -4,0 %, що менше, ніж очікується в Україні (від -4,8 до -5 % згідно з прогнозом Мінекономрозвитку від 09.12.2020)³⁵ та в середньому

³⁴Резервний фонд Росії ліквідований з 1 січня 2018 р.

³⁵Див.: URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=010de307-2345-4162-b5e5-1dd8b2f81d10&tag=OgliadEkonomichnoiAktivnosti>

у світі (-5,2 %), завдяки потужним фінансовим ресурсам, які уможливлюють, серед іншого, надавати податкові пільги, забезпечити соціальні виплати, збільшення виплат по безробіттю, кредитні субсидії для громадян та корпоративні субсидії.

Унаслідок зниження ВВП та девальвації російського рубля ВВП Росії (виражений у доларах США за поточним обмінним курсом) зменшився, за даними Світового банку, з максимального значення в 2,3 трлн дол. США, досягнутого в 2013 р., до приблизно 1,7 трлн дол. США – у 2019 р. З огляду на прогнози падіння реального ВВП у 2020 р. можна впевнено стверджувати, що цей показник буде ще меншим. Це очевидно не сприятиме піднесенню авторитету Росії на міжнародній арені.

Швидкість відновлення економіки Росії, що прогнозується на період 2021–2023 рр., перебуватиме під впливом економічної політики уряду Росії та може бути ускладнене санітарно-епідеміологічною ситуацією на території Росії та у світі розповсюдженням коронавірусної хвороби (COVID-19), станом розвитку світової економіки, здешевленням нафти на світових ринках, економічною та санкційною політикою іноземних держав тощо.

Світовий банк передбачає, що реальний ВВП Росії зросте в 2021 р. на 2,6 %, у 2022 р. – на 3 % (за несприятливим сценарієм: у 2021 р. – на 0,6 %, а в 2022 р. – на 2,8 %) ³⁶. Водночас, за даними Мінекономрозвитку Росії ³⁷, очікуються більш оптимістичні темпи приросту ВВП Росії на рівні 3,3, 3,4 та 3,0 % – у 2021, 2022 та 2023 рр. відповідно.

³⁶Див.: URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/12/16/russias-economy-loses-momentum-amid-covid-19-resurgence-says-new-world-bank-report>

³⁷Див.: URL: <https://www.economy.gov.ru/material/file/956cde638e96c25da7d978fe3424ad87/Prognoz.pdf>

Розділ 3

ТОРГОВЕЛЬНІ ЗАБОРОНИ ТА ОБМЕЖЕННЯ У ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ Й РОСІЇ

З моменту набуття Україною незалежності в 1991 р. Російська Федерація була найбільшим торговельним партнером України. Але, починаючи з 2013 р., через спробу незаконної анексії українського Криму, тимчасову військову окупацію частини Донбасу більшість торгових зав'язків було розірвано. Унаслідок цього торговельний оборот між Україною і Росією з 2011 до 2019 рр. скоротився на 38,4 млрд дол. США.

Незважаючи на відкриту тривалу військово-політичну агресію зі сторони Росії, Україна була і залишається для РФ важливим ринком збуту. Динаміка торгового сальдо між Україною та Росією протягом 2012–2019 рр. була на користь останньої. З 2017 р. негативне для України сальдо торгівлі з РФ зростає. У 2018 р. РФ продала товарів на 4,44 млрд дол. США більше, ніж придбала в Україні, проте в 2019 р. ця різниця дещо зменшилася до 3,74 млрд дол. США (табл. 4).

Таблиця 4. Динаміка двосторонньої торгівлі товарами між Україною та РФ у період 2010–2020, млрд. дол. США

Роки Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	9 місяців	
											2019	2020
Товарообіг	35,37	48,63	44,67	37,88	22,5	12,32	8,74	11,14	11,74	10,23	7,87	5,37
у % до попереднього року	162,8	137,5	91,8	84,8	59,4	54,8	71	127,4	105,4	87,1	-	68,2
Експорт	13,24	19,59	17,33	14,79	9,8	4,83	3,59	3,94	3,65	3,24	2,45	2,03
у % до попереднього року	155,9	147,9	88,5	85,3	66,3	49,3	74,4	109,6	92,8	88,8	-	82,9
Імпорт	22,13	29,04	27,34	23,1	12,7	7,49	5,15	7,2	8,09	6,99	5,42	3,33
у % до попереднього року	167,2	131,2	94,1	84,5	55	59	68,7	139,9	112,3	86,3	-	61,5
Сальдо	-8,89	-9,46	-10,01	-8,31	-2,9	-2,66	-1,56	-3,26	-4,44	-3,74	-2,97	-1,3

Примітка. Усі дані наведені без урахування тимчасово окупованих територій України – Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, окремих районів Донецької та Луганської областей.

Джерело: власні розрахунки авторів з використанням даних Держстату.

Україна була й залишається великим ринком збуту ключових експортних товарів РФ: нафтопродуктів, вугілля та ядерного палива. В Україні ці російські товари становлять значні частки ринків, що дає можливість Кремлю «шантажувати» Україну, обмежуючи їх постачання.

За результатами 2019 р. частка Росії в загальному обсязі експорту товарів з України зменшилася до 6,5 % (порівняно з 7,7 % – у 2018 р.). Крім того, частка Росії в загальному обсязі імпортованих надходжень до України також поступово зменшується (у 2018 р. вона становила 14,1 %, а в 2019 р. – 11,5 %). При цьому зовнішньоторговельний обіг товарів з країнами ЄС за 2019 р. збільшився на 5,5 % і становив 45,8 млрд дол. США. Частка країн ЄС у товарообігу за підсумками 2019 р. становила 41,3 % (табл. 5).

Таблиця 5. Питома вага РФ та країн ЄС у загальній структурі торгівлі товарами України

Період	Питома вага в загальному обсязі товарообігу України, %		Питома вага в загальному обсязі експорту товарів з України, %		Питома вага в загальному обсязі імпорту товарів до України, %	
	РФ	ЄС	РФ	ЄС	РФ	ЄС
2010	31,84	28,66	26,1	25,39	36,67	31,41
2011	32,72	28,95	28,98	26,35	35,84	31,12
2012	29,6	28,4	25,56	24,93	32,89	31,23
2013	27,42	31,37	23,73	26,6	30,46	35,3
2014	20,77	35,14	18,18	31,54	23,33	38,71
2015	16,29	37,47	12,66	34,14	19,97	40,86
2016	11,56	40,52	9,88	37,12	13,12	43,67
2017	12	41,27	9,1	40,53	14,52	41,93
2018	11,23	41,5	7,72	42,58	14,15	40,6
2019	9,23	41,28	6,48	41,46	11,49	41,14
Січень–вересень 2019 р.	9,67	41,68	6,61	42,06	12,23	41,37
Січень–вересень 2020 р.	7,35	40,42	5,8	37,3	8,78	43,31

Джерело: власні розрахунки з використанням даних Держстату.

Отже, у торговельній сфері відбулися помітні зміни. Із року в рік товарообіг України й Росії зменшується (незважаючи на деяке зростання в 2017 та 2018 рр.), проте зростають торговельні показники між Україною та країнами ЄС.

3.1. Українсько-російська санкційна політика

У відповідь на агресію РФ був ухвалений Закон України «Про санкції» від 14.08.2014 р. № 1644-VII (далі – Закон), яким визначено правову основу, підстави та принципи застосування санкцій, види санкцій, процедуру застосування, скасування та внесення змін до санкцій.

Закон наділив Раду національної безпеки і оборони України (РНБО) повноваженнями приймати рішення про застосування санкцій на підставі пропозицій Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Служби безпеки України.

Нині Україною застосовано персональні санкції загалом до більш ніж 4000 юридичних та фізичних осіб, що значно перевищує обсяг аналогічних персональних санкцій, запроваджених закордонними партнерами.

Окрім пропозицій щодо синхронізації українських санкцій з аналогічними обмежувальними заходами закордонних партнерів, за рішеннями РНБО України також запроваджено обмежувальні заходи щодо юридичних та фізичних осіб: російських підприємств ВПК, осіб, які брали участь у підготовці та проведенні збройної агресії проти України, організації незаконного голосування на території тимчасово окупованих Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, побудові Керченського мосту, здійснюють незаконну діяльність на окупованій території тощо.

Російський уряд зі свого боку постановою від 01.12.2018 № 1300, виконуючи указ В. Путіна, застосував спеціальні економічні заходи до **322 фізичних та 68 юридичних осіб** України.

Пізніше санкційний список був розширений:

- у грудні 2018 р. уряд РФ додав до нього ще 245 фізичних та 7 юридичних осіб (усього: 567 фізичних та 75 юридичних осіб);
- у квітні 2019 р. із списку виключено 4 фізичні особи;
- у грудні 2019 р. до переліку додано ще 9 прізвищ, виключено – 2 фізичні особи;
- у квітні 2020 р. із переліку громадян України, щодо яких діють санкції Росії, виключили 2 позиції;
- у серпні 2020 р. уряд РФ додатково включив у список іще 43 фізичні особи: було, зокрема, додано імена П. Порошенка, С. Вакарчука, С. Кубіва, Ірини

Луценко, голови незалежної профспілки гірників України М. Волинця та ін. Отже, санкційний список був розширений до 611 фізичних та 75 юридичних осіб України;

- 7 грудня 2020 р. до санкційного списку було включено 238 фізичних осіб. Так, цього разу в список додали Голову Верховної Ради України **Д. Разумкова**, Першого заступника Голови **Р. Стефанчука**, заступника Голови **О. Кондратюк**, Голову делегації України в ПАРЄ **Є. Ясько**, **народних депутатів від фракції політичної партії «Слуга народу»**.

Таким чином, станом на кінець 2020 р. санкційний список РФ складається із 849 фізичних та 75 юридичних осіб.

У якості зазначених заходів стосовно цих осіб та контрольованих ними організацій визначено: блокування (заморожування) безготівкових грошових коштів, бездокументарних цінних паперів та майна на території РФ, заборону на перерахування коштів (виведення капіталу) за межі території РФ.

Виконання постанови покладається на федеральні органи виконавчої влади в межах їхньої компетенції. При цьому Міністерство фінансів РФ уповноважене подавати до уряду РФ пропозиції щодо внесення змін до затверджених переліків, тимчасових дозволів на проведення певних операцій юридичними особами, до яких застосовано санкції, а також щодо скасування обмежувальних заходів «у разі скасування обмежувальних заходів, застосованих Україною стосовно громадян і юридичних осіб РФ».

Крім того, уряд РФ розпорядженням від 25.07.2020 № 1955-р виніс на розгляд Держдуми РФ проєкт закону, який передбачає можливість розширення російських економічних санкцій проти України.

Довідково. Проєкт федерального закону «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части применения специальных экономических мер, направленных на запрет (ограничение) совершения финансовых операций и (или) замораживание (блокирование) денежных средств и иного имущества блокируемых лиц, а также финансовых операций, совершаемых в интересах и (или) в пользу блокируемых лиц» зареєстровано 28.07.2020 за № 996800-7. Пізніше, 27.10.2020 р. цей проєкт федерального закону був прийнятий Держдумою РФ в першому читанні.

Оцінивши положення зазначеного законопроєкту, можна припустити, що його норми здебільшого спрямовані на розширення повноважень та посилення контролю державних органів РФ над виконанням санкцій, а також збільшення відповідальності організацій, що здійснюють операції з грошовими коштами та іншим майном заблокованих осіб, за порушення законодавства.

3.2. Торговельні суперечки в рамках СОТ

Україна, використовуючи механізм вирішення спорів, ініціювала у Світовій організації торгівлі (СОТ) розгляд справ щодо дискримінаційних заходів Росії, що впливають на імпорт української залізничної продукції (DS 499), стосовно обмеження транзитного руху (DS 512) та заходів щодо імпорту й транзиту певної української продукції (DS 532).

Зокрема, під час розгляду справи DS 499 Україні вдалося довести необґрунтованість призупинення Росією дії виданих раніше сертифікатів відповідності для українських виробників залізничної продукції, повернення російськими компетентними органами без розгляду заявок українських виробників залізничної продукції на проведення сертифікації згідно з технічним регламентом Митного союзу 001/2011, а також відмови Росії визнавати сертифікати відповідності, видані компетентними органами Митного союзу (ЄАЕС).

Водночас Апеляційний орган залишив у силі висновок Групи експертів стосовного того, що Росія не перешкоджала систематично ввезенню залізничної продукції українського походження на її митну територію, хоча внаслідок обмежувальних заходів деяким українським виробникам фактично заборонили ввезення залізничної продукції. В результаті експорт такої продукції з України до Росії зменшився з 1,7 млрд дол. США у 2013 р. до 600 млн дол. США – у 2014 р. та до 110 млн дол. США – у 2015 р³⁸.

Згідно із звітом Апеляційного органу та звітом Групи експертів (із змінами, передбаченими звітом Апеляційного органу), затвердженим Органом вирішення спорів у березні 2020 р., від Росії вимагається приведення заходів, визнаних такими, що не відповідають положенням Угоди про технічні бар'єри в торгівлі та ГАТТ 1994, у відповідність із її зобов'язаннями в рамках цих угод.

Ключовим торговельним спором між Україною та Росією можна вважати оскарження у справі DS 512 обмежень та заборон Росією залізничного та автомобільного транзиту для української продукції, що традиційно прямувала до країн Центральної/Східної Азії та Кавказького регіону. Україна змушена була шукати альтернативні шляхи постачання товарів, що потребувало певного часу та збільшення логістичних витрат.

Виходячи з того, що Росія мотивувала свої дії підпунктом ііі) пункту а) статті XXI ГАТТ 1994, який допускає будь-які дії, які країна вважає за необхідне застосувати для захисту суттєвих інтересів у сфері забезпечення

³⁸Див.: URL: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/DS/499-2.pdf&Open=True>

своєї безпеки, «що вживаються під час війни чи інших надзвичайних обставин у міжнародних відносинах», Група експертів ухвалила рішення не на користь України³⁹.

З огляду на зазначене можемо припустити, що малоімовірним є виграш у справі DS 532, де Україна намагається оскаржити заборону Росією імпорту соків, пива і напоїв на основі пива, інших алкогольних напоїв, кондитерських виробів, шпалер та подібних настінних покриттів українського походження. Імовірно, саме тому Україна не вимагає створення Групи експертів у цій справі, формально призупинивши її розгляд.

Разом із тим Україна виступала відповідачем у справах, порушених Росією стосовно антидемпінгових заходів щодо нітрату амонію (DS 493) та заходів, що стосуються торгівлі товарами і послугами (DS 525).

У вересні минулого року Органом вирішення спорів затверджені звіти Групи експертів та Апеляційного органу у справі DS 493, рекомендаціями та висновками яких було задоволено клопотання Росії щодо встановлених Україною антидемпінгових мит на російський нітрат амонію (аміачна селітра)⁴⁰.

У цьому контексті у вересні 2020 р. Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі (далі – МКМТ) прийняла рішення про припинення перегляду антидемпінгових заходів щодо імпорту в Україну нітрату амонію (аміачної селітри) походженням з Російської Федерації у зв'язку із закінченням строку їх застосування та припинення проміжного перегляду антидемпінгових заходів щодо імпорту в Україну мінеральних добрив походженням з Російської Федерації⁴¹

Довідково. МКМТ прийняла рішення від 21.09.2020 № АД-464/2020/4411-03, згідно з яким вирішила:

1) припинити перегляд антидемпінгових заходів щодо імпорту в Україну нітрату амонію (аміачної селітри) походженням з Російської Федерації у зв'язку із закінченням строку їх застосування, що порушений згідно з рішенням МКМТ від 17.04.2019 № АД-413/2019/4411-03, та анулювати антидемпінгові заходи щодо імпорту в Україну нітрату амонію (аміачної селітри) походженням із Російської

³⁹Звіт Групи експертів у справі DS 512 затверджений Органом вирішення спорів 26 квітня 2019 р.

⁴⁰На засіданні Органу вирішення спорів СОТ 30 вересня 2019 р. було затверджено звіти Групи експертів та Апеляційного органу у справі DS 493. Звіт Арбітра щодо розумного терміну часу для виконання рекомендацій та висновків Органу вирішення спорів СОТ у цій справі опубліковано 8 квітня 2020 р. на сайті СОТ. Арбітр у справі DS 493 Рікардо Рамірес-Ернандес визначив, що розумним терміном часу для виконання Україною рекомендацій та постанов Органу вирішення спорів СОТ є 11 місяців та 15 днів, який завершився 15 вересня 2020 р. За інформацією Міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України І. Петрашка, було узгоджено комфортні для України строки та умови виконання цього рішення.

⁴¹Повідомлення про це було опубліковане в газеті «Урядовий кур'єр» від 23.09.2020 № 185 (6799).

Федерації, застосовані рішенням МКМТ від 21.05.2008 № АД-176/2008/143-47 та продовжені рішенням МКМТ від 17.04.2019 № АД-413/2019/4411-03;

2) припинити проміжний перегляд антидемпінгових заходів щодо імпорту в Україну мінеральних добрив походженням із Російської Федерації, порушений згідно з рішенням МКМТ від 17.01.2020 № АД-435/2020/4411-03.

Застосування антидемпінгових заходів на аміачну селітру походженням із РФ не мало вже жодного практичного значення, адже на добрива походженням з Росії (за винятком добрив тваринного або рослинного походження) діє заборона на ввезення на митну територію України, встановлена постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1147 (із змінами).

Поряд із цим зберігається висока ймовірність досягти позитивного результату у справі DS 525, яку Росія ініціювала проти України задля оскарження низки українських санкцій. Цьому сприятиме негативне для України вищезазначене рішення у справі DS 512 щодо обмеження Росією транзитного руху українських товарів, оскільки заходи з боку України вводилися також по суті з міркувань безпеки, що відповідає положенням статті XXI ГАТТ 1994 і є додатковим аргументом для захисту української позиції в цій справі. Ймовірно, з урахуванням цього російська сторона утримається від подальшого розгляду цієї справи, не вимагаючи створення Групи експертів.

3.3. Російські заходи щодо України

Слід зазначити, що Російська Федерація неодноразово застосовувала обмежувальні заходи щодо української сільськогосподарської продукції шляхом прийняття рішень, які обмежували її доступ до російського ринку (зокрема, через звинувачення у «невідповідності» української продукції вимогам технічних регламентів, санітарним та фітосанітарним нормам тощо).

Так, у 2012 р. Федеральна служба з нагляду у сфері захисту прав споживачів та благополуччя людини Російської Федерації (далі – Росспоживнагляд) вводила заборону на постачання українського сиру, проте після низки узгоджень постачання сиру відновилося, хоча його обсяги значно скоротились.

У лютому 2012 р. між Україною та Росією почалася т. зв. «сирна війна». Так, 7 лютого 2012 р. російська сторона ввела заборону на ввезення до країни сирів деяких українських виробників через те, що продукція не відповідає техрегламенту РФ на молоко та молочну продукцію, зокрема виявлена велика кількість пальмової олії. Спочатку під заборону потрапила продукція ПП «Прометей», Пирятинського сирзаводу й ТОВ «Гадячсир». Надалі кількість

підприємств із заборною експорту в РФ зростає, і під заборною опинилася продукція підприємств, що забезпечують 70 % від обсягів експорту українського сиру. У квітні, після перевірки українських заводів російськими фахівцями, звинувачення щодо наявності пальмової олії у сирах було знято, у травні 2012 р. постачання відновилося (табл. 6). Однак відмовитися від посиленого контролю за українським сиром Росія зважилася тільки в квітні наступного року.

Довідково. Якщо в 2011 р. Україна експортувала 68,6 тис. т сиру до РФ, що становило 23,6 % у загальному російському імпорті цього виду продукції, то в 2012 р. ця частка становила 14,2 %, у 2013 р. – 11,4 %. Тобто обмеження, запроваджені РФ, негативно вплинули на постачання українського сиру до цієї країни. Зокрема, у першому півріччі 2012 р. порівняно з аналогічним періодом 2011 р. експорт українського сиру до РФ у вартісному вимірі зменшився на 26,4 % (або на 47,3 млн дол. США) та у фізичному обсязі – на 24,6 % (або на 7,7 тис. т). Протягом першого півріччя 2013 р. порівняно з аналогічним періодом 2012 р. ситуація покращилася (експорт сиру до РФ зріс у вартісному вимірі на 9,7 %, або на 12,7 млн дол. США, та у фізичному – майже на 4 %, або на 0,9 тис. т), проте показники були нижчими від аналогічного періоду 2011 р.

Таблиця 6. Динаміка експорту українського сиру протягом 2011–2013 рр.

Період	Загальний експорт сиру з України		Експорт сиру з України до РФ		Частка сиру до РФ в загальному експорті сиру	
	кількість, тис. т	вартість, млн дол. США	кількість, тис. т	вартість, млн дол. США	за кількістю, %	за вартістю, %
I півріччя 2011 р.	36,57	202,9	31,41	179,2	85,9	88,3
I півріччя 2012 р.	28,81	154,5	23,69	131,9	82,2	85,4
I півріччя 2013 р.	28,99	166,5	24,62	144,6	84,9	86,9
2011 р.	80,27	445	68,63	390,8	85,5	87,8
2012 р.	67,67	358,4	56,59	307,8	83,6	85,7
2013 р.	58,99	362,3	49,86	314,2	84,5	86,7

Джерело: власні розрахунки авторів з використанням даних Держстату.

З 8 липня 2011 р. Російська Федерація ввела спеціальне мито на карамель, що ввозиться на митну територію країни, в розмірі 294,1 дол. США за тону строком на три роки (мито застосовувалося до льодяникової карамелі, тоффі та іншої карамелі з усіх країн, крім країн Митного союзу: Білорусі та Казахстану, і держав, що користуються національною системою преференцій РФ, за винятком Китаю та Туреччини)⁴². У липні 2013 р. Росспоживнагляд заборонив ввезення на територію РФ кондитерських виробів компанії «Рошен», а у вересні 2014 р. – всієї кондитерської продукції українського

⁴²Див.: URL: <http://base.garant.ru/12186485/>

виробництва. Запровадження зазначених заходів негативно позначилося на обсягах експорту української кондитерської продукції.

Варто зазначити, що кондитерська галузь посідає особливе місце в харчовій промисловості зокрема та в економіці України загалом. Ця галузь є однією з найбільш розвинутих у харчовій промисловості України (табл. 7). Обсяги виробництва продукції галузі уможливають не тільки забезпечувати потреби внутрішнього ринку, а й створюють значний експортний потенціал. Частка кондитерської галузі в реалізації харчової продукції за підсумками 2013 р. становила близько 15 %, при цьому лідером у сегменті є виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів⁴³.

Таблиця 7. Українські кондитерські компанії в ТОП 100 кондитерських компаній світу в 2012–2014 рр.

Місце			Компанія	Чисті продажі, млн дол. США			Кількість працівників, тис. осіб			Кількість фабрик, од.		
2012	2013	2014		2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
18	20	22	ROSHEN	1276	1021	800	10	10	10	7	6	6
31	38	42	Конті	520	520	473	10	10	8,1	5	5	5
50	57	60	АВК	275	275	275	8	9,5	9,5	4	3	3

Джерело: складено за даними Candy Industry⁴⁴.

У структурі зовнішньої торгівлі кондитерською продукцією потягом 2010–2013 рр. домінуюча частка припадала на Російську Федерацію, обсяг експорту до якої різних видів кондитерської продукції у вартісному вимірі в окремі роки цукрових кондитерських виробів становив від 35,8 до 48,5 %, шоколадних кондитерських виробів – від 58,2 до 65,2 % та борошняних кондитерських виробів – від 34,4 до 38,7 % від загального експорту солодоців.

Обсяг імпорту різних видів кондитерської продукції з Російської Федерації за вказаний період у різні роки становив: цукрових кондитерських виробів від 56,3 до 67,6 %, шоколадних кондитерських виробів – від 59,5 до 65,9 % та борошняних кондитерських виробів – від 39,2 до 46,9 % від загального імпорту солодоців.

Значні частки в структурі українського експорту солодоців також мали Казахстан, Білорусь та Азербайджан, а в структурі імпорту – Німеччина та Польща.

⁴³Див.: URL: http://www.rurik.com.ua/documents/research/Confect_2013_review.pdf

⁴⁴Див.: URL: <https://www.candyindustry.com/keywords/3440-global-top-100>

Загалом протягом 2010–2012 р. загальний експорт кондитерської продукції зростає, як і експорт до РФ. Проте, починаючи з 2013 р., вартісні обсяги зменшились на 9,8 % (або на 109,2 млн дол. США), у 2014 р. – на 36,9 % (або на 369,9 млн дол. США) та в 2015 р. – на 38,2 % (або на 242,1 млн дол. США).

Запроваджені з боку РФ спеціальні мита, обмеження та заборони щодо експорту української кондитерської продукції негативно вплинули на її постачання до цієї країни, спричинивши стрімке падіння. Зокрема, експорт усієї кондитерської продукції до РФ зменшився в 2013 р. на 20,8 % (або на 12,3 млн дол. США), у 2014 р. – на 69,6 % (або на 335,8 млн дол. США), а в 2015 р. становив лише 1,5 млн дол. США.

На ситуацію щодо скорочення експорту української кондитерської продукції також вплинули торговельні обмеження, які запроваджувалися Казахстаном⁴⁵ та Білоруссю⁴⁶.

Довідково. За даними Міжнародного центру торгівлі (International Trade Center), якщо в 2010 р. Україна посідала 14-те місце серед світових експортерів цукрових кондитерських виробів з часткою 2,06 %, за експортом шоколадних кондитерських виробів – 11-те місце (2,86 %) та за експортом борошняних кондитерських виробів – 21-ше місце (0,94 %), то за результатами 2015 р. перемістилася на 26-те, 26-те й 35-те місця з частками 0,98, 0,62 та 0,43 % відповідно.

Водночас показники реалізації кондитерських виробів РФ у 2015 р. суттєво покращились порівняно з 2010 р.: за експортом цукрових кондитерських виробів РФ посіла 21-ше місце з часткою 1,18 % (проти 35-го місця з часткою 0,79 % у 2010 р.), шоколадних кондитерських виробів – 16-те місце з часткою 1,67 % (проти 18-го місця з часткою 1,27 %), борошняних кондитерських виробів – 24-те місце з часткою 1 % (у 2010 р. – 34-те місце з часткою 0,47 %).

За оцінками експертів, із 2013 р. з боку РФ щодо України застосовано понад 130 обмежувальних та інших заходів, що впливають на торгівлю та інвестиції. Органами, що обмежують торгівлю, найчастіше є Росспоживнагляд та Федеральна служба по ветеринарному і фітосанітарному нагляду (Россільгоспнагляд). Державна фіскальна служба Росії почала застосовувати профілі ризиків, що спричинило простої на митниці, а також точкове невизнання сертифікатів походження товарів з України. Транзит через територію РФ було штучно ускладнено.

З промислової групи потрапив під обмеження експорт кам'яної солі, шпалер, миючих засобів та ДВП. Російська Федеральна бюджетна установа «Реєстр

⁴⁵ Див.: URL: <https://www.alt.ru/tamdoc/11kz1055/>

⁴⁶ Див.: URL: <https://www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=C21400469> ; <http://www.government.by/ru/solutions/2251>

сертифікації на Федеральному залізничному транспорті» в односторонньому порядку призупинила дію сертифікатів, виданих українським виробникам вагонів і стрілочних переводів.

Також відносно українських феросилікомарганцю (ФСМ), сталевих коліс, кованих валків, нержавіючих труб, сталевих труб і арматури Євразійською економічною комісією (ЄЕК) були порушені антидемпінгові розслідування.

З 30 квітня 2016 р. Євразійська економічна комісія ввела антидемпінгове мито на українську арматуру (прутки) в розмірі 10,11 %.

Довідково. За даними Держстату, в 2014 р. з України в Росію було ввезено 601 тис. т прутків на суму 327,1 млн дол. США, у 2015 р. експорт упав до 179 тис. т (65 млн дол. США). Протягом 2016–2019 рр. експорт прутків до РФ зменшився з 86,2 до 9,2 тис. т (у вартісному вимірі – із 35,2 до 6,5 млн дол. США).

ЄЕК 2 червня 2016 р. схвалила введення антидемпінгових мит строком на п'ять років на постачання українського феросилікомарганцю та продовжила дію мита на імпорт українських сталевих труб. Мито на ФСМ запроваджується на рівні 26,35 % та розповсюджується, зокрема, і на продукцію Нікопольського, Запорізького і Стаханівського феросплавних заводів.

Довідково. За даними Держстату, у 2014 р. до РФ експортовано 175,4 тис. т сировини на 194,5 млн дол. США, у 2015 р. – 111 тис. т на 93,6 млн дол. США. Протягом 2016–2019 рр. експорт ФСМ до РФ зменшився з 66,9 тис. т до 20 т (у вартісному вимірі – із 39,9 млн дол. США до 31,3 тис. дол. США).

Також продовжено дію мита на труби в розмірі 18,9, 19,9, 19,4 та 37,8%. Основний український експортер в країні ЄАЕС – компанія «Інтерпайп». Заходи набули чинності в липні 2016 р.

Довідково. За даними Держстату, до РФ в 2014 р. експортовано 241,6 тис. т труб на суму 280,6 млн дол. США, у 2015 р. – 94 тис. т на 92,5 млн дол. США. Протягом 2016–2019 рр. експорт труб до РФ зменшився з 143,4 до 18,3 тис. т (у вартісному вимірі – із 104 до 45 млн дол. США).

З початку 2014 р. Россільгоспнагляд і Росспоживнагляд посилили тиск на українських експортерів. У РФ було заборонено ввезення української молочної продукції, свинини та продуктів з неї, картоплі, низки іншої рослинницької продукції, істотно обмежено постачання м'яса птиці, кондитерської продукції, плодоовочевої продукції і рибних консервів, соків, алкоголю і пива.

У 2013 р., незадовго до запланованого підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС, РФ посилила торговельну експортну блокаду України. Російська влада розцінювала майбутню угоду як загрозу економічного

характеру, через яку російський виробник буде витіснений з українського ринку. Тому в стратегічному сенсі Угода про асоціацію розглядалась як початок кінця російського економічного домінування в Україні.

Президентом Російської Федерації 16 грудня 2015 р. було підписано указ «Про призупинення Російською Федерацією дії Договору про зону вільної торгівлі по відношенню до України» (№ 628)⁴⁷. Разом із цим урядом РФ прийнято постанову «Про внесення зміни до пункту 1 постанови Уряду Російської Федерації від 7 серпня 2014 р. № 778» від 21.12.2015 № 1397, згідно з якою із 1 січня 2016 р. на Україну розповсюджується заборона щодо ввезення до РФ сільгосппродукції, сировини та продовольства⁴⁸.

Таким чином, у зв'язку з початком функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС із 1 січня 2016 р. Російською Федерацією у торгівлі з Україною запроваджено продовольче ембарго (*табл. 8*) на імпорт деяких видів сільськогосподарської продукції, сировини і продуктів харчування, які походять з України (зокрема, на м'ясо птиці, яловичину, свинину, а також солоне, сушене копчене м'ясо і субпродукти; рибу, ракоподібні та молюски; молоко та молочну продукцію; овочі; фрукти, ковбасу та деякі харчові і готові продукти). При ввезенні інших товарів запроваджується режим найбільшого сприяння – справляються ввізні мита згідно зі ставками Єдиного митного тарифу Митного союзу (наразі – Євразійського економічного союзу).

Таблиця 8. Динаміка експорту українських сільськогосподарських товарів до РФ у 2014–2016 рр., тис. дол. США

Показники	Роки		
	2014	2015	2016
Загальний експорт товарів до РФ	9 798 226,2	4 827 717,9	3 592 917,9
Експорт до РФ товарів груп 1–24	911 789,2	276 452,9	93 023,6
Експорт до РФ товарів, які потрапили під дію ембарго, у т. ч.:	434 785,4	166 121,5	13 012,7
- окрема с/г та харчова продукція;	391 214	151 191,8	782,5
- сіль	43 571,4	14 929,7	12 230,2

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків з використанням даних Держстату (за уточненими даними без урахування тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим і м. Севастополя).

⁴⁷Див.: URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201512160035> ; <http://kremlin.ru/acts/bank/40310>

⁴⁸Див.: URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201512220018>

Уведення обмежень та заборон з боку РФ негативно вплинуло на експорт української сільськогосподарської та харчової продукції. Найбільших фінансових втрат зазнали ті українські експортери, основним напрямом збуту продукції яких був російський ринок, зокрема це стосується постачань м'яса (яловичини, свинини), риби свіжої або охолодженої, масла вершкового, сиру, картоплі, томатів, коренеплодів, огірків, інших овочів свіжих, овочів заморожених, яблук, кісточкових плодів, ковбаси та деяких харчових і готових продуктів.

У зв'язку з призупиненням російською стороною з 1 січня 2016 р. дії Договору про зону вільної торгівлі щодо України транзит через територію РФ українських товарів у треті країни був суттєво обмежений.

Згідно із запровадженим правилам усі авто- та залізничні перевезення з України до Казахстану повинні здійснюватися тільки через пункти на російсько-білоруському кордоні і тільки в опломбованих ємностях, оснащених засобами ідентифікації (пломб) з використанням російської супутникової системи навігації (ГЛОНАСС). Крім того, українські водії повинні при в'їзді на територію Росії з території Білорусії отримати облікові талони в стаціонарних або пересувних контрольних пунктах, а при виїзді з території РФ зобов'язані здати ці талони.

З 1 липня 2016 р. РФ ввела обмеження транзитного руху автомобільними та залізничними шляхами з території України через територію Росії і до Киргизстану, а також запровадила тимчасові обмеження на автомобільні та залізничні перевезення товарів, щодо яких у РФ застосовуються ставки ввізних мит, встановлені Єдиним митним тарифом Євразійського економічного союзу, відмінні від нуля, та товарів, які включені до переліку сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства, заборонених до ввезення на територію РФ.

Слід зазначити, що транзитний коридор територією РФ дуже важливий для українських підприємств, оскільки через нього вони постачають свої товари до Казахстану, Киргизстану, Азербайджану, Туркменістану, Монголії та інших країн. Таким чином, під загрозою опинився весь український експорт центральноазійським маршрутом.

Втрати від скасування транзиту через російську територію торкнулися українських виробників електротехніки, деталей для машин і механізмів, труб, прокату, мінералів. Але найбільше – постачальників зернових, цукру і кондитерських виробів.

Прямі фінансові втрати України (втрати лише від продажу товарів) унаслідок торгової агресії Росії лише за 2016 р. становили близько 1 млрд дол. США. Найбільших втрат зазнав український експорт до Киргизстану та Казахстану (понад 40 % експорту було втрачено).

Довідково. Обмеження діяли протягом декількох років. Водночас 1 липня 2019 р. набув чинності указ президента Росії В. Путіна «Про внесення змін в деякі укази Президента Російської Федерації» від 24.06.2019 № 290, згідно з яким дозволяється транзит міжнародних автомобільних і залізничних перевезень через територію РФ у треті країни санкційних товарів, щодо яких встановлено тимчасові обмеження на ввезення до РФ. При цьому повинні дотримуватися дві умови: можливість відстеження перевезень із застосуванням засобів ідентифікації (пломб), що функціонують на основі ГЛОНАСС; наявність у водіїв облікових талонів. За виконання зазначених умов дозволені транзитні перевезення, у т. ч. українських товарів.

За інформацією Мінтрансу Росії, з 15 липня 2020 р. відкривається раніше заборонений транзит санкційних товарів через територію Росії на автомобільному й залізничному транспорті. Це стало можливим завдяки запуску державної системи відстеження вантажоперевезень з використанням електронних навігаційних пломб на основі ГЛОНАСС і наділення повноваженнями оператора пломбування – компанії «Центр розвитку цифрових платформ» (ЦРЦП). Система створена в рамках реалізації указу президента РФ від 24.06.2019 № 290, вимоги до операторів і порядок накладення електронних пломб визначені наказом Мінтрансу Росії від 14.01.2020 р. № 13. Навішування і зняття електронних пломб організовано ЦРЦП на 20 автомобільних і 10 залізничних пунктах пропуску через державний кордон Росії. Їх перелік визначено постановою уряду РФ від 27.12.2019 № 1877⁴⁹.

У грудні 2018 р. Росія ввела заборону на ввезення з України низки промислових і сільськогосподарських товарів, сировини і продовольства. Основний обсяг товарів, щодо яких введено заборону, відноситься до категорії промислових. Утім до списку також включені сільськогосподарська продукція, сировина і продовольство.

Довідково. РФ, зокрема, заборонила ввозити з України пшеницю, соняшникову олію, екстракти та соки з м'яса, риби або ракоподібних, готову або консервовану рибу, кондвироби з цукру, шоколад, хлібобулочні, борошняні кондвироби, консервовані овочі, фрукти, горіхи, джеми, фруктове желе, мармелад, пюре, пасту, фруктові та овочеві соки, солодове пиво, вино, етиловий спирт та алкогольну продукцію.

Щодо промислових товарів, то в РФ заборонено ввозити гальку, гравій та щебінь, вапняк, миючі засоби або засоби для чищення, грілки і грілки комбіновані, плити деревостружкові, інші папір та картон в рулонах або аркушах, шпалери, настінні покриття з текстильних матеріалів, котли парові (за деяким винятком), турбіни парові (за винятком частин турбін), турбіни газові (за винятком турбін для цивільних літаків), частини рідинних насосів. Санкції стосувалися також українських меблів,

⁴⁹Див.: URL: <https://www.mintrans.gov.ru/press-center/news/9635>

машин і обладнання, які використовуються в сільському господарстві та харчовій промисловості, коробок передач, електричних двигунів, електрогенераторних установок, трансформаторів, дроту, ізолюваного проводу, кабелю, тракторів тощо.

За інформацією, розміщеною в російських ЗМІ з посиланням на прес-службу Мінекономрозвитку РФ, **російська сторона оцінювала втрати України у 2018 р. від запроваджених заходів у сумі 510 млн дол. США⁵⁰**, а найбільших втрат зазнали експортери виноградних вин та пива (російська сторона оцінювала експорт українського пива за цей період на суму 500 млн дол. США).⁵¹

Проте варто зазначити, що ця інформація не відповідає дійсності, оскільки, за офіційними даними Держстату, за результатами 2018 р. до РФ було постачено пива лише на 500 дол. США, а в 2019 р. експорт пива був взагалі відсутній.

Що стосується вина, то, дійсно, продукція найбільше постачалась на російський ринок (частка від загального експорту товарної позиції 2204 становила в 2014 р. 70,3 %, у 2015 р. – 69,1 %, у 2016 р. – 47,1 %, у 2017 р. – 47,9 % та в 2018 р. – 49,8 %). Після введення заборони на ввезення до РФ вина його загальний експорт суттєво впав та в 2019 р. становив лише 11,9 млн дол. США (зменшився на 70,2 % порівняно з 2018 р.).

Слід наголосити, що протягом останніх років Україна суттєво диверсифікувала власний експорт, переорієнтувавши його з ринку РФ на ринки інших країн, зокрема ЄС, Близького Сходу та Азії. Аналогічна ситуація простежується й щодо російського імпорту та заміщення товарів походженням з Російської Федерації за рахунок нарощування обсягів внутрішнього виробництва і переорієнтації експорту деякої продукції на внутрішній ринок, а також через збільшення постачань з інших країн, зокрема ЄС.

Довідково. Експорт товарів з України до Росії в 2018 р. зменшився на 7,2 % (або на 283,9 млн дол. США) і становив 3,65 млрд дол. США. Частка Росії в загальному обсязі експорту товарів з України зменшилась до 7,7 % порівняно з 9,1 % у 2017 р. Частка Росії в загальному обсязі імпорتنих надходжень до України також поступово зменшується (у 2017 р. вона становила 14,5 %, а у 2018 р. – 14,2 %).

У 2019 р. експорт товарів зменшився на 11,2 % (або на 409,8 млн дол. США) і становив 3,24 млрд дол. США. Частка Росії в загальному обсязі експорту товарів з України зменшилась до 6,5 % та в загальному обсязі імпорتنих надходжень до України – до 11,5 %.

⁵⁰Див.: URL: <https://www.interfax.ru/business/644605> ; <https://www.rbc.ru/economics/29/12/2018/5c27619f9a7947467c1098be>

⁵¹Див.: URL: <https://www.interfax.ru/russia/644615>

У структурі експорту українських товарів до РФ переважає промислова продукція, частка якої становить 97–98 %. Після розширення з боку РФ списку товарів, які заборонено ввозити на територію РФ, експорт сільськогосподарської продукції зменшився з 102,3 млн дол. США в 2017 р. до 64,3 млн дол. США – у 2019 р., а промислової продукції – з 3,8 до 3,2 млрд дол. США відповідно. Тобто, у 2019 р. порівняно з 2018 р. експорт сільськогосподарської продукції до РФ зменшився на 30,3 % (або на 27,9 млн дол. США) та промислової продукції – на 10,7 % (або на 381,9 млн дол. США).

При цьому зовнішньоторговельний оборот товарів з країнами ЄС за 2018 р. збільшився на 13,1 % (або на 5 млрд дол. США) і становив 43,37 млрд дол. США., у 2019 р. – на 5,5 % (або на 2,39 млрд дол. США) та досяг 45,76 млрд дол. США. Частка країн ЄС в товарообігу за підсумками 2018 р. становила 41,5 % та в 2019 р. – 41,3 %.

Експорт товарів до країн ЄС збільшився з 17,5 млрд дол. США в 2017 р. до майже 20,8 млрд дол. США – у 2019 р. Частка в загальному обсязі експорту товарів з України становила в 2017 р. – 40,5 %, у 2018 р. – 42,6 % та в 2019 р. – 41,5 %.

Уряд Російської Федерації 18 квітня 2019 р. ввів нові економічні санкції проти України та встановив заборону на експорт в Україну російської нафти і нафтопродуктів (а також етилену, пропілену, бутилену, вазеліну нафтового, парафіну, воску, нафтового коксу та бітуму, бітумних сумішей тощо). Також затверджено перелік товарів, експорт яких в Україну з 1 червня 2019 р. здійснюється тільки на підставі дозволів, що видаються Мінекономрозвитку РФ. У цю категорію включено вугілля, кокс, окремі види бензину, дизпаливо, скраплений газ тощо.

За розрахунками Мінекономіки України, заборони та обмеження поширюються на 5,3 % експорту українських товарів до РФ та 54 % імпорту російських товарів в Україну. Експорт заборонених до ввезення в РФ українських товарів у 2018 р. становив 193,3 млн дол. США. Імпорт російських товарів, які заборонено вивозити з РФ в Україну, у 2018 р. становив 170,4 млн дол. США. Водночас імпорт російських товарів, щодо яких введено дозвільну систему на ввезення в Україну, становив у 2018 р. 4,2 млрд дол. США⁵².

З усього переліку товарів, щодо яких з боку РФ введено заборони та обмеження, найбільш критичними для України є вугілля, бензин, дизельне паливо і скраплений газ. Сирої нафти в Україні переробляється гранично мало, і її споживання цілком забезпечується за рахунок власного видобутку. У 2017 р. імпорт сирої нафти та нафтопродуктів (товарна позиція 2709) з РФ становив 6,4 млн дол. США, у 2018 р. – 603 тис. дол. США, у 2019 р. продукція не закуповувалась. Основним постачальником є Азербайджан (у 2018 р. – також Іран та Алжир, у 2019 р. продукція завозилась із США та в значно

⁵²Див.: URL: <https://ua.112.ua/ekonomika/zaborona-rf-na-import-ukrainskykh-tovariv-u-minekonomrozvytku-nazvaly-sumu-mozhlyvykh-zbytkiv-dlia-ukrainy-503531.html>

менших обсягах – із Казахстану і Латвії). Водночас територією України проходить гілка нафтопроводу «Дружба», якою нафта транспортується транзитом до Європи з РФ.

Нафтопродукти та продукція вугільної галузі становлять левову частку українського імпорту з РФ. За 2018 р. Україна імпортувала з РФ нафти й нафтопродуктів, крім сирих, на суму понад 2 млрд дол. США, що становило більше 37 % від усього імпорту цього виду товарів, а вугілля – на 1,8 млрд дол. США, що становило 60 % від усього імпорту (США – на другому місці з часткою 29,9 % та 0,9 млрд дол. США).

З Білорусі імпорт нафтопродуктів і нафти становив 38,1 % (трохи більше 2,1 млрд дол. США). Мало що змінилось і в 2019 р.: Україна імпортувала з РФ нафти й нафтопродуктів на 1,89 млрд дол. США (35,3 %), а з Білорусії – трохи більше як на 2 млрд дол. США (майже 38 %).

Найбільшою статтею в імпорті з РФ завжди було постачання вуглеводнів: природного газу, вугілля та нафтопродуктів. Попри падіння з 2013 р. майже на 70 % у 2018 р. обсяг постачання вуглеводнів становив 4,4 млрд дол. США. У 2019 р. імпорт скоротився на 7,9 % та становив 4,05 млрд дол. США (табл. 9). Імпорт скоротився насамперед через відмову України від купівлі російського газу за «газовим контрактом 2009 року», який надавав уряду РФ право у будь-який момент змінити ціну газу, відмовивши Україні в знижці. Сьогодні в структурі імпорту вуглеводнів з РФ присутні імпорт енергетичного та коксівного вугілля, дизельного пального, скрапленого газу (LPG).

Таблиця 9. Динаміка імпорту в Україну російських вуглеводнів товарної групи 27 «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки», млрд дол. США

Роки Показники	2013	2013*	2014	2015	2016	2017	2018	2019	9 місяців	
									2019	2020
УСЬОГО	21,23	21,16	15,14	10,88	7,85	11,7	13,4	12,17	9,01	5,57
у % до попереднього року	81	80,7	71,6	71,9	72,1	149	114,5	90,8	-	61,8
у т. ч. з РФ	14,46	14,39	6,75	3,71	1,87	3,33	4,4	4,05	3,13	1,96
у % до попереднього року	80,2	-	46,9	55	50,3	178,2	132,2	92,1	-	62,6
Частка РФ в імпорті до України, %	68,1	68	44,6	34,1	23,8	28,5	32,8	33,3	34,8	35,2

Примітка. *Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим і м. Севастополя.

Джерело: власні розрахунки з використанням даних Держстату.

Імпорт природного газу Україні потрібен через те, що країна споживає більше, ніж видобуває. Дефіцит газу становить приблизно 10 млрд м³ на рік.

Довідково. У 2018 р. Україна видобула 21 млрд м³ газу, а спожила 32,3 млрд м³, у 2019 р. видобуто 20,7 млрд м³ газу (видобуток зменшився на 1,4 %) та спожито 29,8 млрд м³ (використання зменшилось на 7 %). У 2019 р. постачання імпортованого природного газу в Україну здійснювалось виключно з європейського газового ринку. За 2019 р. імпорт газу зріс на 12,4 % – з 10,47 до 11,77 млрд м³, проте у вартісному вимірі зменшився на 26,5 % – з 3,15 до 2,31 млрд доларів США. При цьому Україна більше чотирьох років імпортує газ лише з європейського напрямку.

Водночас у 2019 р. зросли обсяги транзиту природного газу територією України з Російської Федерації до європейських країн і Молдови на 3 % (до 89,6 млрд м³) порівняно з транзитними обсягами за попередній рік. Максимальний рівень використання української газотранспортної системи (ГТС) для транзиту в 2019 р. становив 113 млрд м³ у річному еквіваленті (максимальні показники транзиту зафіксовані в липні 2019 р.).

Крім того, НАК «Нафтогаз України», ТОВ «Оператор ГТС України» (ОГТСУ) та ПАТ «Газпром» підписали нові угоди з метою продовження транзиту російського природного газу через газотранспортну систему України у 2020–2024 рр. Нафтогаз став компанією-організатором транзиту: бронює в ОГТСУ потужності на «вхід» і «вихід» з ГТС на замовлення Газпрому. Гарантовані мінімальні потужності на транзит в 2020 р. становитимуть 65 млрд м³ газу, а в 2021–2024 рр. – по 40 млрд кубічних метрів⁵³.

Імпорт коксівного вугілля потрібен українським металургійним підприємствам для спікання коксу – палива, що використовується для виробництва чавуну. Його не вистачало й до початку військових дій на сході країни, а після втрат шахт, що його видобувають на Донбасі, дефіцит став ще більшим.

Після окупації ОРДЛО та втрати контролю над вуглевидобувними підприємствами Україна залишилась без джерел видобутку вугілля антрацитових марок, яке використовувала половина українських ТЕС.

⁵³Див.: URL: <https://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/7622FB19794F23E0C2258507003D0AC6?OpenDocument>

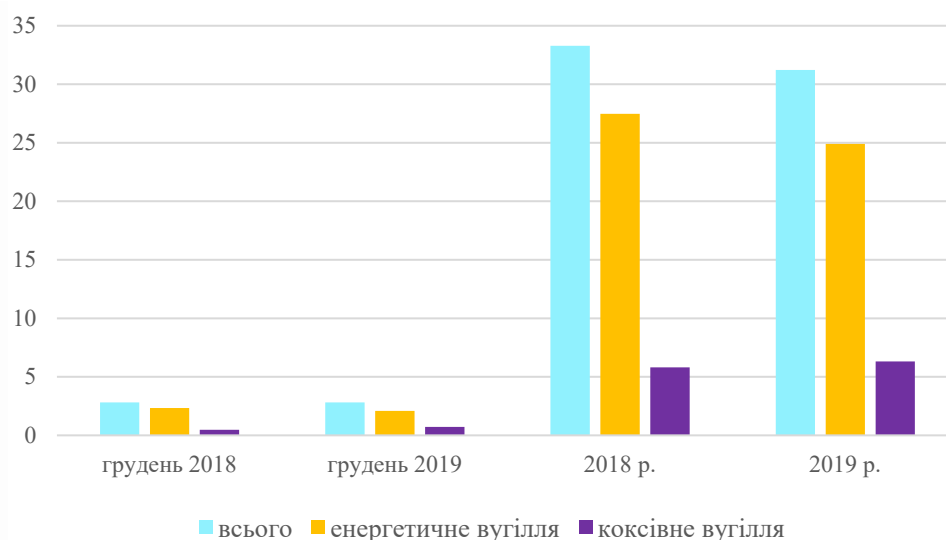

Рис. 20. Видобуток вугілля підприємствами України у 2018–2019 рр., млн тонн

Джерело: за даними Міністерства енергетики України⁵⁴, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України⁵⁵.

Довідково. У 2018 р. Україна імпортувала з РФ 15 млн т кам'яного вугілля та антрациту (товарна позиція 2701) на 1,82 млрд дол. США, що становить 70,2 % від загального імпорту за цією товарною позицією у фізичних показниках та 60 % – за вартістю. За результатами 2019 р. імпорт з РФ, хоч і впав, проте залишався суттєвим – 14,45 млн т на 1,64 млрд дол. США (частка становила 68,6 та 58,2 % відповідно). Крім РФ, у 2019 році продукція імпортувалась зі США (на 888,6 млн дол. США, частка у фізичних обсягах – 21,5 % та за вартістю – 31,5 %), Казахстану (на 134,6 млн дол. США, частки відповідно 4,2 та 4,8 %), Австралії (на 71,6 млн дол. США, частки відповідно 1,8 та 2,5 %), Колумбії (на 40,9 млн дол. США, частки відповідно 2,5 та 1,5 %) та Польщі (майже на 15 млн дол. США, частки відповідно 0,6 та 0,5 %). Водночас у 2019 р. не завозилась продукція з Канади (третя, після РФ та США, країна за обсягами постачань продукції у 2017–2018 рр.) та ПАР. Середньоарифметична ціна імпорту вугілля та антрациту в 2018 р. становила 141,97 дол. США за тону, у 2019 р. – 133,72 дол. США, у січні–вересні 2020 р. – 103,8 дол. США (у січні–вересні 2019 р. – 139,87 дол. США).

У 2019 р. споживання дизпалива становило 7 млн т, бензину й скрапленого газу – по 2 млн т. Тобто дизельний сегмент ринку – найбільш вагомий. В Україні дизпаливо відповідно до стандарту Євро-5 виробляють компанії «Укртатнафта» і «Укргазвидобування», але через високу конкуренцію з боку імпорту їх потужності сумарно завантажені на 35–40 %⁵⁶. За даними Міненерго, обсяг видобутку нафти з газовим конденсатом протягом 2019 р.

⁵⁴Див.: URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245436840

⁵⁵Див.: URL: <https://mepr.gov.ua/news/34623.html>

⁵⁶Див.: URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/printable_article?art_id=245450057

зменшився на 17,6 тис. т (або на 0,8 %) проти аналогічного показника 2018 р. й становив 2086,9 тис. т (рис. 21).

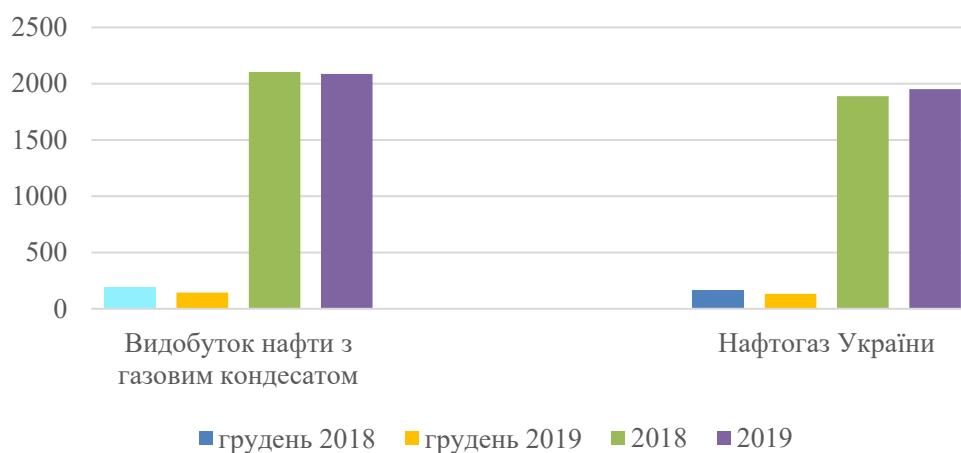

Рис. 21. Видобуток нафти з газовим конденсатом у 2018–2019 рр., тис. тонн

Джерело: за даними Міністерства енергетики України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України.

За даними Держстату, протягом 2019 р. до України ввезли 8,4 млн т нафтопродуктів (товарна позиція 2710) (табл. 10). Це на 4,5 % більше ніж за аналогічний період 2018 р. На придбання імпорتنних нафтопродуктів витратили 5,36 млрд дол. США. Найбільше нафтопродуктів до України ввозиться з Росії та Білорусії.

Довідково. Так, у 2019 р. імпорт нафтопродуктів з РФ становив 3,08 млн т на 1,89 млрд дол. США. Частка РФ в імпорті цього виду товару зменшилася до 36,6 % (у фізичних обсягах) та 35,3 % (за вартістю). Імпорт з Білорусії становив 3,26 млн т на 2,04 млрд дол. США (з частками 38,7 та 38 % відповідно). Крім того, нафтопродукти завозилися з Литви (на 629,7 млн дол. США, частки 11,6 та 11,7 % відповідно), Греції (на 137,6 млн дол. США, частки 2,5 та 2,6 % відповідно), Італії (майже на 128 млн дол. США, частки 2,2 та 2,4 % відповідно), Болгарії (на 103,3 млн дол. США, частки 2,5 та 1,9 % відповідно) та Індії (на 86,7 млн дол. США, частки 1,6 та 1,6 % відповідно). Середньоарифметична вартість тонни імпорту нафти та нафтопродуктів, крім сирих, у 2018 р. становила 684,69 дол. США, у 2019 р. – 636,68 дол. США, за підсумками січня–вересня 2020 р. – 425,16 дол. США (за аналогічний період 2019 р. – 636,9 дол. США).

Таблиця 10. Динаміка імпорту окремих товарів групи 27 «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні» до України протягом 2017–2019 рр.

Показники за товарними позиціями	2017		2018		2019	
	тис. т	млн. дол. США	тис. т	млн. дол. США	тис. т	млн. дол. США
2701 «Вугілля кам'яне, антрацит»						
ВСЬОГО	19 777,7	2743,8	21 387	3036,4	21 082,2	2819
у % до попереднього року	-	-	108,1	110,7	98,6	92,8
в т. ч. з РФ	13 256,7	1 552,0	15 008,8	1 822,7	14 452,1	1 641,0
у % до попереднього року	-	-	113,2	117,4	96,3	90
частка в імпорті до України, %	67	56,6	70,2	60	68,6	58,2
2704 «Кокс і напівкокс із кам'яного вугілля»						
ВСЬОГО	1 549,6	449,3	839,8	251,7	876,9	263,4
у % до попереднього року	-	-	54,2	56	104,4	104,6
у т. ч. з РФ	860,5	248,8	600,3	186,5	675,1	202,8
у % до попереднього року	-	-	69,8	75	112,5	108,7
частка в імпорті до України, %	55,5	55,4	71,5	74,1	77	77
2707 «Масла та інші продукти високотемпературної перегонки кам'яновугільних смол»						
ВСЬОГО	11,7	3,1	17,1	5,9	19,6	7,8
у % до попереднього року	-	-	147,1	187,8	114,6	132,8
у т. ч. з РФ	8,4	1,6	11,9	2,9	13,8	4
у % до попереднього року	-	-	142	188	115,5	136,2
частка в імпорті до України, %	72,1	50,1	69,6	50,2	70,2	51,5
2709 «Нафта або нафтопродукти сирі, одержані з бітумінозних порід (мінералів)»						
ВСЬОГО	1013,4	441,1	766,8	433,4	790,6	412,4
у % до попереднього року	-	-	75,7	98,3	103,1	95,2
у т. ч. з РФ	13,5	6,4	1,1	0,6	-	-
у % до попереднього року	-	-	8,1	9,4	-	-
частка в імпорті до України, %	1,3	1,5	0,1	0,1	-	-
2710 «Нафта або нафтопродукти, одержані з бітумінозних порід (мінералів), крім сирих»						
ВСЬОГО	7827,8	4143,8	8061,8	5519,9	8427,5	5365,6
у % до попереднього року	-	-	103	133,2	104,5	97,2
у т. ч. з РФ	2462,9	1263,1	3159,4	2060	3082,7	1893,1
у % до попереднього року	-	-	128,3	163,1	97,6	91,9
частка в імпорті до України, %	31,5	30,5	39,2	37,3	36,6	35,3
2711 «Гази нафтові та інші вуглеводні в газоподібному стані»						
ВСЬОГО	10 544,6	3699,2	8396,0	3811,9	9421,5	2927,8
у % до попереднього року	-	-	79,6	103	112,2	76,8
у т. ч. з РФ	545,4	221,5	503,8	253,4	674,6	271,7
у % до попереднього року	-	-	92,4	114,4	133,9	107,3
частка в імпорті до України, %	5,2	6	6	6,6	7,2	9,3
2712 «Вазелін нафтовий (петролатум); парафін, віск нафтовий мікрористалічний, парафін сирий, озокерит, віск з бурого вугілля, віск торф'яний, інші мінеральні воски та аналогічні продукти, одержані в результаті синтезу або інших процесів, забарвлені або незабарвлені»						
ВСЬОГО	16,1	14,9	11,0	11,7	9,6	10,7
у % до попереднього року	-	-	68,7	78,5	87,3	91,1
у т. ч. з РФ	12,99	9,99	7,6	6,3	5	4,5
у % до попереднього року	-	-	58,6	63,3	66,3	70,8
частка в імпорті до України, %	80,9	66,9	69	54	52,3	41,9

Показники за товарними позиціями	2017		2018		2019	
	тис. т	млн. дол. США	тис. т	млн. дол. США	тис. т	млн. дол. США
2713 «Кокс нафтовий, бітум нафтовий та інші залишки від переробки нафти або нафтопродуктів, одержаних із бітумінозних порід»						
ВСЬОГО	612,3	182,9	790,2	288,1	548,4	205,1
у % до попереднього року	-	-	129,1	157,5	69,4	71,2
у т. ч. з РФ	78,6	21,1	160,6	51,5	45,6	13,8
у % до попереднього року	-	-	204,3	243,9	28,4	26,9
частка в імпорті до України, %	12,8	11,5	20,3	17,9	8,3	6,8
2715 «Суміші бітумінозні на основі природного асфальту або природного бітуму, нафтового бітуму, мінеральних смол чи пеку мінеральних смол (наприклад, бітумінозні мастики, асфальтові суміші для дорожнього покриття)»						
ВСЬОГО	28,8	9,4	44,8	16,2	16,8	7,97
у % до попереднього року	-	-	155,5	172,6	37,6	49
у т. ч. з РФ	1,1	0,8	11,7	5,4	0,3	0,18
у % до попереднього року	-	-	1094,5	656,5	2,5	3,3
частка в імпорті до України, %	3,7	8,7	26,2	33	1,7	2,2

Джерело: власні розрахунки з використанням даних Держстату.

Також варто зазначити, що 3 грудня 2019 р. АТ «Укртранснафта» та російське ТОВ «Транснафта» домовилися про продовження транзиту нафти територією України до 1 січня 2030 р.⁵⁷. Окрім пролонгації самого договору, додаткова угода актуалізує низку його положень з урахуванням поточного стану змін на ринку послуг з транспортування нафти в регіоні.

Довідково. За даними Міненерго протягом 2019 року обсяг транспортування нафти підприємствами магістральних нафтопроводів збільшився порівняно з показником 2018 року на 73,2 тис. тонн (або на 0,5%). При цьому транзитом до країн Західної Європи (Словаччини, Угорщини, Румунії, Польщі, Молдови) протранспортовано на 208,1 тис. тонн (або на 1,6%) менше порівняно із аналогічним показником 2018 року, а для потреб України – більше на 281,3 тис. тонн (або на 13,4%).

За 2019 рік частка транзитного обсягу перекачки нафти в загальному обсязі транспортування становила 84,6%, а частка транспортування на нафтопереробні підприємства України відповідно – 15,4% (рис. 22).

У жовтні 2020 р. Росія послабила заборону на експорт деяких нафтопродуктів в Україну⁵⁸. Йдеться про таку продукцію: мастила, нафтовий бітум, бітумні суміші на основі природного асфальту або природного бітуму та інших залишків від переробки нафти і нафтопродуктів з бітумінозних порід. Зазначені види нафтопродуктів були включені до переліку товарів, вивезення яких з Росії в Україну дозволяється на підставі дозволів від Мінекономрозвитку РФ. При цьому на сайті Мінекономрозвитку РФ

⁵⁷Див.: URL: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/ukraina-i-rossii-prodlili-na-10-let-kontrakt-na-tranzit-nefti-detali-1368756.html>

⁵⁸Див.: URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202010120008>

зазначається, що дозволи на вивезення бітумних матеріалів на територію України будуть надаватися відомством з урахуванням потреб внутрішнього ринку Російської Федерації з метою уникнення дефіциту бітумних матеріалів⁵⁹.

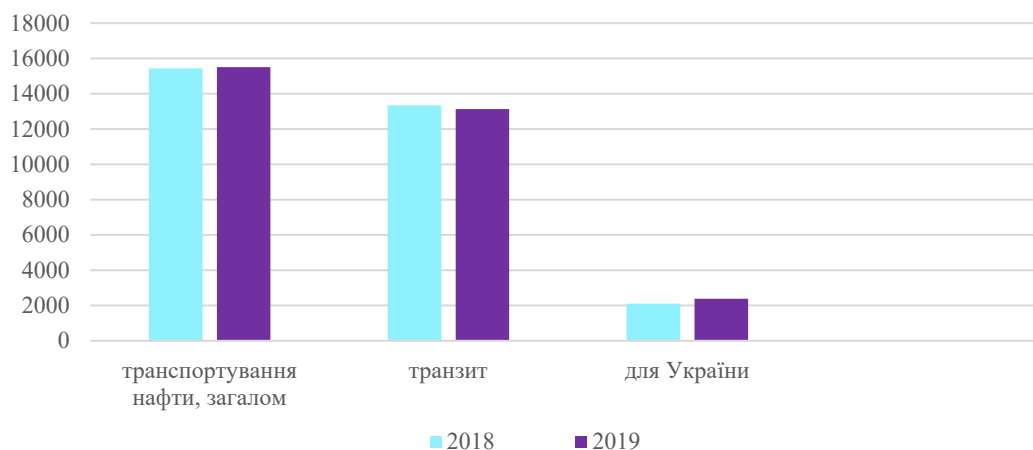

Рис. 22. Обсяги транспортування нафти підприємствами магістральних нафтопроводів АТ «Укртранснафта» у 2018–2019 рр., тис. т

Джерело: за даними Міністерства енергетики України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України.

Важливе місце в структурі імпорту з РФ посідали азотні добрива, сировиною для виробництва яких є природний газ. Фактично постачання російських добрив в Україну було постачанням газу в переробленому вигляді.

Довідково. У 2015 р. Україна імпортувала російських добрив (товарна група 31) на 522,9 млн дол. США, що становило 7 % від загального імпорту товарів з РФ. У 2019 р. імпорт становив 189,1 млн дол. США (або 2,7 %).

У 2019 році імпорт азотних добрив з Росії зменшився на 78,1% та склав 7,28 млн дол. США (у 2018 р. – 33,29 млн дол. США), калійних добрив – зменшився на 32,5% та склав 1,6 млн дол. США (у 2018 р. – 2,4 млн дол. США), фосфорних добрив – зменшився на 53,4% та склав 373,1 тис. дол. США (у 2018 р. – 801,5 тис. дол. США), складних добрив – зменшився на 37,2% та склав 179,8 млн дол. США (у 2018 р. – 286,5 млн дол. США).

Скорочення імпорту російських добрив пов'язане із антидемпінговими заходами, які запроваджувались Урядом України.

Довідково. Зокрема, із 10 січня 2016 р. заборонено ввозити на митну територію України з Російської Федерації хлористий калій, з 1 березня 2018 р. – сульфат амонію та суміші нітрату амонію з карбонатом кальцію або іншими неорганічними речовинами, що не є добривами, а з 1 липня 2019 р. заборонено ввозити добрива

⁵⁹Див.: URL: https://www.economy.gov.ru/material/news/pravitelstvo_rossiyskoy_federacii_razreshilo_postavki_bituma_iz_rossiyskoy_federacii_na_ukrainu.html

мінеральні або хімічні, азотні та калійні, які замінили попередні три види добрив, а також фосфорні та складні добрива. Крім того, у травні 2018 р. Уряд України скасував заборону на ввезення аміачної селітри з Росії, проте впроваджено антидемпінгові мита на ввезення аміачних добрив в Україну (введено додаткові мита на нітрат амонію з РФ у розмірі 42,96 %, а також мито на аміачну селітру в розмірі 28 %).

Особливе місце в торгівлі належить групі товарів «Реактори ядерні, котли, машини», які традиційно становлять значну частку як в експорті України до РФ, так і в імпорті з РФ, хоча обсяги їх постачання зменшуються.

Довідково. Експорт цієї групи товарів до РФ скоротився з 900,6 млн дол. США (18,7 %) у 2015 р. до 453,2 млн дол. США (14 %) – у 2019 р. Водночас імпорт з РФ скоротився з 800 млн дол. США (10,7 %) у 2015 р. до 479,1 млн дол. США (6,9 %) – у 2019 р.

Щодо двосторонньої торгівлі чорними металами варто відмітити, що їх експорт до РФ, хоча й зменшився в 2019 р. до 697,8 млн дол. США (у 2015 р. – 776,5 млн дол. США), проте частка в структурі експорту товарів до РФ зросла до 21,5 % (у 2015 р. – 16,1 %). Водночас імпорт чорних металів із РФ виріс у 2019 р. до 311,5 млн дол. США (у 2015 р. – 203,1 млн дол. США), а частка в структурі імпорту товарів з РФ становила 4,5 % (у 2015 р. – 2,7 %).

Довідково. Призупинення з 1 січня 2016 р. Росією дії Договору про зону вільної торгівлі (СНД) відносно України та запровадження низки обмежень і заборон щодо постачання української продукції протягом наступних 2016–2019 рр. вплинуло на торгові відносини між країнами. Так, експорт сільськогосподарської та харчової продукції (групи 1–24) до РФ скоротився з 276,45 млн дол. США у 2015 р. до 64,3 млн дол. США – у 2019 р., експорт промислової продукції (групи 25–97) скоротився з 4,55 млрд дол. США до 3,18 млрд дол. США відповідно.

Водночас загальний експорт товарів з України в 2019 р. порівняно з 2015 р. зріс на 31,3 % та становив 50,05 млрд дол. США (у 2015 р. – 38,13 млрд дол. США). При цьому експорт сільськогосподарської та харчової продукції зріс на 52,1 % та становив 22,14 млрд дол. США (у 2015 р. – 14,56 млрд дол. США), промислової продукції – на 18,4 % та становив 27,91 млрд дол. США (у 2015 р. – 23,56 млрд дол. США).

За результатами 2019 р. Україна посіла 51-ше місце серед світових експортерів товарів. Характерною рисою 2019 р. для української економіки стала низка рекордів за обсягами постачання сільгосппродукції на зарубіжні ринки. Зокрема, Україна збільшила експорт соняшникової олії на 4 % – до 4,27 млрд дол. США і соняшникового шроту на 11 % – до 975,6 млн дол. США, зберігши позиції найбільшого світового експортера цієї агропродукції. Також Україна увійшла в п'ятірку найбільших у світі експортерів ріпаку, збільшивши його експорт на 27 % – до 1,28 млрд дол. США, кукурудзи (+49 %, до 5,2 млрд дол. США), ячменю (+4 %, до 710 млн дол. США), пшениці (+22 %, до 3,66 млрд дол. США). Експорт сої виріс на 40% – до 1,17 млрд дол. США (Україна займає шосте місце у світі за обсягами експорту цієї продукції).

Крім того, Україна посіла 3-тє місце серед світових експортерів напівфабрикатів з вуглецевої сталі (хоча експорт зменшився на 4,8 % – до 2,86 млрд дол. США) та чавуну (-23,8 %, до 801,8 млн дол. США); 5-тє місце з експорту залізної руди (+18,4 %, до 3,4 млрд дол. США) та інших прутків і брусків з вуглецевої сталі (-17,3 %, до 626,8 млн дол. США); увійшла в десятку найбільших у світі експортерів прокату плоского з вуглецевої сталі (-11,4 %, до 1,9 млрд дол. США), феросплавів (-6,9 %, до 910 млн дол. США), корунду штучного, оксиду алюмінію, гідроксиду алюмінію (-4,9 %, до 544,2 млн дол. США).

Основними споживачами української продукції в 2019 р. були: Китай (частка 7,2 %), Польща (6,6 %), Росія (6,5 %), Туреччина (5,2 %), Італія (4,8 %), Німеччина (4,8 %), Єгипет (4,5 %), Індія (4 %), Нідерланди (3,7 %), Угорщина та Білорусь (по 3,1 %).

Загалом, за підсумками 2019 р. в структурі торговельного партнерства України та структурі її експортних товарів спостерігаються зміни. **Ключовий висновок – країна більше не є економічно залежною від російського ринку збуту української продукції.** Традиційно Росія була домінуючим торговельним партнером в усьому, займаючи понад третину зовнішньої торгівлі України. У 2019-му, на противагу, Росія стала третім найбільшим експортним ринком України з часткою лише 6,5 %, хоча все ще й утримує за собою 11,5 % українського імпорту, посідаючи другу позицію після Китаю.

3.4. Заходи України відносно Російської Федерації

З метою економічної протидії країні, яка визнана Верховною Радою України агресором, для забезпечення захисту національних інтересів, безпеки, суверенітету й територіальної цілісності України, її економічної самостійності, а також запобігання порушенню чи відновленню порушених прав, свобод і законних інтересів громадян України Урядом України запроваджено щодо товарів походженням із Російської Федерації такі заходи:

- з 2 січня 2016 р. до 31 грудня 2021 р. (включно) застосовуються ставки режиму найбільшого сприяння – пільгові ставки ввізного мита відповідно до Митного тарифу України (постанова КМ України «Про ставки ввізного мита стосовно товарів, що походять з Російської Федерації» від 30.12.2015 № 1146 (із змінами)). Зазначена постанова втрачає чинність 1 січня 2022 р. або після припинення порушення Російською Федерацією Договору про зону вільної торгівлі, вчиненого 18 жовтня 2011 р. в м. Санкт-Петербурзі;
- з 10 січня 2016 року до 31 грудня 2021 р. (включно) заборонено ввезення на митну територію України деяких видів товарів (згідно із затвердженим переліком) (постанова КМ України «Про заборону ввезення на митну територію України товарів, що походять з Російської Федерації» від 30.12.2015 № 1147 (із змінами та доповненнями)). Ця постанова втрачає

чинність 1 січня 2022 р. або після припинення застосування Російською Федерацією дискримінаційних та/або недружніх дій щодо України.

До переліку російських товарів, які потрапили під українське ембарго, входять м'ясо, риба, окремі види кондитерських виробів, хлібобулочних виробів, вироби з макаронного тіста, пиво, горілка, сигарети, корм для собак та котів, хлористий калій, інсектициди, гербіциди, фунгіциди, обладнання для залізниць або трамвайних колій, локомотиви дизель-електричні тощо. Пізніше до переліку включено ріпчасту цибулю та окремі види готової харчової продукції.

З 1 березня 2018 р. під заборону потрапили окремі види добрив та поліетилен; з 3 липня 2018 р. – шифер; з 10 вересня 2018 р. – клінкери цементні; з 8 січня 2019 р. – кукурудзяний крохмаль, глюкоза, мальтодекстрин та їх сиропи; з 22 квітня 2019 р. – список доповнено окремими видами промислової продукції (формалін, провідники електричні, склотара); з 1 липня 2019 р. – заборонено ввозити добрива, продукти, що використовуються для годівлі тварин, окремі препарати та ліки, що використовуються у ветеринарній медицині та тваринництві, ветеринарні вакцини, сірники, клеєну фанеру, шпалери, окремі види одягу, взуття, певні види дроту з вуглецевої сталі, труби, вироби з чорних металів, трактори, транспортні засоби; з 20 листопада 2019 р. – залізничні або трамвайні вагони для перевезень вантажів, що були у користуванні; з 1 січня 2020 р. – забороняється ввозити автомобілі легкові та інші моторні транспортні засоби, призначені головним чином для перевезення людей.

З 1 серпня 2019 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Питання запровадження спеціального мита на окремі товари походженням з Російської Федерації, що ввозяться на митну територію України» від 17.07.2019 № 624 вводиться спеціальне мито щодо російських важких дистилатів (газойлів), що ввозяться на митну територію України трубопровідним транспортом (на рівні 3,75 %), та скраплених газів і вуглеводнів (на рівні 1,75 %) незалежно від інших видів мита у відсотках до митної вартості товарів. Проте з 1 жовтня 2019 р. ставки мит запроваджуються на рівні 4 та 3 % відповідно.

У березні 2020 р. Уряд України прийняв постанову, відповідно до якої до російського вугілля (крім антрациту, а також бітумінозного та коксівного вугілля, що використовуються в металургійній, коксохімічній промисловості та у виробництві електричної й теплової енергії), що ввозиться на митну територію України у митному режимі імпорту, з 15 квітня 2020 р. запроваджується спеціальне мито на рівні 65 %. Згодом термін було

перенесено на 1 травня 2020 р. (постанови Кабінету Міністрів України від 18.03.2020 № 261 та від 15.04.2020 № 301).

Водночас відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про запровадження спеціального мита на окремі товари походженням з Російської Федерації, що ввозяться на митну територію України» від 17.08.2020 № 719 застосовується спеціальне мито на рівні 4 – для важких дистилатів (газойлів), що ввозяться на митну територію України трубопровідним транспортом, 3 % – для газів скраплених та вуглеводнів, 65 % – для всіх типів вугілля (крім антрациту, незалежно від мети ввезення, а також вугілля, що використовується в металургійній і коксохімічній промисловості, у виробництві електричної та теплової енергії).

Зазначеною постановою також передбачається, що документами, які засвідчують мету використання цих товарів, є зовнішньоекономічні договори та/або договори постачання на території України, стороною яких є підприємства металургійної та коксохімічної промисловості або виробники електричної та теплової енергії, що підтверджується відповідним кодом виду економічної діяльності підприємства, а в разі, коли така діяльність ліцензується згідно із законодавством, – відповідною ліцензією.

Вказана постанова набирає чинності з дня її опублікування і втрачає чинність 31 грудня 2021 р. або після припинення застосування Російською Федерацією дискримінаційних та/або недружніх дій щодо України (із змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2020 № 1328).

Динаміку двосторонньої торгівлі товарами між РФ та Україною характеризують дані, наведені в *табл. 11*.

Таблиця 11. Динаміка двосторонньої торгівлі товарами між РФ та Україною, млрд. дол. США

Показник Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Товарообіг	37,2	50,61	45,16	39,6	27,81	14,97	10,23	12,85	14,98	11,45
<i>у % до попереднього року</i>	<i>161,9</i>	<i>136,1</i>	<i>89,2</i>	<i>87,7</i>	<i>70,2</i>	<i>53,8</i>	<i>68,4</i>	<i>125,6</i>	<i>116,6</i>	<i>76,4</i>
Експорт	23,15	30,49	27,22	23,81	17,06	9,3	6,28	7,94	9,52	6,62
<i>у % до попереднього року</i>	<i>167,3</i>	<i>131,7</i>	<i>89,3</i>	<i>87,5</i>	<i>71,6</i>	<i>54,5</i>	<i>67,6</i>	<i>126,5</i>	<i>119,9</i>	<i>69,5</i>
Імпорт	14,05	20,12	17,95	15,79	10,75	5,67	3,95	4,91	5,46	4,83

у % до попереднього року	153,8	143,3	89,2	88	68,1	52,8	69,6	124,3	111,2	88,5
Сальдо	9,1	10,37	9,27	8,02	6,31	3,62	2,33	3,03	4,06	1,78

Джерело: складено за даними Росстату⁶⁰ і статистичних збірників «Росія в цифрах 2015», «Росія в цифрах 2017», «Росія в цифрах 2019».

З 2011 р. частка України в загальному обсязі експорту Росії почала поступово скорочуватись та в 2019 р. становила 1,57 % (табл. 12). При цьому, якщо протягом 2010–2013 рр. Україна входила в десятку найбільших торгових партнерів, до яких експортувалася російська продукція, то в 2014–2015 рр. посіла 12-те місце, у 2016–2018 рр. – 14-те місце, а в 2019 р. – 16-те місце.

Аналогічна ситуація простежується і щодо російського імпорту – частка України зменшилася з 6,58 % у 2011 р. до 1,98 % – у 2019 р. Протягом 2010–2012 рр. Україна посідала 3-є місце серед найбільших постачальників продукції до РФ (після Китаю та Німеччини), у 2013 р. поступилася Сполученим Штатам, у 2014 р. перемістилася на 7-ме місце, у 2015 р. – на 8-ме місце, протягом 2016–2017 рр. перебувала на 10-му місці, у 2018 р. посіла 9-те місце, а в 2019 р. – 12-те місце.

Таблиця 12. Питома вага України в загальному обсязі експорту та імпорту РФ, %

Показники	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Експорт	5,83	5,9	5,19	4,53	3,43	2,71	2,2	2,22	2,12	1,57
Імпорт	6,14	6,58	5,66	5	3,74	3,1	2,17	2,16	2,29	1,98

Джерело: власні розрахунки автора з використанням даних Росстату.

До 2014 р. Україна посідала перше місце за показниками експортно-імпортних операцій Росії з країнами СНД, з 2015 р. – змістилася на третє місце.

Згідно з російськими статистичними даними експорт РФ до України зменшився з 23,15 млрд дол. США у 2010 р. до 17,06 млрд дол. США – у 2014 р., а за 2016 р. – до 6,28 млрд дол. США. Незважаючи на деяке зростання експорту протягом 2017–2018 рр., за результатами 2019 р. експорт зменшився на 30,5 % (на 2,9 млрд дол. США) та становив 6,62 млрд дол. США.

Після введення з боку України в січні 2016 р. торгових санкцій проти Росії (імпортних мит та ембарго) та подальшого розширення переліку товарів, які заборонено ввозити з РФ до України, у 2016–2019 рр. експорт

⁶⁰Див.: URL: <https://rosstat.gov.ru/>

сільськогосподарської та харчової продукції (групи 1–24) Росії до України зріс із 549,8 млн дол. США в 2015 р. до 708,4 млн дол. США – у 2019 р., водночас експорт промислової продукції (групи 25–97) скоротився з 8,7 млрд дол. США в 2015 р. до 5,9 млрд дол. США – у 2019 р.

При цьому за підсумками 2019 р. порівняно з аналогічним періодом 2018 р. експорт сільськогосподарських товарів збільшився на 5,5 % (на 36,8 млн дол. США), а промислової продукції – зменшився на 33,2 % (на 2,9 млрд дол. США).

Варто звернути увагу на досить суттєві розбіжності між даними Держстату та Федеральної служби державної статистики РФ (з посиланням на дані Федеральної митної служби Росії) щодо показників двосторонньої зовнішньої торгівлі.

Наприклад, у січні 2016 р. Україна заборонила ввозити з РФ м'ясо яловичини (товарні позиції 0201, 0202), свинину (товарна позиція 0203), м'ясо птиці (товарна позиція 0207), м'ясо та їстівні м'ясні субпродукти, солоні або в розсолі, сушені або копчені (товарна позиція 0210), рибу, ракоподібних та молюски (група 03) тощо.

Водночас, за російськими статистичними даними (з посиланням на Федеральну митну службу РФ), протягом 2016–2019 рр. Росія збільшила експорт окремих зазначених товарів до України:

- свинини – з 19,76 млн дол. США в 2016 р. до 46,72 млн дол. США – у 2019 р.;
- м'яса птиці – з 41,37 млн дол. США в 2016 р. до 48,37 млн дол. США – у 2019 р.;
- група 02 – з 64,4 млн дол. США в 2016 році до 103,18 млн дол. США – у 2019 р.;
- група 03 – з 23,19 млн дол. США в 2016 році до 42,64 млн дол. США – у 2019 р.

За даними Держстату, протягом 2017–2019 рр. постачання м'яса та їстівних субпродуктів (група 02) та риби, ракоподібних і молюсків (група 03) з РФ не здійснювались. У 2016 р. імпорт цих товарів із РФ становив 15,4 та 232,1 тис. дол. США відповідно.

У структурі експорту Росії особливо важливих товарів до України протягом 2010–2019 рр. (табл. 13) найбільш суттєвих змін зазнали такі товари: зросло постачання соняшникової олії; експорт кам'яного вугілля зменшився на

56,4 % відносно 2010 р.; постачання коксу та напівкоксу, хоча й зросли, проте в 2019 р. були на 61,1 % меншими відносно найвищого показника, зафіксованого в 2017 р.; постачання природного газу суттєво зменшилось; експорт паперу газетного зменшився на 54,7 %, чавуну переробного – майже на 98 %, автомобілів легкових – на 85,3 % та вантажівок – на 88,2 % відносно до 2010 р.

Таблиця 13. Динаміка експорту Росії особливо важливих товарів до України

Назва товару	Роки						
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Олія соняшникова, сафлорова або бавовняна, <i>т</i>	1040	1419,1	16486	22982	27488	25727	24115
Кам'яне вугілля, <i>тис. т</i>	12941	9811,6	9007	9926	9275	14206	5637
Кокс та напівкокс, <i>т</i>	80569	550755,3	719579	442939	941533	765825	366429
Нафта сира, <i>тис. т</i>	5959	319,6	0,1	4,4	10,6	0,6	0
Нафтопродукти, <i>тис. т</i>	2361	4401	1974	1567	2601	3337	1542
Природний газ, <i>млн. м³</i>	36593	14455,1	7827	6,6	4,7	4,1	1,8
Целюлоза деревинна, <i>т</i>	57349	45374,8	40867	39018	42575	42946	45358
Папір газетний, <i>т</i>	77352	57029,5	45892	37456	38617	36937	35014
Чавун переробний, <i>т</i>	53100	9096,8	3396	1916	1979	1283	1103
Холодильники побутові, <i>шт.</i>	9157	8	131	737	584	744	1457
Двигуни та генератори, <i>тис. шт.</i>	160	27,9	20885	14,5	24,9	24,9	35,1
Трактори, включно сідельні тягачі, <i>шт.</i>	1323	62	24	96	73	436	590
Автомобілі легкові, <i>шт.</i>	17636	3309	2949	4658	3864	4271	2594
Автомобілі вантажні, <i>шт.</i>	3900	354	1341	1635	1226	751	460

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків з використанням даних Росстату⁶¹.

У 2019 р. порівняно з 2015 р. зріс у грошовому вимірі експорт майже всіх сільськогосподарських та харчових груп товарів до України, за винятком кави, чаю (експорт зменшився на 21,9 %, або на 5,8 млн дол. США), різних харчових продуктів (на 33,3 %, або на 27,4 % млн. дол. США) та тютюнової продукції (на 62,6 %, або 76,6 млн дол. США).

Серед промислових товарів у 2019 р. суттєво скоротився експорт до України паливно-енергетичних товарів (у 2015 р. експорт становив 4,23 млрд дол. США, у 2016 р. – 1,67 млрд дол. США, у 2017 р. – 2,6 млрд дол. США, у

⁶¹Див.: URL: <https://rosstat.gov.ru/>

2018 р. – 4,12 млрд дол. США, у 2019 р. – 1,7 млрд дол. США), проте питома вага в загальному обсязі експорту товарів до України залишається значною і становить 25,7 %.

Експорт добрив зростав до 2017 р. (найвищий показник – 729,5 млн дол. США), проте в 2019 р. впав до 206,1 млн дол. США; пластмас та виробів з них – зростав до 2018 р. (334,4 млн дол. США), проте в 2019 р. становив 278,2 млн дол. США; паперу та картону, а також виробів з них – зростав до 2018 р. (167,6 млн дол. США), проте в 2019 р. зменшився до 136,5 млн дол. США; чорних металів – зростав до 2018 р. (437 млн дол. США), але в 2019 р. зменшився до 351 млн дол. США; електричних машин та обладнання, звукозаписувальної та звуковідтворювальної апаратури – зростав до 2018 р. (248,9 млн дол. США), проте в 2019 р. зменшився до 197,3 млн дол. США.

Також зменшився експорт групи товарів «Реактори ядерні, котли, машини» з 781,7 млн дол. США в 2015 р. до 563,1 млн дол. США – у 2019 р. (-20,3 % до 2018 р.). Експорт групи товарів «Засоби наземного транспорту та їх частини» у 2016 р. збільшився на 81,5 % (до 121,2 млн. дол. США), проте поступово скорочувався та в 2019 р. становив 95,7 млн дол. США.

Водночас експорт групи товарів «Залізничні локомотиви або моторні вагони трамвая, рухомий склад та їх частини; шляхове обладнання та пристрої для залізниць чи трамвайних колій та їх частини; механічне (у тому числі електромеханічне) обладнання сигналізації для шляхів» зріс порівняно з 2015 р. у 2,5 раза й становив 109,2 млн дол. США.

Детальну інформацію щодо товарної структури експорту Російської Федерації відображено в табл. 14.

Таблиця 14. Товарна структура експорту Російської Федерації зі всіма країнами та Україною, млн дол. США

Показники за товарними групами	Роки					
	2015*		2016*		2019**	
	Усі країни	Україна у т. ч.***	Усі країни	Україна у т. ч.***	Усі країни	Україна у т. ч.***
Загальний експорт	343512	9294,1	285652	6280,3	422777	6619,2
Продовольчі товари і сільськогосподарська сировина (групи 1–24)	16215	549,8	17075	574,0	24753	708,4
Мінеральні продукти (групи 25–27)	219167	4385,9	169145	1772,2	267741	2327,9
у т. ч. паливно-енергетичні товари (група 27)**	216101	4234,9	165984	1671,7	262478	1700,7

Продукція хімічної промисловості, каучук (групи 28–40)	25405	2410,4	20819	1940,0	26997	1337
<i>у т. ч. добрива (група 31)***</i>	8853	526,6	6637	547,9	8 402	206,1
Деревина та целюлозно-паперові вироби (групи 44–49)	9845	220,1	9807	233,3	12787	255,8
Текстиль, текстильні вироби та взуття (групи 50–67)	873	66,4	918	100,9	1364	114,5
Дорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них (група 71)**	7875	0,7	8906	0,8	15259	0,8
Метали та вироби з них (групи 72–83)	32885	399,9	28652	462,2	37492	634,4
<i>у т. ч. чорні метали (група 72)***</i>	15251	196,1	14122	255,9	18141	351
Машини, обладнання та транспортні засоби (групи 84–90)	25422	1099,6	24548	1027,6	27682	999,1
<i>у т. ч. реактори ядерні, котли, обладнання і механічні пристрої; їх частини (група 84)***</i>	8704	781,7	6801	658,7	8992	563,1
Інші товари (групи 41–43, 68–70, 91–97)	5824	161,4	5781	169,3	8703	241,3

Примітка. * – дані Росстату; ** – дані Федеральної митної служби РФ; *** – дані Зовнішньої торгівлі Росії на підставі даних Федеральної митної служби РФ.

Джерело: побудовано за даними Росстату⁶², Федеральної митної служби РФ⁶³, Зовнішньої торгівлі Росії на підставі даних Федеральної митної служби РФ⁶⁴.

Відповідно до російських статистичних даних імпорт РФ з України зменшився з 20,12 млрд дол. США у 2011 р. до 3,95 млрд дол. США – у 2016 р. Незважаючи на деяке зростання імпорту протягом 2017–2018 рр., за результатами 2019 р. він зменшився на 11,5 % (на 626,6 млн дол. США) та становив 4,83 млрд дол. США.

Призупинення з 1 січня 2016 р. Росією дії Договору про зону вільної торгівлі (СНД) відносно України та запровадження низки обмежень і заборон щодо постачання української продукції протягом 2016–2019 рр. вплинуло на торгівні відносини між країнами. Так, постачання української сільськогосподарської та харчової продукції (групи 1–24) до РФ скоротилося з 335,8 млн дол. США в 2015 р. до 75,7 млн дол. США – у 2019 р. Імпорт української промислової продукції (групи 25–97) суттєво зменшився в 2016 р. (на 28,5 %, або на 1,52 млрд дол. США відносно 2015 р.), протягом 2017–2018 рр. імпорт зростав, проте в 2019 р. знову скоротився на 10,6 % і становив 4,76 млрд дол. США.

⁶²Див.: URL: <https://rosstat.gov.ru/>

⁶³Див.: URL: <https://customs.gov.ru/>

⁶⁴Див.: URL: <https://russian-trade.com/>

У структурі імпорту Росією особливо важливих товарів з України протягом 2010–2019 р. (табл. 15) найбільших суттєвих змін зазнали такі товари: припинилося постачання м'яса, масла вершкового, вина; імпорт залізничних локомотивів, трамваїв скоротився з 617,6 млн дол. США у 2014 році до 286,5 млн дол. США – у 2019 р. та автомобілів вантажних із 271 шт. у 2014 р. до 2 шт. – у 2019 р.

Таблиця 15. Динаміка імпорту Росією особливо важливих товарів з України

Показники за товарними групами	Роки						
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
М'ясо свіже та морожене (включно м'ясо птиці), т	13470	24926,5	52009	-	-	-	-
Масло вершкове та інші молочні жири, т	-	5740,8	78,4	5,5	-	-	-
Злаки, тис. т	23,4	6,3	35,0	62,9	196	128	-
Олія соняшникова, сафлорова або бавовняна, т	110406	7257,3	741	4407	22217	21071	-
Цукор (включно цукор-сирець), т	-	-	30	-	-	1453	14508
Вина виноградні, тис. дал	6125	4768,9	6621	2311	3659	3001	-
Вугілля кам'яне, тис. т	136	638,4	1299	1064	397	4003	2968
Нафтопродукти, тис. т	1854	3,1	2,1	2,6	3,8	3,8	3,4
Локомотиви залізничні, трамваї, тис. дол. США	1914081,8	617649,7	105353,1	95434,5	207564,5	179091,4	286493,5
Автомобілі вантажні, шт.	896	271	148	138	100	9	2

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків за даними Росстату⁶⁵.

Відповідно до російських статистичних даних серед сільськогосподарських та харчових товарів, які Росія імпортувала з України, протягом 2016–2019 рр. порівняно з 2015 р. зріс імпорт живих тварин в 2,6 раза (до 3,3 млн дол. США), живих рослин – у 8,8 раза (до 1,9 млн дол. США). Суттєво зменшився імпорт тютюнової продукції (з 4,1 млн дол. США в 2016 р. до 33,8 тис. дол. США – у 2019 р.), алкогольної продукції (з 20,2 млн дол. США в 2017 р. до 2,2 млн дол. США – у 2019 р.), залишки харчової промисловості, корм для тварин (з 21,7 млн дол. США в 2015 р. до 1,2 млн дол. США – у 2019 р.). Крім того, значну частку в імпорті становлять какао та продукти з нього (у 2019 р. імпорт становив 30,4 млн дол. США) та різні харчові продукти (14,8 млн дол. США), хоча їх постачання зменшилося порівняно з 2018 р.

Водночас за підсумками 2019 р., у статистичних даних відображено імпорт з України інших горіхів на суму 1,99 млн дол. США, хоча їх ввезення на митну територію Росії заборонено (постанова уряду РФ від 07.08.2014 р. № 778). При цьому, за даними Держстату, горіхи до РФ в 2019 році не експортувалися.

⁶⁵Див.: URL: <https://rosstat.gov.ru/>

Також у російських статистичних даних відображається імпорт з України пшениці, ячменю та кукурудзи в 2016 р. на 6,3 млн дол. США, у 2017 р. – на 20,6 млн дол. США та у 2018 р. – на 15,1 млн дол. США. За даними Держстату, протягом 2015–2018 років продукція до РФ не експортувалась.

Серед промислових товарів у 2019 р. найбільшими групами товарів, які імпортувала Росія з України, були: чорні метали – 1,46 млрд дол. США (з часткою 30,1 % від загального обсягу ввезених товарів з України), імпорт яких зростає з 2016 р.; продукти неорганічної хімії – 822,2 млн дол. США (17 %), імпорт зменшився на 10,7 %, або на 98,8 млн дол. США проти 2018 р.; реактори ядерні, котли та обладнання – 559,5 млн дол. США (11,6 %), імпорт зменшився на 21,1 %, або на 149,4 млн дол. США проти 2018 р.; залізничні локомотиви, трамваї – 286,5 млн дол. США (5,9 %), імпорт зріс на 60 %, або на 107,4 млн дол. США проти 2018 р.; вироби з чорних металів – 206,1 млн дол. США (4,3 %), імпорт зменшився на 30,3 %, або на 89,5 млн дол. США проти 2018 р.; пластмаси та вироби з них – 191,6 млн дол. США (майже 4 %, імпорт зростає з 2016 р.); паливно-енергетичні товари – 183,4 млн дол. США (3,8 %), імпорт зменшився на 23,7 %, або на 56,9 млн дол. США проти 2018 р.; електричні машини та обладнання, звукозаписувальна апаратура – 177,4 млн дол. США (3,7 %), імпорт зменшився на 41,4 %, або на 125,5 млн дол. США проти 2018 р.; руди – 107,6 млн дол. США (2,2 %, імпорт зростає з 2016 р.).

Детальну інформацію щодо товарної структури імпорту Російської Федерації представлено в табл. 16.

Таблиця 16. Товарна структура імпорту Російської Федерації від усіх країн світу та України, млн. дол. США

Показники за товарними групами	Роки					
	2015*		2016*		2019**	
	Усі країни	Україна в т. ч.***	Усі країни	Україна в т. ч.***	Усі країни	Україна в т. ч.***
Загальний імпорт	182902	5671,6	182448	3950,7	243781	4834,6
Продовольчі товари і сільськогосподарська сировина (групи 1–24)	26650	335,8	25072	133,7	29847	75,7
Мінеральні продукти (групи 25–27) <i>у т. ч. паливно-енергетичні товари (група 27)**</i>	4981 2991	624,5 377	3237 1527	244,4 84,9	5106 2111	376,2 183,4
Продукція хімічної промисловості, каучук (групи 28–40)	33989	1056,7	33814	804,7	47757	1155,6
Деревина та целюлозно-паперові вироби (групи 44–49)	3631	440,6	3385	316,8	3691	116,8
Текстиль, текстильні вироби та взуття (групи 50–67)	10847	108	10988	94,4	15105	55,9
Дорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них (група 71)**	604	0,9	439	0,3	1066	0,2

Метали та вироби з них (групи 72–83)	11759	1229,2	11459	1064,2	17819	1781,1
у т. ч. чорні метали (група 72)***	3300	806,1	3033	691,8	5028	1455,8
Машини, обладнання та транспортні засоби (групи 84–90)	81909	1541	86158	1129,0	112545	1133,6
у т. ч. реактори ядерні, котли, обладнання і механічні пристрої; їх частини (група 84)***	34165	940,4	35361	672,7	43235	559,5
Інші товари (групи 41–43, 68–70, 91–97)	8534	334,7	7897	163,2	10844	139,5

Примітка. * – дані Росстату; ** – дані Федеральної митної служби РФ; *** – дані Зовнішньої торгівлі Росії на підставі даних Федеральної митної служби РФ.

Джерело: побудовано за даними Росстату⁶⁶, Федеральної митної служби РФ⁶⁷, Зовнішньої торгівлі Росії зовнішню торгівлю Росії на підставі даних Федеральної митної служби РФ⁶⁸.

Проаналізувавши російську статистику зовнішньої торгівлі, можна також дійти висновку, що обмеження й заборони, запроваджені Україною проти РФ у зовнішньоторговельній сфері, значно вплинули на показники двосторонньої торгівлі. Про це свідчить середньорічний темп приросту експорту російських товарів до України впродовж 2015-2019 рр. на рівні -8,1 %, у той час як експорт товарів РФ до всіх країн світу демонстрував середньорічний темп приросту на рівні +5,3 %.

⁶⁶ Див.: URL: <https://rosstat.gov.ru/>

⁶⁷ Див.: URL: <https://customs.gov.ru/>

⁶⁸ Див.: URL: <https://russian-trade.com/>

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, підсумовуючи зазначене вище, можна стверджувати, що у зовнішньоекономічних відносинах між Україною та Російською Федерацією відбулися кардинальні зміни, які заклали основу для докорінної трансформації двосторонньої торгівлі.

Україна суттєво диверсифікувала експорт, успішно переорієнтувавши його з ринку Російської Федерації до ринків інших країн світу. Як результат, усе більшої ваги набирають Європейський Союз, Китай та інші країни. Принципово знизилась економічна залежність українських експортерів від російського ринку збуту, частка якого впродовж десятиріччя скоротилася втричі.

Проте слабе зовнішньоторговельне позиціонування України на світових ринках та відсутність дієвої системи державної підтримки експортерів є суттєвими стримуючими факторами, які обмежують можливості нарощування та диверсифікації українського експорту. До того ж український експорт складається переважно із сировини та продукції первинної обробки, що робить його вразливим від цінових коливань на світових ринках. Частка експорту, інтегрованого в глобальні ланцюги створення вартості, в Україні надзвичайно низька та становить 5,7 %, порівняно з 27 % – у Польщі, 38 % – у Румунії й Туреччині та 59 % – у В'єтнамі⁶⁹.

Досвід останніх років засвідчив, з одного боку, здатність України мобілізуватись у складних умовах і переорієнтувати зовнішню торгівлю в стислі строки з російського ринку та загалом ринків СНД, а з іншого боку – те, що Україна іще має великого нереалізованого потенціалу щодо виходу на глобальні ринки для нарощування обсягів експорту товарів і послуг, особливо з високою доданою вартістю, та стимулювання прискореного розвитку секторів економіки, які їх виробляють, з огляду на географічне розташування, багаті природні ресурси та високоосвічене населення.

Усе важливішу роль у реалізації експортного потенціалу України та забезпеченні економічної незалежності від Російської Федерації відіграватимуть інвестиції як іноземні, так і вітчизняні, а також ефективна та надійна система логістики. Розвиток за відповідними напрямками залишається пріоритетом в економічній політиці держави.

⁶⁹Див.: URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/455251538644632238/Ukraine-Special-Focus-Note-Oct-2018-ENG.pdf>

Позитивні зрушення в цій сфері вже простежуються. Так, за період 2015–2019 рр. в Україну було залучено прямих іноземних інвестицій у розмірі 17 млрд дол. США. У результаті побудовано понад 100 заводів, де створено десятки тисяч нових робочих місць. Зокрема, німецькою компанією Bayer збудовано високотехнологічний завод із переробки насіння вартістю 200 млн дол. США, американською компанією Cargill – зерновий термінал вартістю 150 млн дол. США. В Україні за цей період розпочали свою діяльність світові бренди – General Electric, Ryanair, HEAD, IKEA, H&M, Decathlon та багато інших⁷⁰.

Поряд із цим зберігається залежність окремих секторів української економіки від російського імпорту, зокрема енергоносіїв, мінеральних продуктів, ядерного палива. Збереження такого диспаритету дає можливість російській владі «шантажувати» Україну, обмежуючи їх постачання. Диверсифікація постачання цих критичних для української економіки товарів з інших ринків відбувається недостатніми темпами. Залишається негативним сальдо зовнішньої торгівлі.

Використання Кремлем двосторонніх економічних відносин для політичного тиску призвело до виникнення торговельних спорів та спричинило спроби їх урегулювання на міжнародному рівні, зокрема в рамках СОТ. Водночас наразі відповідний інструмент захисту економічних інтересів України має обмежену ефективність та порівняно довгу тривалість розгляду. Останніми роками спостерігається також поступове зменшення провідної ролі СОТ у визначенні правил світової торгівлі, наслідком чого є зростання тарифних і нетарифних торговельних обмежень та зміщення акцентів із глобалізованої ліберальної торгівлі на формування регіональних зон вільної торгівлі зі своїми правилами.

На перспективи українсько-російських економічних відносин впливають не лише політичні чинники двосторонніх відносин, а й загальний напрям трансформації економіки країн.

Російська економіка має серйозну залежність від світової економіки та чутлива до економічної і санкційної політики держав Заходу. Падіння цін на енергоносії, санкції, економічна політика, а також геополітична напруга, особливо у 2014–2016 рр., зумовили на тлі економічної стабільності у світі економічний спад у Росії, який істотно позначився на стані її державного бюджету та добробуті російського населення.

Міжнародні санкції наразі залишаються серйозним фактором, який стримує розвиток російської економіки. За оцінками провідних фінансових аналітиків,

⁷⁰Див.: URL: <https://norway.mfa.gov.ua/storage/app/sites/58/uploaded-files/4-ukrainenow-investment-brochure.pdf>

зокрема Bloomberg economics⁷¹, втрати російської економіки у 2014–2017 рр. від запроваджених міжнародних санкцій можуть становити близько 6 % ВВП, тобто в середньому 1,5 % ВВП щорічно.

Довідково. Згідно із внутрішніми розрахунками російського уряду, які не оприлюднювалися, станом на кінець 2018 р. за чотири роки дії міжнародних санкцій бюджет Росії недоотримав 173 млрд дол. США, що становить у середньому близько 3% ВВП на рік⁷².

Наявні відносно потужні фінансові резерви Росії та «дирижи́зм»⁷³ деякою мірою дали змогу забезпечити та підтримувати певну збалансованість соціально-економічного розвитку країни на цьому етапі, але недостатній рівень інвестицій та інновацій і пригнічення розвитку підприємництва стримують відновлення та унеможливають майбутнє стрімке економічне зростання.

Дефіцит фінансових ресурсів в економіці Росії покривався за рахунок Резервного фонду Росії, Фонду національного достатку та інших джерел, зокрема нарощуванням експорту золота, обсяги якого рекордно зросли в 2019 та 2020 рр., частково компенсуючи зменшення доходів від продажу енергоносіїв.

Росія намагається компенсувати втрату ринків капіталів і товарів, які підпали під режим санкцій, а також розвивати зовнішню торгівлю шляхом переорієнтації на тісніше співробітництво з іншими країнами, зокрема за рахунок посилення співпраці в рамках ЄАЕС та укладання відповідних угод про вільну торгівлю (із В'єтнамом та Сербією), тимчасової угоди, що передують угоді про вільну торгівлю (з Іраном), та угод про торговельно-економічне співробітництво (з Китаєм та Сінгапуром).

На тлі протистояння із Заходом, впливу міжнародних санкцій та девальвації російського рубля для Росії Китай має велику вагу у зовнішній торгівлі, ставши найбільшим торговельним партнером серед окремих країн.

У зовнішній торгівлі Росія ставить за мету збільшити частку розрахунків у російських рублях, але цей процес ускладнюється через послаблення курсу рубля до іноземних валют.

За умов санкційних обмежень Росія активізувала останніми роками прийняття нових стратегій і програм розвитку секторів економіки та реалізує національні

⁷¹Див.: URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-11-16/here-s-one-measure-that-shows-sanctions-on-russia-are-working>

⁷²Див.: URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2626006-egor-bozok-golova-sluzbi-zovnisnoi-rozvidki.html>

⁷³Дирижи́зм (фр. dirigisme) – політика активного втручання держави в економіку.

проекти з метою подолання негативних наслідків своєї закордонної політики та створення передумов для зростання економіки.

Продовольче ембарго, введене Росією як контрсанкція, з одного боку, обмежує вибір російських споживачів, сприяє підвищенню цін на продукти та призводить до зменшення їхньої якості через низьку конкуренцію, з іншого – створює умови для збільшення внутрішнього виробництва та нарощування експорту.

Подальший розвиток російської економіки, серед іншого, великою мірою залежатиме від економічної політики, світового попиту, пропозиції та динаміки цін на нафту, санітарно-епідеміологічної ситуації у світі, а також спроможності швидкого подолання коронавірусної хвороби (COVID-19) всередині країни, зокрема за допомогою вакцинації.

Загалом можна прогнозувати продовження російською стороною тиску на Україну в різних сферах у поєднанні з готовністю до співпраці за окремими напрямками, які розглядаються нею як вигідні чи спрямовані на збереження залежності української економіки від російської.

Обмеження російською владою українського експорту, зокрема через морські порти України, можуть мати глобальний дестабілізуючий ефект: призвести до серйозних порушень у функціонуванні світового продовольчого ринку, спричинити різкі цінові сплески та нестабільність цін, що негативно вплине на продовольчу безпеку багатьох країн. Досвід світової кризи 2008–2009 рр. та поточної пандемії COVID-19 засвідчує, що обмеження експорту сільськогосподарської продукції є надзвичайно небезпечним, особливо для найменш розвинутих країн та країн, що є нетто-імпортерами продовольства.

Скорочення зовнішньої торгівлі як України, так і РФ внаслідок пандемії коронавірусу було не таким суттєвим, як під час фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., а за умов пом'якшення карантинних обмежень поступове відновлення торговельних відносин принаймні до рівня, який існував до початку пандемії, відбудеться досить швидко.

Варто особливо відзначити, що протиправна торгівля Російської Федерації з тимчасово окупованими східними територіями України спричиняє значні негативні процеси у сфері економіки та завдає фіскальних втрат бюджету України. Це потребує концентрації зусиль з реалізації заходів, спрямованих на вирішення цього проблемного питання.

Ураховуючи масштабну та складну ситуацію із незаконним переміщенням товарів, що мають походження з РФ, на митну територію України, пропонується реалізувати такі заходи:

1. Створити закриту робочу групу з аналізу проблем незаконної торгівлі між РФ і тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей з метою постійного моніторингу ситуації та формування жорсткої та аргументованої позиції України, у т. ч. у Нормандському форматі.
2. Доручити Мінекономрозвитку та Держмитслужбі здійснити зіставлення даних митної статистики зовнішньої торгівлі (щодо експорту та імпорту товарів) між Україною та Російською Федерацією за період 2014–2019 рр. із виокремленням груп товарів за шестизначним класифікатором УКТЗЕД, за якими існують відхилення більше ніж на 10 %.
3. Держмитслужбі звернутися до Федеральної митної служби РФ за роз'ясненнями, через які митниці, митні пункти пропуску (з боку РФ) були переміщені товарні позиції, за якими виявлені невідповідності в даних митної статистики зовнішньої торгівлі між Україною та РФ, якими транспортними засобами переміщалися товари, та одержати інформацію щодо кінцевого отримувача таких товарів в Україні.
4. Після отримання необхідної інформації та доказової бази щодо незаконного переміщення товарів через митні пункти пропуску, які тимчасово не контролюються Урядом України, Мінекономрозвитку разом із МЗС підготувати необхідний пакет документів до СОТ щодо порушення Російською Федерацією міжнародних норм у сфері зовнішньої торгівлі.
5. МЗС та Держмитслужбі звернутися до відповідних інституцій у Грузії, Республіці Кіпр з ціллю обміну досвідом у боротьбі з незаконним переміщенням товарів через кордони, які тимчасово не контролюються урядом.
6. Мінекономрозвитку, МЗС та Держмитслужбі ініціювати розширення переліку товарів, заборонених до ввезення на митну територію України, що походять з Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1147, тими товарами, за якими відхилення даних митної статистики зовнішньої торгівлі щодо імпорту товарів з Російської Федерації в Україну становить більше ніж 10 %.
7. Мінекономрозвитку разом із МЗС ініціювати розширення санкційного списку на ті компанії, які беруть участь в незаконних експортно-імпортних операціях з боку Російської Федерації.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

О. В. Литвиненко, директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, професор;

О. О. Сінайко, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень;

І. Г. Веремій, керівник центру зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень;

М. О. Паламарчук, заступник керівника центру зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник;

Р. Е. Юлдашев, завідувач відділу нових викликів центру зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень;

Н. М. Гавриленко, головний консультант відділу нових викликів центру зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень;

Д. М. Серебрянський, кандидат економічних наук, доцент, учасник робочої підгрупи з соціально-економічних питань Тристоронньої контактної групи з мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей України (червень 2017 – березень 2020 рр.);

Г. М. Широкий, головний консультант відділу нових викликів центру зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Окремі рішення Россільгоспнагляду про введення тимчасових обмежень на постачання рослинницької та тваринницької продукції, а також Росспоживнагляду щодо призупинення ввезення деякої української продукції

Россільгоспнагляд – щодо введення тимчасових обмежень на ввезення з України рослинницької продукції у зв'язку з виявленням карантинних для РФ об'єктів⁷⁴:

- картоплі (з 16 червня 2014 р.), сої, насіння соняшнику, кукурудзяної крупи, соєвого шроту (з 1 серпня 2014 р.);
- рослинної продукції з України в ручній поклажі, багажі і поштових відправленнях (з 28 липня 2014 р.);
- всієї підкарантинної продукції високого фітосанітарного ризику, що надходить на територію РФ з України, походженням з України, а також яка прямує транзитом через територію України до РФ (з 22 жовтня 2014 р.);
- тваринницької продукції (тимчасові обмеження щодо ввезення окремими українськими підприємствами м'яса та м'ясної продукції вводилися з 2010 р., молока та молочної продукції з усіх українських підприємств – із 28 липня 2014 р., призупинено сертифікацію живих свиней та продукції свинарства, що поставляється з України, – із 3 лютого 2014 р., введено тимчасові обмеження на постачання живих свиней, м'яса свинини та готової продукції із свинини зі всієї території України – із 1 січня 2016 р., на постачання кормів та кормових добавок для тварин, виготовлених українськими підприємствами, – із 1 серпня 2016 р. тощо)⁷⁵.

Росспоживнагляд – щодо призупинення ввезення з України:

- молочної продукції (сирів) із шести українських підприємств (із 7 квітня 2014 р. висунуто окремі претензії, як-от: невідповідність сирів російським вимогам за жирно-кислотним складом, проблеми з масовою часткою білку, жиру і вологи, невідповідність технічному регламенту на молоко і молочну продукцію, без зазначення конкретного порушення)⁷⁶. За даними Держстату, загальний експорт сирів упав з 314,1 млн дол. США у 2013 р. (за рік до введення заборони) до 79,1 млн дол США – у 2014 р., до 9,5 млн дол. США – у 2015 р. та до 1,7 тис. дол. США – у 2016 р.;
- молока та молочної продукції, вироблених на підприємствах ДП «Мілкіленд-Україна» (з 4 липня 2014 р. через виявлення фактів мікробного забруднення молочної продукції)⁷⁷. За даними Держстату, загальний експорт молока та молочної продукції (за кодами УКТ ЗЕД 0401, 0402, 0403, 0404 та 0405) упав з 60 млн дол. США у 2013 р. (основу експорту становили товарні позиції 0402, 0404 та 0405) до 39,9 млн дол. США – у 2014 р.,

⁷⁴Див.: URL: <http://www.fsvps.ru/fsvps/news/actual-fito-restrictions.html>

⁷⁵Див.: URL: <http://www.fsvps.ru/fsvps/importExport/ukrain>; <https://fsvps.gov.ru/fsvps/importExport/ukrain/ivRestrictions.html>

⁷⁶Див.: URL: https://www.rosпотреbnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=1551

⁷⁷Див.: URL: https://www.rosпотреbnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=2050&spphrase_id=2909393

до 245,3 тис. дол. США – у 2015 р. (переважно експортувалась продукція за кодами 0404 та 0405) та в 2016 р. експорт становив 2,5 тис. дол. США;

– плодоовочевої продукції та рибних консервів (із 29 липня 2014 р. через невідповідність вимог, що пред'являються до маркування, невідповідність за масовою часткою основного продукту, невідповідність за вмістом білка, жиру, вуглеводів і вітаміну С, магнію, кальцію, заліза, невідповідність за показником енергетичної цінності та органолептичними показниками, невідповідність за змістом кухонної солі)⁷⁸;

– сокової продукції, у т. ч. для дитячого харчування (із 29 липня 2014 р. у зв'язку з тим, що сокова продукція не проходила державної реєстрації на відповідність вимогам технічних регламентів Митного союзу, при цьому на її етикетці вказано єдиний знак обігу продукції на ринку держав – членів Митного союзу: «ЄАС») ⁷⁹. За даними Держстату, експорт соків упав з 72,7 млн дол. США у 2013 р. до 24,5 млн дол. США – у 2014 р., до 843,5 тис. дол. США у 2015 р. та до 763,3 тис. дол. США – у 2016 р.;

– кондитерських виробів (з 5 вересня 2014 р. через невідповідність вимог, що пред'являються до маркування продукції)⁸⁰. За даними Держстату, експорт кондитерської продукції знизився з 482,4 млн дол. США (за трьома кодами УКТ ЗЕД 1704, 1806, 1905) у 2013 р. до 146,6 млн дол. США – у 2014 р. У 2015 р. експорт скоротився до 1,5 млн дол. США за кодом 1905 та до 23,4 тис. дол. США – за кодами 1704 і 1806. У 2016 р. експорт становив 1,7 млн дол. США за кодом 1905 та лише 0,7 тис. дол. США – за кодами 1704 та 1806;

– сирних продуктів (з 14 жовтня 2014 р. через невідповідність вимог, що пред'являються до маркування продукції та невідповідність за мікробіологічними показниками)⁸¹;

– сироподібних продуктів (продукт бутербродний, напівфабрикат продукту бутербродного, продукт на маргариновій основі твердий) (з 13 листопада 2014 р. через наявність жирів тваринного походження, невідповідність нормативним вимогам за змістом трансізомерів ненасичених жирних кислот тощо)⁸². За даними Держстату, експорт товарів за кодом 1516 у 2013 р. становив 189,6 тис. дол. США та у 2015 р. – лише 7,7 тис. дол. США (у 2014 та 2016 рр. продукція не експортувалась). Експорт товарів за кодом 1517 становив у 2013 р. 28,4 млн дол. США, у 2014 р – 16,6 млн дол. США, у 2015 р. – 2,6 млн дол. США та в 2016 р. – 649,8 тис. дол. США;

– спиртних напоїв, пива і пивних напоїв (з 15 серпня 2014 р. через невідповідність вимог, що пред'являються до маркування продукції, та невідповідність вимогам щодо енергетичної цінності та органолептичних показників)⁸³. За даними Держстату, загальний експорт пива зменшився з 49,9 млн дол. США у 2013 р. до 21,4 млн дол. США – у 2014 р., у 2015р. експорт становив лише 171 тис. дол. США та впав до 0,4 тис. дол. США у 2016 р.;

– харчової солі виробництва ДП «Артемсіль» (з 26 січня 2015 р. у зв'язку з невідповідністю вимогам, що пред'являються до змісту домішок, йоду та органолептичних показників)⁸⁴. До введення заборони на імпорт ДП «Артемсіль» було одним із найбільших гравців на російському ринку харчової солі. За даними Русспродсоюзу, в 2014 р. частка цього підприємства становила 21 % (233,2 тис. т). Завдяки «Артемсолі» Україна була однією з найбільших країн-імпортерів, займаючи 25,26 % російського ринку за підсумками 11

⁷⁸ Див.: URL: http://www.rospotrebnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=2132&sphrase_id=197398

⁷⁹ Див.: URL: http://www.rospotrebnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=2157&sphrase_id=197393

⁸⁰ Див.: URL: http://www.rospotrebnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=2333

⁸¹ Див.: URL: http://www.rospotrebnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=2486

⁸² Див.: URL: https://www.rospotrebnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=2625

⁸³ Див.: URL: http://www.rospotrebnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=2232

⁸⁴ Див.: URL: http://www.rospotrebnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=2967

місяців 2014 р. Весь імпорт за цей період становив майже 562,2 тис. т, або 56,43 % від російського ринку⁸⁵.

Також із 13 жовтня 2014 р. Росспоживнагляд заборонив ввезення до Росії деревно-стружкових плит виробництва компанії «Кроно-Україна» через підвищене виділення плитами формальдегіду.⁸⁶

У 2015 р. Росспоживнагляд вводив обмеження щодо окремої української промислової продукції. Зокрема, Росспоживнагляд розгорнув перевірочну кампанію проти української продукції, зобов'язавши санітарних лікарів у регіонах «терміново виявити» і провести експертизу для 15 видів товарів, випущених в Україні. У списку – косметика, парфумерія, мило, миючі засоби, а також шпалери, меблі та постільні принадлежності тощо. За даними Федеральної митної служби, з України в Росію у 2014 р. із зазначеного списку було ввезено миючих засобів на 51 млн дол. США, туалетного мила – майже на 22 млн дол. США, шпалер і настінних покриттів з паперу – більш ніж на 205 млн дол. США, стільців і крісел – на 33 млн дол. США, жіночих гігієнічних прокладок, тампонів і дитячих підгузків – майже на 122 млн дол. США⁸⁷.

З 13 квітня 2015 р. Росспоживнагляд призупинив ввезення на територію РФ шпалер та аналогічних настінних покриттів, вироблених чотирма українськими виробниками, за кодом ТН ЗЕД ЄАЕС 4814. Ця заборона стосовно конкретних виробників впливає на більшість (до 80 %) українських шпалер, що експортуються до Росії. За даними Держстату, експорт шпалер до РФ скоротився з 201,1 млн дол. США у 2014 р. до 66,4 млн дол. США – у 2015 р. та до 49,6 млн дол. США – у 2016 р. Частка шпалер, які експортувались до РФ, у загальному експорті цього товару становила в 2014 р. 66,9 %, у 2015 р. – 47,7 % та в 2016 р. – 41,7 %.

Крім того, у квітні 2015 р. Росспоживнагляд заборонив імпорт миючих засобів «Містер Мускул» і «Туалетний каченя» компанії ТОВ «СК Джонсон» (Україна, входить у структуру SC Jonson) на підставі їх невідповідності гігієнічним вимогам щодо дратівливої дії⁸⁸, з 9 травня 2015 р. призупинено ввезення всієї лінійки засобів жіночої гігієни виробництва P&G з України⁸⁹, з 15 червня 2015 р. – заборонено ввезення миючих засобів (пральні порошки) виробництва українського підприємства ПАТ «Вінницяпобутхім» на підставі невідповідності синтетичних миючих дитячих засобів вимогам за індексом токсичності⁹⁰.

⁸⁵ Див.: URL: https://rus.lb.ua/economics/2016/05/12/334967_rossiya_razreshila_import_ukrainskoy.html

⁸⁶ Див.: URL: https://www.rosпотреbnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=2470

⁸⁷ Див.: URL: <https://www.rbc.ru/business/03/04/2015/551d69009a7947fa1440c753> ; https://rus.lb.ua/economics/2015/04/03/300793_rosпотреbnadzor_nachal_masshtabnyu.html

⁸⁸ Див.: URL: https://rus.lb.ua/world/2015/04/03/300750_rossiya_zapretila_ukrainskiy_mister.html

⁸⁹ Див.: URL: https://rus.lb.ua/economics/2015/05/11/304557_rossiya_zapretila_ukrainskie_zhenskie.html

⁹⁰ Див.: URL: https://rus.lb.ua/economics/2015/06/09/307694_rossiya_zapretila_ukrainskie.html

**Перелік офіційних документів президента РФ та уряду,
якими запроваджувались обмежувальні заходи проти України
(у хронологічному порядку)**

Нормативно-правовий акт	Заходи
Указ президента РФ «Про застосування окремих спеціальних економічних заходів з метою забезпечення безпеки Російської Федерації» від 06.08.2014 № 560 (зі змінами та доповненнями)	Протягом року забороняється або обмежується здійснення зовнішньоекономічних операцій з ввезення до РФ окремих видів сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, країною походження яких є держава, яка прийняла рішення про введення економічних санкцій щодо російських юридичних і (або) фізичних осіб або яка приєдналася до такого рішення Доповнено пунктом 11 такого змісту (указ президента РФ від 24.06.2019 № 290): «11. Ввезення на територію Російської Федерації окремих видів сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, названих в пункті 1 цього Указу, дозволяється при здійсненні транзитних міжнародних автомобільних перевезень та транзитних міжнародних залізничних перевезень через територію Російської Федерації в треті країни відповідно до порядку здійснення таких автомобільних перевезень і залізничних перевезень, встановленим урядом РФ, за умови забезпечення їх відстежуваності з використанням системи контролю, яка передбачає застосування засобів ідентифікації (пломб), що функціонують на основі технології глобальної навігаційної супутникової системи ГЛОНАСС, а також за наявності у водіїв транспортних засобів, що здійснюють такі автомобільні перевезення, облікових талонів. У разі порушення водіями транспортних засобів при здійсненні таких автомобільних перевезень порядку накладення (зняття) і застосування засобів ідентифікації (пломб), що функціонують на основі технології глобальної навігаційної супутникової системи ГЛОНАСС, облікові талони вважаються недійсними.»
Указ президента РФ «Про продовження дії окремих спеціальних економічних заходів з метою забезпечення безпеки Російської Федерації» від 24.06.2015 № 320	Продовжено дію окремих спеціальних економічних заходів проти країн, які запровадили санкції щодо РФ, до 6 серпня 2016 р.
Указ президента РФ «Про продовження дії окремих спеціальних економічних заходів з метою забезпечення безпеки Російської Федерації» від 29.06.2016 № 305	Дію окремих спеціальних економічних заходів продовжено з 6 серпня 2016 р. до 31 грудня 2017 р.
Указ президента РФ «Про продовження дії окремих спеціальних економічних заходів з метою забезпечення безпеки Російської Федерації» від 30.06.2017 № 293	Дію окремих спеціальних економічних заходів продовжено з 1 січня до 31 грудня 2018 р.
Указ президента РФ «Про продовження дії окремих спеціальних економічних заходів з метою забезпечення безпеки Російської Федерації» від 12.07.2018 № 420	Дію окремих спеціальних економічних заходів продовжено з 1 січня до 31 грудня 2019 р.

Нормативно-правовий акт	Заходи
Указ президента РФ «Про продовження дії окремих спеціальних економічних заходів з метою забезпечення безпеки Російської Федерації» від 24.06.2019 № 293	Дію окремих спеціальних економічних заходів продовжено з 1 січня до 31 грудня 2020 р.
Указ президента РФ «Про продовження дії окремих спеціальних економічних заходів з метою забезпечення безпеки Російської Федерації» від 21.11.2020 № 730	Дію окремих спеціальних економічних заходів продовжено з 1 січня до 31 грудня 2021 р.
Постанова уряду РФ «Про введення ввізних мит щодо товарів, країною походження яких є Україна» від 19.09.2014 № 959 (зі змінами та доповненнями)	<p>Пунктом 1 зазначеної постанови передбачено введення ввізних мит щодо товарів, які походять з території України і ввозяться в РФ, у розмірі ставок Єдиного митного тарифу Митного союзу (відповідно до режиму найбільшого сприяння) за переліком згідно з додатком.</p> <p>Пункт 1 набирає чинності за рішенням уряду РФ.</p> <p>Згідно з постановою уряду РФ від 07.08.2014 № 778 з 1 січня 2016 р. до 31 грудня 2021 р. діє заборона на ввезення в РФ сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, країною походження яких є Україна</p>
Постанова уряду РФ «Про заходи щодо реалізації указів Президента Російської Федерації від 6 серпня 2014 р. № 560, від 24 червня 2015 р. № 320, від 29 червня 2016 р. № 305, від 30 червня 2017 р. № 293, від 12 липня 2018 р. № 420, від 24 червня 2019 р. № 293 та від 21 листопада 2020 р. № 730» від 07.08.2014 № 778 (зі змінами та доповненнями)	<p>Заборону на ввезення в РФ сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, країною походження яких є Сполучені Штати Америки, країни Європейського Союзу, Канада, Австралія, Королівство Норвегія, Україна, Республіка Албанія, Чорногорія, Республіка Ісландія, Князівство Ліхтенштейн та Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, за переліком згідно з додатком, продовжено до 31 грудня 2021 р.</p> <p>При цьому відносно України зазначена заборона застосовується з 1 січня 2016 р.</p> <p>Заборона розповсюджується на сільгосптовари, країною походження яких є Велика Британія (<i>постанова уряду РФ «Про внесення змін в постанови уряду Російської Федерації від 7 серпня 2014 р. № 778 та від 31 липня 2015 р. № 774» від 09.12.2020 № 2054</i>).</p> <p>Хронологія продовження терміну дії продовольчого ембарго:</p> <ul style="list-style-type: none"> - до 05.08.2016 (включно) (<i>постанова уряду РФ від 25.06.2015 № 625</i>); - до 31.12.2017 (<i>постанова уряду РФ від 30.06.2016 № 608</i>); - до 31.12.2018 (<i>постанова уряду РФ від 04.07.2017 № 790</i>); - до 31.12.2019 (<i>постанова уряду РФ від 12.07.2018 № 816</i>); - до 31.12.2020 (<i>постанова уряду РФ «Про внесення змін до постанови уряду Російської Федерації від 7 серпня 2014 р. № 778» від 25.06.2019 № 806</i>); - до 31.12.2021 (<i>постанова уряду РФ «Про внесення змін в постанови уряду Російської Федерації від 7 серпня 2014 р. № 778 та від 31 липня 2015 р. № 774» від 09.12.2020 № 2054</i>) <p>Крім того, перелік сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства, яку заборонено ввозити до РФ, було доповнено такими товарами:</p>

Нормативно-правовий акт	Заходи
	<p>- з 1 листопада 2016 р. до РФ заборонено ввозити сіль (постанова уряду РФ від 10.09.2016 № 897);</p> <p>- з 27 жовтня 2017 р. заборонено ввозити живих свиней (за винятком чистопородних племінних), харчові субпродукти товарної позиції 0206 (за винятком товарів для виробництва фармацевтичної продукції), сало, жир свинячий та жир свійської птиці, жир ВРХ, овечий або козячий, лярд-стеарин і олеостеарин (постанова уряду РФ «Про внесення змін в додаток до постанови Уряду Російської Федерації від 7 серпня 2014 р. № 778» від 25.10.2017 № 1292).</p> <p>Постанову доповнено пунктом 1(1) такого змісту: «Заборона, зазначена в пункті 1 цієї постанови, не поширюється на ввезені сільськогосподарську продукцію, сировину і продовольство при здійсненні їх транзитних міжнародних автомобільних перевезень та транзитних міжнародних залізничних перевезень через територію Російської Федерації в треті країни з дотриманням умов, встановлених пунктом 1.1 Указу Президента Російської Федерації від 6 серпня 2014 р № 560 «Про застосування окремих спеціальних економічних заходів з метою забезпечення безпеки Російської Федерації.»» (постанова уряду РФ від 27.12.2019 № 1877)</p>
<p>Указ президента РФ «Про окремі спеціальні економічні заходи, що застосовуються з метою забезпечення безпеки Російської Федерації» від 29.07.2015 № 391 (зі змінами та доповненнями)</p>	<p>Ввезені на територію РФ сільськогосподарську продукцію, сировину та продовольство, країною походження яких є держава, що прийняла рішення про введення економічних санкцій щодо російських юридичних і (або) фізичних осіб або яка приєдналася до такого рішення, та які заборонені до ввезення на територію РФ, підлягають знищенню з 6 серпня 2015 р.</p> <p>Уряду РФ доручено негайно встановити порядок знищення товарів (пункт 3 указу).</p> <p>Пункт 2 змінено з 1 липня 2019 року (указ президента РФ від 24.06.2019 № 290):</p> <p>«Положення цього Указу не застосовуються щодо:</p> <p>а) товарів, ввезених фізичними особами для особистого користування;</p> <p>б) товарів, транзитні міжнародні автомобільні перевезення та транзитні міжнародні залізничні перевезення яких через територію Російської Федерації в треті країни здійснюються при одночасному виконанні наступних умов: справжність ветеринарних і фітосанітарних супровідних документів і відповідність вантажу цим документам; дійсність облікових талонів, виданих водіям транспортних засобів, які здійснюють такі автомобільні перевезення; дотримання встановленого урядом РФ порядку здійснення таких автомобільних перевезень і залізничних перевезень.»</p> <p>Пункт 2 доповнено підпунктом «в» з 19 червня 2020 р. (указ президента РФ від 19.06.2020 № 401)</p>
<p>Постанова уряду РФ «Про затвердження Правил знищення сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, включених до переліку сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, країною походження яких є Сполучені Штати Америки, країни Європейського</p>	<p>Затверджено правила знищення забороненої до ввезення продукції.</p> <p>Постанова набирає чинності з 6 серпня 2015 р.</p> <p>У пункт 1 постанови та в найменування Правил внесено зміни – замінено на слова «Королівство Норвегія, Україна, Республіка Албанія, Чорногорія, Республіка</p>

Нормативно-правовий акт	Заходи
<p>Союзу, Канада, Австралія, Королівство Норвегія, Україна, Республіка Албанія, Чорногорія, Республіка Ісландія, Князівство Ліхтенштейн і Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і які до 31 грудня 2021 р. заборонені до ввезення в Російську Федерацію» від 31.07.2015 № 774 (зі змінами та доповненнями)</p>	<p>Ісландія та Князівство Ліхтенштейн» (постанова уряду РФ від 13.08.2015 № 842).</p> <p>У пункт 1 постанови, а також у найменування та пункт 1 Правил внесено зміни: слова «до 5 серпня 2016 р. (включно)» замінено словами «до 31 грудня 2017 р.» (постанова уряду РФ від 10.08.2016 № 782).</p> <p>Правила доповнено пунктом 7 (постанова уряду РФ від 3.12.2016 № 1294).</p> <p>Найменування та пункт 1 постанови, а також найменування та пункт 1 Правил змінено:</p> <ul style="list-style-type: none"> - з 12.10.2017 – слова «до 31 грудня 2017 р.» змінено словами «до 31 грудня 2018 р.» (постанова уряду РФ від 30.09.2017 № 1198); - з 07.09.2018 – слова «до 31 грудня 2018 р.» змінено словами «до 31 грудня 2019 р.» (постанова уряду РФ від 28.08.2018 № 1017); - з 31.08.2019 – слова «до 31 грудня 2019 р.» змінено словами «до 31 грудня 2020 р.» (постанова уряду РФ від 15.08.2019 № 1051); - з 22.12.2020 – слова «і Князівство Ліхтенштейн і які до 31 грудня 2020 р.» змінено словами «, Князівство Ліхтенштейн і Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і які до 31 грудня 2021 р.» (постанова уряду РФ від 09.12.2020 № 2054)
<p>Указ президента РФ «Про заходи щодо забезпечення економічної безпеки та національних інтересів Російської Федерації при здійсненні міжнародних транзитних перевезень вантажів з території України на територію Республіки Казахстан або Киргизької Республіки через територію Російської Федерації» від 01.01.2016 № 1 (у редакції указів президента РФ від 01.07.2016 № 319, від 30.12.2017 № 643, від 29.06.2018 № 380 та від 30.12.2018 № 775)</p>	<p>Термін дії обмеження транзитного руху автомобільними та залізничними шляхами з території України через територію Росії до Казахстану і Киргизстану та умови транзиту українських вантажів через російську територію пролонгувалися:</p> <ul style="list-style-type: none"> - до 31.12.2017 (указ президента РФ від 01.07.2016 № 319, який набрав чинності з 1 липня 2016 р.); - до 30.06.2018 (указ президента РФ від 30.12.2017 № 643, який набрав чинності з 30 грудня 2017 р.); - до 01.01.2019 (указ президента РФ від 29.06.2018 № 380, який набрав чинності з 29 червня 2018 р.); - до 01.07.2019 (указ президента РФ від 30.12.2018 № 775, який набрав чинності з 31 грудня 2018 р.)
<p>Указ президента РФ «Про внесення змін в деякі укази Президента Російської Федерації» від 24.06.2019 № 290</p>	<p>У відповідь на зарубіжні санкції Росією була введена заборона на ввезення окремих видів сільгосппродукції, сировини і продовольства. Режим продембарго вирішено не застосовувати при транзитних міжнародних автомобільних і залізничних перевезеннях через територію РФ в треті країни. При цьому повинні дотримуватися дві умови: 1) відстежуваність перевезень із застосуванням засобів ідентифікації (пломб), що функціонують на основі ГЛОНАСС; 2) наявність у водіїв облікових талонів. При виконанні зазначених умов дозволені, в т. ч. транзитні, перевезення українських товарів. Указ набирає чинності з 1 липня 2019 р.</p> <p>Уряду Російської Федерації доручено:</p> <p>а) визначити перелік пунктів пропуску через державний кордон РФ, стаціонарних і пересувних контрольних пунктів та розміщених на залізничних станціях контрольних пунктів, які використовуються при здійсненні транзитних міжнародних автомобільних перевезень та транзитних міжнародних залізничних перевезень через територію РФ в треті країни окремих</p>

Нормативно-правовий акт	Заходи
	<p>видів сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства, країною походження яких є держава, що прийняла рішення про введення економічних санкцій щодо російських юридичних та (або) фізичних осіб або яка приєдналася до такого рішення, та окремих видів товарів, країною походження або країною відправлення яких є Україна або які переміщуються через територію України;</p> <p>б) установити порядок здійснення транзитних перевезень зазначених товарів;</p> <p>в) установити вимоги до засобів ідентифікації (пломб), що функціонують на основі технології ГЛОНАСС, порядок їх накладення (зняття) і застосування при здійсненні автомобільних і залізничних перевезень;</p> <p>г) визначити порядок видачі та порядок здачі облікових талонів;</p> <p>д) забезпечити створення і експлуатацію системи контролю із застосуванням пломб на основі технології ГЛОНАСС.</p> <p>Перелік пунктів пропуску через державний кордон Російської Федерації, стаціонарних і пересувних контрольних пунктів або розташованих на залізничних станціях контрольних пунктів, вимоги до електронних навігаційних пломб та порядок видачі облікових талонів водіям транспортних засобів затверджені постановою уряду РФ «Про заходи з реалізації Указу Президента Російської Федерації від 24 червня 2019 р. № 290» від 27.12.2019 № 1877.</p> <p>Вимоги до операторів пломбування та порядок накладення електронних пломб визначені наказом Мінтрансу Росії «Про здійснення транзитних міжнародних автомобільних перевезень та транзитних міжнародних залізничних перевезень через територію Російської Федерації в треті країни при забезпеченні їх відстежуваності з використанням системи контролю, яка передбачає застосування засобів ідентифікації (пломб), що функціонують на основі технології глобальної навігаційної супутникової системи ГЛОНАСС» від 14.01.2020 № 13</p>
<p>Постанова уряду РФ «Про заходи щодо реалізації Указу Президента Російської Федерації від 1 січня 2016 року № 1 «Про заходи щодо забезпечення економічної безпеки та національних інтересів Російської Федерації при здійсненні міжнародних транзитних перевезень вантажів з території України на територію Республіки Казахстан або Киргизької Республіки через територію Російської Федерації» від 01.01.2016 № 1 (із змінами та доповненнями) <i>(втратила чинність)</i></p>	<p>Визначено перелік стаціонарних і пересувних контрольних пунктів та контрольних пунктів, розташованих на залізничних станціях та які використовуються при здійсненні автомобільних та залізничних перевезень вантажів з території України на територію Республіки Казахстан або Киргизької Республіки через територію Російської Федерації, до якого вносились зміни та доповнення на підставі постанов уряду РФ від 30.04.2016 № 388 та від 01.08.2016 № 732.</p> <p>Постановою уряду РФ від 27 грудня 2019 р. № 1877 цей документ визнаний таким, що втратив чинність із 7 січня 2020 р.</p>
<p>Постанова уряду РФ «Про затвердження вимог до засобів ідентифікації (пломб), у т. ч. функціонуючим на основі технології глобальної навігаційної супутникової системи ГЛОНАСС» від 27.02.2016 № 147 (у редакції постанови уряду РФ від 01.08.2016 № 732) <i>(втратила чинність)</i>.</p>	<p>Затверджено відповідні вимоги.</p> <p>Документ набрав чинності 1 березня 2016 р.</p> <p>Постановою уряду РФ від 27 грудня 2019 р. № 1877 цей документ визнаний таким, що втратив чинність із 7 січня 2020 р.</p>

Нормативно-правовий акт	Заходи
<p>Постанова уряду РФ «Про порядок здійснення контролю за міжнародними транзитними автомобільними та залізничними перевезеннями вантажів з території України на територію Республіки Казахстан або Киргизької Республіки через територію Російської Федерації» від 06.04.2016 № 276 (у редакції постанови уряду РФ від 01.08.2016 № 732) <i>(втратила чинність)</i></p>	<p>Затверджено:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Правила накладання (зняття) і застосування засобів ідентифікації (пломб), у т. ч. які функціонують на основі ГЛОНАСС, при здійсненні міжнародних транзитних автомобільних та залізничних перевезень вантажів з території України на територію Республіки Казахстан або Киргизької Республіки через територію Російської Федерації; - Правила видачі (здачі) облікових талонів при здійсненні міжнародних транзитних автомобільних перевезень вантажів з території України на територію Республіки Казахстан або Киргизької Республіки через територію Російської Федерації. <p>Накладення (зняття) і застосування засобів ідентифікації (пломб), що функціонують на основі ГЛОНАСС, є обов'язковим з 16 квітня 2016р.</p> <p>Документ набрав чинності 16 квітня 2016 р.</p> <p>Постановою уряду РФ від 27.12.2019 № 1877 цей документ визнаний таким, що втратив чинність із 7 січня 2020 р.</p>
<p>Указ президента РФ «Про застосування спеціальних економічних заходів у зв'язку з недружніми діями України щодо громадян та юридичних осіб Російської Федерації» від 22.10.2018 № 592 (у редакції указу президента РФ від 24.06.2019 № 290)</p>	<p>Уряд РФ повинен визначити перелік фізичних та юридичних осіб, щодо яких застосовуються спеціальні економічні заходи, визначити такі заходи, а також забезпечити здійснення інших заходів, необхідних для реалізації цього указу.</p> <p>З дати набрання чинності цього указу (з дати його підписання – з 22.10.2018) стосовно окремих фізичних та юридичних осіб застосовуються спеціальні економічні заходи.</p> <p>З 1 липня 2019 р. набули чинності доповнення, внесені на підставі указу президента РФ від 24.06.2019 № 290, а саме: ввезення на територію РФ окремих видів товарів, країною походження або відправлення яких є Україна або які переміщуються через територію України, дозволяється при здійсненні транзитних міжнародних автомобільних перевезень та транзитних міжнародних залізничних перевезень через територію РФ в треті країни відповідно до порядку здійснення таких автомобільних та залізничних перевезень, встановленого урядом РФ, за умови забезпечення їх відстежуваності з використанням системи контролю, яка передбачає застосування засобів ідентифікації (пломб), що функціонують на основі технології глобальної навігаційної супутникової системи ГЛОНАСС, а також за наявності у водіїв транспортних засобів, що здійснюють такі автомобільні перевезення, облікових талонів. У випадку порушення водіями транспортних засобів при здійсненні таких автомобільних перевезень порядку накладення (зняття) і застосування засобів ідентифікації (пломб), що функціонують на основі технології глобальної навігаційної супутникової системи ГЛОНАСС, облікові талони вважаються недійсними</p>
<p>Постанова уряду РФ «Про заходи з реалізації Указу президента Російської Федерації від 22 жовтня 2018 р. № 592» від 29.12.2018 № 1716-83 (із змінами та доповненнями)</p>	<p>Вводиться заборона на ввезення в РФ товарів, країною походження яких або країною відправлення яких є Україна або які переміщуються через територію України, за переліком згідно з додатком.</p>

Нормативно-правовий акт	Заходи
	<p>Пункт 4 постанови передбачає, що переміщення через територію РФ в треті країни товарів, зазначених у пункті 1 цієї постанови, дозволяється за умови забезпечення відстежуваності їх перевезення і застосування до вантажних приміщень (відсіків) транспортних засобів та залізничного рухомого складу засобів ідентифікації (пломб), у т. ч. які функціонують на основі технології ГЛОНАСС.</p> <p>Пункт 1 змінено з 18.04.2019 – стосується заборони на ввезення до РФ товарів, країною походження або відправлення яких є Україна або які переміщуються через територію України, за переліком згідно з додатком № 1, який доповнено такими товарами: картонно-паперова продукція (4 товарні позиції), пакувальна тара з паперу, картону, жіночий одяг (6 товарних позицій), взуття та деталі взуття (3 товарні позиції), дріт (9 кодів), трубна продукція (3 товарні підпозиції), канати (8 кодів), сітка (3 коди), кріпильні вироби (5 кодів), сталевий емальований посуд, інші кришки для закупорювання зі свинцю, алюмінію, інші ковпачки, пробки, кришки та інші пакувальні пристрої з недорогоцінних металів, техніка (5 кодів – трубоукладачі, бульдозери, навантажувачі однокішшові, жатки та запасні частини до них) <i>(постанова уряду РФ від 18.04.2019 № 460-25)</i>.</p> <p>Постанову доповнено пунктом 1.1 з 18.04.2019 – вводиться заборона на вивезення з РФ на територію України товарів за переліком згідно з додатком № 2, до якого включено масла та інші продукти високотемпературної перегонки кам'яновугільних смол; нафту та нафтопродукти сирі; нафту та нафтопродукти, крім сирих (позиція містить винятки); етилен, пропілен, бутілен; нафтовий вазелін, парафін, віск; нафтовий кокс, бітум; суміші бітумні; етан, бутан, ізобутан; бензол, толуол, О-ксилол, М-ксилол, П-ксилол та суміші ізомерів ксилолу <i>(постанова уряду РФ від 18.04.2019 № 460-25)</i>.</p> <p>Постанову доповнено пунктом 1.2 з 18.04.2019 – вивезення з РФ на територію України товарів за переліком згідно з додатком № 3 з 1 червня 2019 р. здійснюється виключно на підставі дозволів, що видаються Мінекономрозвитку РФ, зокрема це стосується кам'яного вугілля, брикетів та іншого твердого палива; лігніту, бурого вугілля; коксу і напівкоксу із кам'яного вугілля; бензину (13 кодів); дизпалива (8 кодів), пропанів, бутанів, інших скраплених газів <i>(постанова уряду РФ від 18.04.2019 № 460-25)</i>.</p> <p>Постанову доповнено пунктом 5.3 з 21.06.2019 – заборона, вказана в пункті 1 постанови, не розповсюджується на товари, що ввозяться з метою завершення митних процедур переробки поза митною територією та тимчасового вивезення <i>(постанова уряду РФ від 20.06.2019 № 787-31)</i>.</p> <p>Пункт 4 змінено з 07.01.2020 – заборона, вказана в пункті 1 постанови, не розповсюджується на товари, що ввозяться при здійсненні їх транзитних міжнародних автомобільних перевезень та транзитних міжнародних залізничних перевезень через територію РФ в треті країни з дотриманням умов, встановлених пунктом 1.1 указу президента РФ від 22.10.2018 № 592 «Про застосування спеціальних економічних заходів у зв'язку</p>

Нормативно-правовий акт	Заходи
	<p>з недружніми діями України щодо громадян та юридичних осіб Російської Федерації» (постанова уряду РФ від 27.12.2019 № 1877).</p> <p>Додаток № 1 доповнено – у перелік заборонених до ввезення в РФ товарів включені крохмаль кукурудзяний, глюкоза, фруктоза, мальтодекстрин та їх сиропи, повітропроводи, трубки, пробки медичні, спринцівки з полівінілхлориду, радіатори центрального опалення з неелектричним нагріванням та їх частини, котли центрального опалення, катетери. Додаток № 2 доповнено позицією: макулатура та відходи (постанова уряду РФ від 16.12.2019 № 1685).</p> <p>Додаток № 1 змінено з 27.06.2020, зміни розповсюджуються на правовідносини, які виникли з 02.11.2019 – код 8411 81 000 9 замінено на коди 8411 81 000 2, 8411 81 000 3, 8411 81 000 8 (постанова уряду РФ від 17.06.2020 № 870).</p> <p>Додаток № 2 змінено з 12.10.2020 – позиції 2710 та 2713 викладено в новій редакції та виключено код 2715 00 000 0 (постанова уряду РФ від 08.10.2020 № 1624).</p> <p>Додаток № 3 змінено з 12.10.2020 – перелік товарів, ввезення яких здійснюється на підставі дозволів Мінекономрозвитку РФ, доповнено маслами мастильними для інших цілей (5 кодів), нафтовим бітумом, іншими залишками від переробки нафти і нафтопродуктів, отриманих із бітумінозних порід, бітумними сумішами (постанова уряду РФ від 08.10.2020 № 1624)</p>
<p>Розпорядження уряду РФ від 10.07.2018 № 1412-р (у редакції розпоряджень уряду РФ від 27.10.2018 № 2325-р та від 10.04.2019 № 675-р) (втрапило чинність)</p>	<p>У додатку визначено перелік товарів, дозволених до міжнародних транзитних автомобільних та залізничних перевезень з території України на територію Республіки Казахстан через територію РФ.</p> <p>Постановою уряду РФ від 27.12.2019 № 1877 цей документ визнаний таким, що втратив чинність із 7 січня 2020 р.</p>
<p>Постанова уряду РФ «Про заходи з реалізації Указу Президента Російської Федерації від 24 червня 2019 р. №290 «Про внесення змін до деяких указів Президента Російської Федерації» від 27.12.2019 № 1877</p>	<p>У зв'язку із зарубіжними санкціями Росія заборонила ввезення окремих видів сільгосппродукції, сировини і продовольства. Проте заборона не застосовується при транзитних міжнародних автомобільних і залізничних перевезеннях через територію РФ в треті країни. Перевезення повинні простежуватися із застосуванням засобів ідентифікації (пломб), що функціонують на основі ГЛОНАСС, а у водіїв повинні бути облікові талони. У зв'язку з цим уряд РФ визначив:</p> <ul style="list-style-type: none"> - правила здійснення зазначених перевезень; - правила видачі облікових талонів; - вимоги до засобів ідентифікації; - перелік пунктів пропуску через держкордон, через які здійснюються транзитні перевезення. <p>Крім того, визначено перелік актів уряду РФ, які втратили чинність, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> - постанови уряду РФ від 01.01.2016 № 1, від 27.02.2016 № 147, від 06.04.2016 № 276, від 30.04.2016 № 388 та від 01.08.2016 № 732; - розпорядження уряду РФ від 10.07.2018 № 1412-р, від 27.10.2018 № 2325-р та від 10.04.2019 № 675-р

Нормативно-правовий акт	Заходи
<p>Наказ Міністерства транспорту РФ «Про здійснення транзитних міжнародних автомобільних перевезень та транзитних міжнародних залізничних перевезень через територію Російської Федерації в треті країни при забезпеченні їх відстежуваності з використанням системи контролю, яка передбачає застосування засобів ідентифікації (пломб), що функціонують на основі технології глобальної навігаційної супутникової системи ГЛОНАСС» від 14.01.2020 № 13. Зареєстровано в Міністерстві РФ 19 лютого 2020 р., реєстраційний № 57539</p>	<p>Затверджено порядок інформаційної взаємодії Федеральної служби по нагляду в сфері транспорту та Федеральної митної служби з організаціями, уповноваженими Міністерством РФ здійснювати діяльність по накладенню (зняттю) електронних навігаційних пломб, при реалізації постанови уряду РФ від 27.12.2019 № 1877.</p> <p>Затверджено порядок визначення організацій, уповноважених Міністерством накладати і знімати пломби, та вимоги до них.</p> <p>Також визначено вимоги до функціональних властивостей систем збору, обробки, передачі та зберігання інформації, які включають засоби ідентифікації (пломби), що функціонують на основі ГЛОНАСС.</p> <p>Міністерством Росії прийнято рішення про уповноваження ТОВ «Центр розвитку цифрових платформ» здійснювати діяльність по накладенню (зняттю) електронних навігаційних пломб.</p>

Джерело: складено авторами.

Хронологія введення Україною заборони ввезення товарів, що походять з РФ

(відповідно до постанови Кабінету Міністрів України
«Про заборону ввезення на митну територію України товарів,
що походять з Російської Федерації» від 30 грудня 2015 р. № 1147)

Ця постанова набрала чинності з 10 січня 2016 р.

Ця постанова втрачає чинність 1 січня 2022 р. або після припинення застосування Російською Федерацією дискримінаційних та/або недружніх дій щодо України.

№ з/п	Код згідно з УКТЗЕД	Назва
Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1147		
Постанова набрала чинності з 10.01.2016 р.		
1	0201	М'ясо великої рогатої худоби, свіже або охолоджене
2	0202	М'ясо великої рогатої худоби, морожене
3	0203	Свинина, свіжа, охолоджена або морожена
4	0207	М'ясо та істівні субпродукти свійської птиці, зазначеної в товарній позиції 0105, свіжі, охолоджені або морожені
5	0210	М'ясо та істівні м'ясні субпродукти, солоні або в розсолі, сушені або копчені; істівне борошно з м'яса або м'ясних субпродуктів
6	03	Риба і ракоподібні, молюски та інші водянні безхребетні
7	0403 90 91 00	Маслянка, коагульовані молоко та вершки, кефір та інші ферментовані або сквашені (бактеріальними заквасками) молоко та вершки, згущені або незгущені, з доданням або без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин, ароматизовані, з доданням або без додання фруктів, горіхів чи какао, з вмістом молочних жирів не більш як 3 мас. %
8	0406 30 31 00	Сири плавлені, крім тертих або в порошок з вмістом жиру не більш як 36 мас. % і з вмістом жиру в сухій речовині не більш як 48 мас. %
9	0901 21 00 00	Кава смажена з кофеїном
10	0902 30 00	Чай чорний (ферментований) і частково ферментований у первинних упаковках масою нетто не більш як 3 кг
11	1104 29 17 00	Лущене, різане або нерізане чи подрібнене або неподрібнене зерно
12	1517 90 99	Харчові суміші або продукти з тваринних і рослинних жирів, масел та олій або їх фракцій, крім харчових жирів, масел чи олій та їх фракцій товарної позиції 1516, інші
13	1522 00 91 00	Олійний фуз або жирові залишки, соапсток
14	1704 90 71 00	Карамель, з вареного цукру без жирових добавок, з начинкою або без начинки
15	1704 90 99 00	Кондитерські вироби з цукру без вмісту какао
16	1806 31 00 00	Шоколад та інші готові харчові продукти з вмістом какао у вигляді блоків, плиток чи батонів, з начинкою
17	1806 90 19 00	Шоколадні цукерки, з начинкою або без начинки
18	1901 10 00 00	Продукти дитячого харчування, розфасовані для роздрібної торгівлі
19	1902 19 10 00	Вироби з макаронного тіста, начинені, неварені або не приготовлені іншим способом, без вмісту борошна або крупки з м'якої пшениці
20	1905 31 11 00	Печиво солодке сухе, повністю або частково покрите шоколадом чи іншими виробами, з вмістом какао, у первинних упаковках, масою нетто не більш як 85 г
21	1905 32 11 00	Вафлі та вафельні облатки, повністю або частково покриті шоколадом чи іншими виробами, з вмістом какао, у первинних упаковках, масою нетто не більш як 85 г

№ з/п	Код згідно з УКТЗЕД	Назва
22	1905905500	Хлібобулочні, борошняні кондитерські вироби, з вмістом або без вмісту какао, екструдовані або експадовані, пряні або підсолені
23	1905 90 60 00	Хлібобулочні, борошняні кондитерські вироби, з вмістом або без вмісту какао, з доданням підсолоджувальних речовин
24	2005 20 20 00	Картопля нарізана тонкими шматочками, обсмажена або підсушена, солоня чи несолоня або ароматизована чи неароматизована, у герметично закритих упаковках, придатна до споживання
25	2101 11 00	Екстракти, есенції та концентрати кави
26	2103 90 90 00	Продукти для приготування соусів і готові соуси; смакові добавки та приправи змішані
27	2106 90 92 00	Харчові продукти, в іншому місці не зазначені, без вмісту молочних жирів, цукрози, ізоглюкози, глюкози, крохмалю або з вмістом менш як 1,5 мас. % молочних жирів, менш як 5 мас. % цукрози чи ізоглюкози, менш як 5 мас. % глюкози або крохмалю
28	2203 00 01 00	Пиво із солоду (солодове), в пляшках місткістю 10 л або менше
29	2203 00 09 00	Пиво із солоду (солодове), у посудинах (крім пляшок) місткістю 10 л або менше
30	2207	Спирт етиловий, денатурований, з концентрацією спирту 80 об. % або більше; спирт етиловий та інші спиртові дистилати та спиртні напої, одержані шляхом перегонки, денатуровані, будь-якої концентрації
31	2208 60	Горілка
32	2309 10	Корм для собак або котів, розфасований для роздрібної торгівлі
33	2402 20 90 20	Сигарети з фільтром
34	2905 16 85 10	Октанол (спирт октиловий) та його ізомери (2-етилгексан-1-ол)
35	3104 20 50 00	Хлористий калій із вмістом калію, вираженого як K ₂ O, який за масою перевищує 40 %, але не перевищує 62 % у перерахунку на сухий безводний продукт
36	3401 30 00 00	Поверхнево-активні органічні речовини та засоби для миття шкіри у вигляді рідини або крему та розфасовані для роздрібної торгівлі, які містять або не містять мило
37	3808 91	Інсектициди
38	3808 92	Фунгіциди
39	3808 93	Гербіциди, засоби, що запобігають проростанню паростків, та регулятори росту рослин
40	3808 99 10 00	Родентициди
41	3917 32 00 20	Оболонки штучні для ковбасних виробів
42	8530 10 00 00	Обладнання для залізниць або трамвайних колій
43	8602 10 00 00	Локомотиви дизель-електричні
Постанова Кабінету Міністрів України від 20.01.2016 р. № 28		
Постанова набрала чинності з 02.02.2016 р.		
44	0712 20 00 00	Цибуля ріпчаста
45	0902 10 00	Чай зелений (неферментований), у первинних упаковках масою нетто не більш як 3 кг
46	1604	Готова або консервована риба; ікра осетрових (чорна ікра) та ікра інших риб
47	1704 90 30 00	Білий шоколад
48	1704 90 61 00	Драже та аналогічні їм солодощі, у вигляді драже
49	1704 90 65 00	Кондитерські вироби у вигляді гумки або желе, включаючи фруктову пасту (мармелад) у вигляді кондитерських виробів з цукру
50	1806 90 11 00	Шоколадні цукерки, які містять алкоголь
51	1904	Готові харчові вироби, одержані шляхом здуття або смаження зерна зернових культур чи зернових продуктів (наприклад кукурудзяні пластівці); зернові культури (крім кукурудзи) у вигляді зерна або пластівців, гранул чи оброблені іншим способом (за винятком борошна, крупки, крупів), попередньо проварені або приготовлені іншим способом, в іншому місці не зазначені
52	1905 10 00 00	Хрусткі хлібці
53	1905 31 19 00	Печиво солодке сухе, повністю або частково покрите шоколадом чи іншими виробами, з вмістом какао, інші
54	1905 31 91 00	Печиво сухе з начинкою у вигляді сандвічів

№ з/п	Код згідно з УКТЗЕД	Назва
55	2103 10 00 00	Соус соєвий
56	2103 20 00 00	Кетчуп та інші томатні соуси
Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 р. № 1022		
Перелік набрав чинності з 01.03.2018 р.		
57	3102 21 00 00	Сульфат амонію
58	3102 40	Суміші нітрату амонію з карбонатом кальцію або іншими неорганічними речовинами, що не є добривами
59	3901 20 90 00	Поліетилен з питомою густиною 0,94 або більше
60	3904 10 00 00	Полівінілхлорид, не змішаний з іншими речовинами
Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2018 р. № 490		
Постанова набрала чинності з 03.07.2018 р.		
61	6811 40 00 10	Листи азбестоцементні гофровані (шифер)
Постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2018 р. № 670		
Постанова набрала чинності з 10.09.2018 р.		
62	2523 10 00 00	Клінкери цементні
Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 р. № 1154		
Постанова набрала чинності з 08.01.2019 р.		
63	1108 12 00 00	Крохмаль кукурудзяний
64	1702 30	Глюкоза та сироп з глюкози, без вмісту фруктози або з вмістом менш як 20 мас. % фруктози у сухому стані
65	1702 40	Глюкоза та сироп з глюкози, з вмістом у сухому стані не менш як 20 мас. %, але менш як 50 мас. % фруктози, крім інвертного цукру
66	1702 90 50 00	Мальтодекстрин і мальтодекстриновий сироп
Постанова Кабінету Міністрів України від 10.04.2019 р. № 305		
Постанова набрала чинності з 22.04.2019 р.		
67	2912 11 00 00	Формалін, карбамідо-формальдегідний концентрат
68	3909 10 00 00	Карбамідо-формальдегідний концентрат, карбамідо-формальдегідні смоли
69	7320 20 20 00	Пружини для візків вантажних вагонів (циліндричні гвинтові зовнішні та циліндричні гвинтові внутрішні)
70	8536 41 10 90	Електрична апаратура для комутації або захисту електричних кіл (реле), що використовується в пристроях залізничної автоматики господарства сигналізації та зв'язку (крім типів реле 1Н, 1НМ, 1К, 1КМ, 2Н, 2НМ, 2С, 2ОЛ, 2А, 2О, 2ОВ, ПЛЗМУ, ПЛЗУ, ДЗ, ДСШ, НМШТ, АНШМТ, КМШ, КШ, ПМПУШ, СКПШ, СКПР, ППР)*
71	8544 60	Провідники електричні для напруги понад 1000 В
Постанова Кабінету Міністрів України від 10.04.2019 р. № 306		
Постанова набрала чинності з 22.04.2019 р.		
72	7010 90 10 10	Банки для консервування (стерилізаційні банки) номінальною місткістю не більш як 0,15 л
73	7010 90 10 90	Банки для консервування (стерилізаційні банки), інші
74	7010 90 31 10	Пляшки для харчових продуктів та напоїв з безбарвного скла номінальною місткістю 2,5 л або більше
75	7010 90 31 90	Скляні ємності номінальною місткістю 2,5 л або більше, інші
76	7010 90 41 00	Пляшки для харчових продуктів і напоїв з безбарвного скла номінальною місткістю 1 л або більше, але менш як 2,5 л
77	7010 90 43 00	Пляшки для харчових продуктів і напоїв з безбарвного скла номінальною місткістю більш як 0,33 л, але менш як 1 л
78	7010 90 45 00	Пляшки для харчових продуктів і напоїв з безбарвного скла номінальною місткістю 0,15 л або більше, але не більш як 0,33 л
79	7010 90 51 00	Пляшки для харчових продуктів і напоїв з кольорового скла номінальною місткістю 1 л або більше, але менш як 2,5 л
80	7010 90 53 00	Пляшки для харчових продуктів і напоїв з кольорового скла номінальною місткістю більш як 0,33 л, але менш як 1 л

№ з/п	Код згідно з УКТЗЕД	Назва
81	7010 90 55 00	Пляшки для харчових продуктів і напоїв з кольорового скла номінальною місткістю 0,15 л або більше, але не більш як 0,33 л
82	7010 90 61 00	Скляні ємності для харчових продуктів і напоїв, інші номінальною місткістю 0,25 л або більше, але менш як 2,5 л
83	7010 90 67 00	Скляні ємності для харчових продуктів і напоїв, інші номінальною місткістю менш як 0,25 л
<p>Постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2019 р. № 535 Постанова набрала чинності з 01.07.2019 р., крім позицій «8606 30 00 00, 8606 91 80 00, 8606 92 00 00» пункту 3 змін, що вносяться до переліку товарів, заборонених до ввезення на митну територію України, що походять з Російської Федерації, затверджених цією постановою, які набирають чинності з 20.11.2019 р. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.07.2020 р. № 646 Доповнити пунктом 1⁻¹ такого змісту: заборонити до 31 грудня 2020 р. (включно) ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту вагонів за кодами згідно з УКТЗЕД 8606 30 00 00, 8606 91 80 00, 8606 92 00 00, які з 20 лютого 2014 р. зареєстровані/взяті на облік (були зареєстровані/взяті на облік) за резидентами Російської Федерації</p>		
84	2523 <i>замість</i> 2523 10 00 00	Портландцемент, глиноземистий цемент, цемент шлаковий, сульфатостійкий цемент і подібні гідралічні цементи, забарвлені або незабарвлені, готові чи у вигляді клінкерів <i>Клінкери цементні</i>
85	3102 <i>замість</i> 3102 21 00 00 3102 40	Добрива мінеральні або хімічні, азотні <i>Сульфат амонію</i> <i>Суміші нітрату амонію з карбонатом кальцію або іншими неорганічними речовинами, що не є добривами</i>
86	3104 <i>замість</i> 3104 20 50 00	Добрива мінеральні або хімічні, калійні <i>Хлористий калій із вмістом калію, вираженого як K₂O, який за масою перевищує 40 %, але не перевищує 62 % у перерахунку на сухий безводний продукт</i>
87	0511 99 10 90	Продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені; мертві тварини групи 01 або 03, непридатні для вживання, сухожилля та жили, обрізи та аналогічні відходи необроблених шкур, інші
88	2309 90 96 10	Продукти, що використовуються для годівлі тварин; попередні суміші (премікси)
89	2936	Провітаміни та вітаміни, що використовуються у ветеринарній медицині та тваринництві, природні або одержані в результаті синтезу (включаючи природні концентрати), їх похідні, що використовуються переважно як вітаміни, суміші цих речовин, у тому числі розчинені або не розчинені у будь-якому розчиннику, вітаміни та їх похідні, незмішані*
90	2937	Гормони, простагландини, тромбокساني та лейкотриєни, що використовуються у ветеринарній медицині та тваринництві, природні або одержані в результаті синтезу; їх похідні і структурні аналоги, у тому числі із ланцюговими модифікованими поліпептидами, що використовуються переважно як гормони, поліпептидні гормони, білкові гормони та глікопротеїнові гормони, їх похідні та структурні аналоги*
91	2941	Антибіотики, що використовуються у ветеринарній медицині та тваринництві*
92	3002 30 00 00	Вакцини ветеринарні
93	3003 10 00 00	Лікарські засоби (ліки) (за винятком товарів, включених до товарних позицій 3002, 3005 або 3006 згідно з УКТЗЕД), що використовуються у ветеринарній медицині та тваринництві та складаються із суміші двох або більше продуктів для терапевтичного або профілактичного застосування, але не у дозованому вигляді і не розфасовані для роздрібною торгівлі; що містять пеніциліни або їх похідні, які мають структуру пеніциланової кислоти, або стрептоміцини або їх похідні*
94	3003 20 00 00	Лікарські засоби (ліки) (за винятком товарів, включених до товарних позицій 3002, 3005 або 3006 згідно з УКТЗЕД), що використовуються у ветеринарній медицині та тваринництві та складаються із суміші двох або більше продуктів для терапевтичного або профілактичного застосування, але не у дозованому вигляді і не розфасовані для роздрібною торгівлі; що містять інші антибіотики*

№ з/п	Код згідно з УКТЗЕД	Назва
95	3004 10 00 00	Лікарські засоби (ліки) (за винятком товарів, включених до товарних позицій 3002, 3005 або 3006 згідно з УКТЗЕД), що використовуються у ветеринарній медицині та тваринництві та складаються із змішаних або незмішаних продуктів для терапевтичного або профілактичного застосування, у дозованому вигляді (включаючи лікарські засоби у вигляді трансдермальних систем) або розфасовані для роздрібної торгівлі; що містять пеніциліни або їх похідні, які мають структуру пеніциланової кислоти, або із вмістом стрептоміцинів або їх похідних*
96	3004 20 00 00	Лікарські засоби (ліки) (за винятком товарів, включених до товарних позицій 3002, 3005 або 3006 згідно з УКТЗЕД), що використовуються у ветеринарній медицині та тваринництві та складаються із змішаних або незмішаних продуктів для терапевтичного або профілактичного застосування, у дозованому вигляді (включаючи лікарські засоби у вигляді трансдермальних систем) або розфасовані для роздрібної торгівлі; що містять інші антибіотики*
97	3004 50 00 00	Лікарські засоби, що використовуються у ветеринарній медицині та тваринництві та містять вітаміни або інші сполуки товарної позиції 2936*
98	3103	Добрива мінеральні або хімічні, фосфорні
99	3105	Добрива мінеральні або хімічні із вмістом двох чи трьох поживних елементів: азоту, фосфору та калію; інші добрива; товари цієї групи у таблетках чи аналогічних формах або в упаковках масою бруто не більш як 10 кг
100	3605 00 00 00	Сірники, крім піротехнічних виробів товарної позиції 3604
101	4412	Фанера клеєна, панелі фанеровані та аналогічні матеріали з шаруватої деревини
102	4814	Шпалери та аналогічні настінні покриття; папір прозорий для вікон
103	6104	Костюми, комплекти, жакети, блейзери, сукні, спідниці, спідниці-штани, штани, комбінезони з шлейками, бриджі та шорти (крім купальних), трикотажні, для жінок або дівчат
104	6109	Футболки, майки та інша натільна білизна, трикотажні
105	6110	Светри, пуловери, джемperi, кардигани, жилети та подібні вироби, трикотажні
106	6115	Колготки, панчохи, гольфи, шкарпетки і підслідники та інші панчішно-шкарпеткові вироби, включаючи компресійні панчішно-шкарпеткові вироби (наприклад панчохи для хворих з варикозним розширенням вен) та взуття без підшов, трикотажні
107	6204	Костюми, комплекти, жакети, сукні, спідниці, спідниці-штани, штани, комбінезони із шлейками, бриджі та шорти (крім купальних), для жінок або дівчат
108	6212	Бюстгальтери, пояси, корсети, підтяжки, пояси з підв'язками, круглі підв'язки і подібні вироби та їх частини, трикотажні або нетрикотажні
109	6402	Взуття на підшві та з верхом з гуми або пластмаси
110	6403	Взуття на підшві з гуми, пластмаси, натуральної чи композиційної шкіри та з верхом з натуральної шкіри
111	6406	Частини взуття (включаючи верх взуття з прикріпленою або неприкріпленою внутрішньою устілкою); вкладні устілки, устілки під п'ятку і подібні знімні деталі; гетри, гамаші та подібні вироби і їх частини
112	7217 10 10 00 7217 10 31 00 7217 10 39 00 7217 10 50 00 7217 10 90 00 7217 20 10 00 7217 20 30 00 7217 20 50 00 7217 20 90 00 7217 30 41 00 7217 30 49 00 7217 30 50 00 7217 30 90 00 7217 90 20 00 7217 90 50 00 7217 90 90 00	Дроти з вуглецевої сталі
113	7304 23 00 00	Труби, трубки

№ з/п	Код згідно з УКТЗЕД	Назва
	7304 29 7304 39 7304 59 7305 31 00 7306 30 7306 61	
114	7312 10 20 00 7312 10 41 00 7312 10 49 00 7312 10 61 00 7312 10 65 00 7312 10 69 00 7312 10 81 00 7312 10 83 00 7312 10 85 00 7312 10 89 00 7312 10 98 00 7312 90 00 00	Дріт кручений, троси, плетені шнури та аналогічні вироби з чорних металів, без електричної ізоляції
115	7314 14 00 00 7314 19 00 00 7314 41 00 00	Тканина металева, ґрати, сітки та огорожі з дроту з чорних металів
116	7318	Гвинти, болти, гайки, глухарі, гачки вкручувані, заклепки, шпонки, шплінти, шайби (включаючи пружинисті шайби) та аналогічні вироби, з чорних металів
117	7323 93 00 00	Вироби столові, кухонні або інші побутові вироби та їх частини з чорних металів, з нержавіючої сталі
118	7323 94 00 00	Вироби столові, кухонні або інші побутові вироби та їх частини з чорних металів, з чорних металів (крім ливарного чавуну), емальовані
119	8438 10 10 00	Обладнання для виробництва хлібобулочних виробів
120	8606 30 00 00	Вагони залізничні або трамвайні для перевезень вантажів коліями, несамохідні, вагони саморозвантажувальні (крім вагонів товарної підпозиції 8606 10), що були у користуванні, та які ввозяться в митному режимі імпорту*
121	8606 91 80 00	Вагони залізничні або трамвайні для перевезень вантажів коліями, несамохідні, криті і такі, що замикаються, інші, що були у користуванні, та які ввозяться в митному режимі імпорту*
122	8606 92 00 00	Вагони залізничні або трамвайні для перевезень вантажів коліями відкриті, із стаціонарними бортами заввишки понад 60 см, що були у користуванні, та які ввозяться в митному режимі імпорту*
123	8701	Трактори
124	8702	Моторні транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, включаючи водія
125	8703	Автомобілі легкові та інші моторні транспортні засоби, призначені головним чином для перевезення людей, включаючи вантажопасажирські автомобілі-фургони та гоночні автомобілі
126	8704	Моторні транспортні засоби для перевезення вантажів
127	8705	Моторні транспортні засоби спеціального призначення
128	8709	Транспортні засоби вантажні, самохідні без підймальних або навантажувальних пристроїв; тягачі, що використовуються на залізничних платформах, їх частини
129	8711	Мотоцикли (включаючи мопеди) та велосипеди з допоміжним двигуном, з колясками або без них; коляски
Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2019 р. № 605 Постанова набрала чинності з 16.07.2019 р.		
130	8703** замість 8703	** Заборона ввезення на митну територію України зазначеного товару набирає чинності з 1 січня 2020 р.

Джерело: складено авторами.